

ЗМІСТ

Історія, філософія

<i>Калачик А. В., Ковальський Г. Є.</i> Сене життя як філософська проблема	5
<i>Коваленко А. В., Ковальський Г. Є.</i> Філософія буття у працях Ніколая Гартманна	8
<i>Порошук Л. В., Темірова Н. Р.</i> «История Малой Росии» Д. Бантиш-Каменського – енциклопедія української минувшини	12
<i>Соць В. А., Мартинчук І. І.</i> Формування ідеалу жіночої краси в середні віки	16

Філологія

<i>Бериашвили М. П., Кравченко Э. А.</i> Структура парадигмы и поэтонимосферы (на матеріалі романе Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго»)	20
<i>Буянкіна Н. М., Просалова В. А.</i> Жанрові особливості роману Івана Багряного «Тигролови»	23
<i>Вдовиченко А. В., Ситар Г. В.</i> Фонетичні особливості говірки міста Гнівані Вінницької області: підсистема голосних	27
<i>Власенко О. В., Коцаренко Є. В.</i> Лексико-семантичні особливості назв британських військових кораблів	30
<i>Дубенко Д. С., Данилюк І. Г.</i> Вікові особливості вживання сленгізмів	34
<i>Ізмалкова А. В., Данил Л. С.</i> Реалізація комунікативної стратегії маніпуляції в рекламному дискурсі (на матеріалі рекламних текстів автомобілів)	39
<i>Куца М. О., Залужна О. О.</i> Каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення в англійській та українській мовах	43
<i>Лисенко А. О., Константинова О. О.</i> Лексичні трансформації у перекладі суспільно-політичних текстів з української мови німецькою	48
<i>Лискова К. Г., Залужна О. О.</i> Лексико-семантична група дієслів переміщення у просторі у французькій мові	53
<i>Островський Д. К., Ситар Г. В.</i> Способи відтворення англійських власних назв українською та російською мовами (на матеріалі роману Дж.К. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь»)	58
<i>Пламаділ Я. С., Чоботар О. В.</i> Особливості лексичної іменної синонімії в німецькій та українській мовах (на основі творів Каті Петровської «Мабуть Естер» та Antal Scerb «Reise im Mondlicht»)	62
<i>Рогова М. О., Лепеха Т. В.</i> Типи лінгвістичних експертиз	66
<i>Саєнко П. Г., Залужна О. О.</i> Каузативні локативні дієслова в англійській мові	72

<i>Серікова Л. О., Соловей О. Є.</i> Рецепція філософсько-психологічних поглядів В. Домонтовича в інтелектуальному романі «Доктор Серафікус»	77
--	----

Психологія

<i>Кисловська О. В., Васюк К. М.</i> Індивідуально-психологічні особливості школярів, які відвідують позашкільні заклади освіти	83
---	----

Інформаційні технології

<i>Денисова К. О., Анісімова О. М.</i> Інтернет-технології на підприємствах автомобільного транспорту	88
---	----

<i>Косякова А.В., Щербіна О. С.</i> Використання Personal Information Manager для оптимізації навчального процесу	93
---	----

<i>Спектор А. Ю., Анісімова О. М.</i> Концепція розробки порталу електронного портфоліо студентів	97
---	----

Економічні науки

<i>Верницький Б. В., Матвийчук В. И.</i> Проблемы управления дебиторской задолженностью на предприятии и пути их преодоления	101
--	-----

<i>Гнідунець Д. В., Гуменюк Я. В., Буркіна Н. В.</i> Статистичне дослідження динаміки туристичних потоків України за 2000–2016 рр.	105
---	-----

<i>Коваленко С. В., Коваленко О. О.</i> Міжнародна інтеграційна взаємодія в контексті глобалізації	110
--	-----

<i>Ковальчук І. І., Саркісян Л. Г.</i> Інформаційні технології просування бізнесу для інноваційного розвитку економіки	113
--	-----

<i>Мельник О. Ю., Саркісян Л. Г.</i> Удосконалення системи управління персоналом підприємства	118
---	-----

<i>Тичинська А.І., Наумова М. А.</i> Дослідження ринку кондитерських виробів України	122
--	-----

<i>Фаринюк Н. В., Наумова М. А.</i> Статистичний аналіз ринку туристичних послуг України	127
--	-----

<i>Шульц В. М., Саркісян Л. Г.</i> Проблеми та наслідки інтелектуальної міграції в Україні в умовах глобалізації	131
--	-----

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ

УДК 128

СЕНС ЖИТТЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

А. В. Калачик, Г. Є. Ковальський

Анотація. У статті здійснено аналіз сенсу людського життя в філософському аспекті. Висвітлено проблеми сенсу та наведено найбільш відомі філософські гіпотези про сенс життя. Проаналізовано спектр основних уявлень про сенс життя, що простежується в філософській та етичній думці. Доведено, що проблема сенсу життя є однією з основоположних в напрямку філософської проблематики. Встановлено взаємозв'язок проблеми сенсу з такими категоріями як свобода, щастя, радість, мораль, істина та ін.

Ключові слова: сенс життя, цінність, онтологія, свідомість, осмисленість.

Кожна людина в певний момент чи проміжок свого життя замислюється про те хто вона, для чого живе і чи варто жити далі. Філософи світу усіх часів намагалися дати відповіді на ці вічні запитання. Однак до сьогодні однозначних відповідей так і не сформульовано. Значення питання пошуку сенсу життя зростає на фоні глобальних змін, що відбуваються в сучасному суспільстві. Змінюються стереотипи життєвих цінностей, людство відмовляється від встановлених традиційних форм поведінки, і, як наслідок, зневірившись в ідеалах, людях, в собі не кожен може знайти виправдання сенсу життя, що може призвести до трагічного завершення. З іншого боку – маючи сенс життя людина почуватиметься щасливою.

Метою статті є дослідження філософської проблеми пошуку сенсу життя людини.

Питання пошуку сенсу життя знаходиться в центрі уваги сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників Г. Єршова, Г. Горського, А. Михайлова, О. Скрипніка, О. Данильяна та ін. Вчені обґрунтовували питання сенсу життя з різних точок зору. Однак потреба подальшого дослідження все ще існує.

Сенс життя є однією з найбільших фундаментальних філософських проблем, сутність якої полягає у відображенні змістовної наповненості життя, розумінні того заради чого варто прожити життя, розумінні людського призначення в світі. Поява смисложиттєвої проблематики в історії людської духовності свідчить про збільшення можливості вибору, тобто свободи людини. Значення теми сенсу життя зростає на фоні усвідомлення його невідворотної кінченості, що стає складною проблемою для людини, але, з іншого боку, дає можливість зробити усвідомлений вибір і постаратися прожити повноцінне, справжнє життя [5].

За свою довгу історію філософія дала багато варіантів відповідей на питання сенсу життя, кожна з яких має свою смислову навантаженість. Можливо, відповідь залежить від того, з якої позиції розглядати дане питання. Це може бути позиція духовності, моралі, безсмертя, підсвідомості, влади, самовдосконалення. Однак, єдиного сенсу для всіх людей чи народів знайти неможливо, оскільки поряд з загальнолюдськими, вічними істинами, він включає щось специфічне – сподівання людей певної епохи.

Найбільш відомі філософські гіпотези про сенс життя:

1. Сократ вважав, що сенс життя полягає в поліпшенні своєї душі, адже саме це дозволить пройти земний шлях з гідністю і без злих помислів.

2. Аристотель радив стати щасливою людиною. Він вважав, що метою всіх людських вчинків є щастя (eudaimonia), яке виражає сутність будь-якої людини. Для людської душі, щастя полягає в мисленні та пізнанні. У філософа духовна діяльність отримує перевагу над фізичною. Розумова діяльність і мистецтво є діаноетичними чеснотами, що досягаються підпорядкуванням розуму власних пристрастей.

3. Антисфен та Діоген Синопський погоджувалися з Аристотелем, ось тільки слово «щастя» замінили на добродетельність. Згідно вчення мислителів, добродетельність полягає в умінні задовольнятися малим і уникати зла.

4. Епікур запевняв, що сенс людського існування, – вести життя богів: жити десь в затишному місці, з близькими людьми, мати прості радості і не втручатися в політичну ворожнечу. Філософ вважає, що Боги виступають блаженними істотами, що не втручаються у справи земного світу. Послідовники мудреця проголошували метою людського життя отримання задоволення (гедонізм), яке розуміється не тільки як чуттєва насолода, а й як порятунок від фізичного болю, душевного неспокою, страждань, страху смерті.

5. Німецький філософ XIX століття Артур Шопенгауер вірив, що вчинки не є результатом наших рішень, а виконання «світової волі». Будучи несвідомою, світова воля абсолютно байдужа до своїх творінь – людей, які кинуті нею на свавілля випадково складних обставин. Життя є пеклом, говорить Шопенгауер, в якому дурень намагається охопити мислимі й немислимі насолоди, і таким чином приходять до розчарування. Розумна людина намагається відвертати лихо шляхом самообмеження. Мудрий чоловік усвідомлює неминучість лиха, а тому вгамовує свої пристрасті і обмежує свої бажання. Життя людини, за Шопенгауером, це постійна боротьба зі смертю, невпинне страждання, причому всі зусилля звільнитися від страждань призводять лише до того, що одне страждання замінюється іншим, тоді як задоволення основних життєвих потреб обертається тільки пересиченням і нудьгою.

6. Серен К'єркегор напевно надихався античними філософами, тому що в своїх книгах описував абсурдність людського існування, яке має сенс лише тоді, коли людина створює свої цінності на противагу всім і знаходить щастя.

7. На думку філософа Мартіна Гайдеггера, люди були «вкинуті» в існування. Екзистенціалісти розглядають стан «вкинутості» в існування (existence) до і в контексті будь-яких інших концепцій чи ідей, якими люди володіють, або визначень самих себе, які вони створюють [1].

8. Жан-Поль Сартр писав: «Якщо ми повинні померти, то наше життя не має сенсу, бо його проблеми залишаються невирішеними і залишається невизначеним саме значення проблем... Усе, що існує народжене без причини, продовжується у слабкості і вмирає випадково... Абсурдно, що ми народилися, абсурдно, що помremo» [6].

9. Оригінальний погляд на речі мав Фрідріх Ніцше. Він вважав, що сенс існування кожного, хто живе на Землі – приготуватися до приходу надлюдини.

10. Класик філософії XX століття Еріх Фромм стверджував, «що в житті немає іншого смислу, окрім того, який людина надає йому, розкриваючи свої сили, живучи плідно, досягти щастя шляхом повної реалізації обдарування, що складає її особистість – обдарування розумом, любов'ю й плідотворною працею» [4].

11. Логічні позитивісти, зокрема Людвіг Вітгенштейн, стверджували, що речі в особистому житті можуть мати сенс (важливість), але саме життя не має жодного сенсу відмінного від цих речей.

12. У філософії Семена Людвиговича Франка питання сенсу життя постає головною проблемою. У своїй книзі «Сенс життя» автор говорить, що сенс є всеосяжним єднанням людства, а також служінням одній великій справі, одній спільній меті котра єднає загалом усіх. Тобто мета життя людини нести суспільне добро, разом виводити світ на новий рівень, іншими словами зробити рай на землі, а не навпаки – пекло. Проте, людській сутності більш притаманно вибирати легший шлях, тому що кожен з нас певною мірою є егоїстом [7].

13. Філософ-прагматик Вільям Джеймс описав сенс життя, як віру в ціль життя, яка не суперечить чиему-небудь досвіду змістовного життя. Якщо розглядати просто, то сенсом життя є ті цілі, які змушують вас цінувати його. Для прагматика сенс життя, може бути відкритий тільки через досвід.

Аналіз філософських шкіл і напрямків дозволяє виділити основні підходи до розуміння сенсу життя в історії філософії:

- 1) немає ніякого сенсу, або Він не доступний людському пізнанню;
- 2) сенс життя полягає в самому житті;
- 3) сенс життя в тому, щоб побудувати будинок, посадити дерево, виростити дітей і т.д.;
- 4) є тільки земне щастя і треба прагнути, отримати його якомога більше, тому що абсолютного сенсу життя немає;
- 5) зміст життя полягає в релігійному розумінні світу як прагненні до посмертного існування душі [5].

Загалом, кожна людина повинна особисто пройти процес пошуку власного сенсу життя і в подальшому його реалізувати. Реалізація сенсу є для людини імперативною необхідністю через закінчення, обмеженість і незворотність буття людини в світі, неможливість відкласти щось на потім, неповторність тих можливостей, які представляє людині кожна конкретна ситуація. Здійснюючи сенс свого життя, людина здійснює тим самим себе.

Сенс життя кожній людині відкривається по-різному, оскільки кожна людина індивідуальна і неповторна. Зміст мети життя змінюється не тільки залежно від історичних умов буття людини, але і від його вікових особливостей: в юності цілі одні, в зрілості і поважному віці вони інші. Тільки ми самі свідомо чи стихійно, навмисно чи мимоволі самими способами нашого буття надаємо їй сенс, тим самим, вибираємо і творимо свою людську сутність. «Тільки ми і ніхто інший», – пише в своїй книзі «Час людського буття» талановитий філософ Н. Н. Трубніков. Сенс життя – це самостійний свідомий вибір тих цінностей, які за Е. Фроммом орієнтують людину не на те, щоб мати (установка на володіння), а на те, щоб бути (установка на використання всіх людських потенцій) [8].

Проаналізуємо спектр деяких уявлень про сенс життя, що простежується в філософській та етичній думці. Для багатьох людей сенсом життя виступає самореалізація особистості, в потребі творити та віддавати, самовіддано служити іншим. Збільшення значимості особистості, збільшує її вплив на оточуючих людей. В такому випадку сенс життя полягає у власному вдосконаленні, поліпшенні навколишнього світу, покращенні життя інших. Тільки подібними діями досягаються вищі виміри власного життя.

Для інших сенс життя полягає в осягненні істини. Загалом вона є неосяжною, але шлях пізнання є розвитком людської особистості, сходження по безкінечних щаблях догори. Тут виникає питання: навіщо йти, якщо це не матиме завершення? Доцільно буде відповісти словами Едуарда Бернштейна: «Движение всё, конечная цель – ничто». Сенс полягає не в результаті, або кінцевій цілі. Сенс полягає в процесі пізнання глибокого і неосяжного. Якщо нам відкриється хоча б мізерна часточка чогось безмежно великого – це вже буде сенсом нашого існування. Ні порожнього, ні безсутнісного, а сповненого розумінням. Переконавання в тому, що протягом цього шляху пізнання істини людина удосконалюється. Розвиток є рухом, а рух є безпосереднім проявом життя. Тому істинним сенсом життя буде щоденна боротьба, щоденні шукання, щоденна робота, думки.

Слід відмітити, що в суспільстві існує досить поширена думка, згідно якої сенс життя пов'язаний зі спрямованістю до щастя, насолоди, радості. А також, що критерієм відсутності сенсу є нудьга. Але таке абстрактне розуміння щастя, сумнівна радість та насолода ніколи не стануть повноцінним сенсом, що суцільно наповнює життя. Адже виступають другорядним, похідним від певної справи, емоційним почуванням підйому від звершеної дії.

Сенс життя в тому, щоб віднайти своє покликання і слідувати йому, тобто, в тому щоб служити справі життя. Бо тільки виявлення та усвідомлення справи всього життя наділить людину відчуттям тривалого задоволення. Треба ставити перед собою чітко визначені духовні, професійні, особисті чи інші цілі і знаходити мужність щоб їх досягти. Такий багатий спектр уявлень про сенс життя можна пояснити висловом: «Скільки поглядів на життя, стільки ж і сенсів».

Насамкінець варто процитувати слова римського філософа Луція Аннея Сенеки: «Турбуватися слід не про те, щоб жити довго, а про те, щоб прожити вдоволено... Чи багато

радісті прожити вісімдесят років у бездіяльності? Така людина й не жила, і забарилася серед живих, і не пізно померла, а довго помирала... А для зайнятого справами, клянусь, день не буває надто довгим. Продовжимо собі життя! Адже смисл і головна ознака його – діяльність» [2].

Отже, можна зробити висновок, що проблема сенсу життя є однією з основоположних в напрямку філософської проблематики. Більше того, вона пов'язана з визначенням таких категорій як свобода, щастя, радість, мораль, істина та ін. Людина осмислює власне життя і життя оточуючих, насамперед виходячи із власного світогляду і переконань, загального становища і розвитку суспільства. Самопізнання може допомогти кожній людині знайти та реалізувати свій сенс життя.

Анотація. Стаття посвячена аналізу смысла человеческой жизни в философском аспекте. Рассмотрены проблемы смысла и приведены наиболее известные философские гипотезы о смысле жизни. Проанализировано спектр основных представлений о смысле жизни, что наблюдается в философской и этической мысли. Доказано, что проблема смысла жизни является одной из основополагающих в направлении философской проблематике. Установлена взаимосвязь проблемы смысла с такими категориями как свобода, счастье, радость, мораль, истина и др.

Ключевые слова: смысл жизни, ценность, онтология, сознание, осмысленность.

Abstract. The article is dedicated to the analysis of the meaning of human life in the philosophical aspect. There were highlighted the problems of meaning and the most well-known philosophical hypotheses about the meaning of life were given. There was analyzed the spectrum of basic ideas about the meaning of life, which are traced in philosophical and ethical thought. It has been proved that the problem of the meaning of life is one of the fundamental towards philosophical issues. The relationship of the meaning problem with such categories as freedom, happiness, joy, morality, truth and others was established.

Key words: sense of life, value, anthology, consciousness, meaningfulness.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ирмшер Й. Словарь античности. / Й. Ирмшер, Р. Йоне. / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1989. – 704 с.
2. Луций Анней Сенека. Нравственные письма к Луцилию / Луций Анней Сенека / Перевод и прим. С.А. Ошерова. – М.: «Наука», 1977. – 384 с.
3. Жулінський М. Сенс життя у світлі теорії еволюційної свідомості / М. Жулінський // Збірник наукових праць. – 2013. – №3. – С. 33-41.
4. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Эрих Фромм. – Минск: Коллегиум, 1992. – С. 50.
5. Мамедова Л.М. Смысл жизни как философская проблема. / Л.М. Мамедова // Научное сообщество студентов XXI ст. Общественные науки: сб. ст. по мат. XLIII междунар. студ. науч.-практ. конф. – № 6 (42). – Режим доступа: [https://sibac.info/archive/social/6\(42\).pdf](https://sibac.info/archive/social/6(42).pdf)
6. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо / Ж.П. Сартр // Сучасна зарубіжна філософія: Хрестоматія. – К., 1996.
7. Франк С. Смысл жизни. / С. Франк. – М.: АСТ, 2004. – 157 с.
8. Фромм Э. Человек для себя. / Эрих Фромм. – М.: АТС, 2010. – 350 с.

УДК 141

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ У ПРАЦЯХ НІКОЛАЯ ГАРТМАННА

А.В. Коваленко, Г.Є. Ковальський

Анотація. У статті розглянуто актуальні аспекти теорії буття та наведено основні визначення цієї категорії у працях німецького філософа Н. Гартманна. Висвітлено проблеми буття та становлення людини як індивідуальної особистості в реальному світі. Проаналізовано праці філософа та досліджено нові концепції «метафізичної онтології». Простежено вплив поглядів та трактувань Н. Гартманна на формування поглядів інших філософів та вчених.

Ключові слова: буття, метафізика, ступені буття, феномен, свідомість, суще, нова онтологія.

В нашому житті зустрічаємо такі питання на які людство ніяк не знаходить відповідей: як і чому є те що? Або: що воно є, як воно є, і чому? Споглядаючи навколишній світ,

перебуваючи в ньому людина впевнюється в тому, що світ є «тут» і «тепер», в наявності. Він існує як відносно єдине ціле. Обґрунтування буття та розуміння навколишнього світу має велику практичну значущість і теоретичну актуальність. В історичні моменти криз основ життєвого ладу людини, втрати сталості, упевненості, ясності людського існування набуває актуальності проблема буття. Такі ситуації формулюють початки проблеми буття.

Метою статті є спроба простежити категорію буття у працях Ніколая Гартманна.

Онтологія бере початок в дуалістичному положенні змісту метафізичних проблем та суперечливості філософських напрямів і систем. Для її методу постановка питань не важлива: чи існує якась «підстава світу», чи є світобудова осмисленою, а світовий процес цілеспрямованим тощо. Вказане видозмінюється в характері сущого і набуває змісту у випадку подальшої диференціації цих питань. З розгортання питання про буття виникають наслідки вирішальні для метафізичної парадигми філософії. Але перевернути це співвідношення неможливо, оскільки у людини не має можливості отримати знання про світ на підставі його простої наявності, без досягнення проблеми буття. Проблема буття виходить на перший план оскільки прив'язана до феноменів, а не до припущень.

Німецький філософ Ніколай Гартманн (1882–1950 рр.), основоположник критичної або «нової онтології», відзначився формулюванням філософського вчення про структуру реального світу. У своїх теоріях філософ звів цілий світ з різними рівнями, шарами та незліченними категоріями, які отримують можливість переходу одна в одну. Нерозв'язні проблеми та неосмислені питання складають предмет метафізики Гартманна. Існують проблеми, в яких постійно наявний нерозв'язний залишок, щось ірраціональне. Такі проблеми німецький філософ називає метафізичними.

Пізнання оточене метафізичною зоною. Непізнаваність, як ірраціональне, не зникне з раціоналізацією мислення та розвитком наукового знання. Непізнаваність завжди матиме вічні метафізичні проблеми. Змінюються філософські системи, але їх проблематика завжди відштовхується від одних і тих же позицій – зміст не змінюється з поступом людського знання. Це знання обумовлене структурою Всесвіту і становищем людини у світі, усвідомленням того, що знання дає людині уявлення про незнання. І тут єдиним напрямом постає лише дослідження теоретичних основ філософських проблем, пошук шляхів їх вирішення незалежно від потенційних можливостей. Неопозитивісти розуміють метафізичні проблеми як наслідок неправильного вживання мови. Гартманн Н. вважає, що існують метафізичні проблеми створені за своєю природою а не думкою. А отже, думка і не може їх знищити. Метафізичні проблеми філософії є вираженням незнання про світ. Гартманн Н. спростив завдання філософії відокремивши від онтології метафізику. Якщо предметом онтології є раціонально пізнавані аспекти буття, то метафізика виступає ірраціональними незбагненними «залишками». Таким чином, від онтології відокремлюється жива частина наповнена незнанням, яке завжди живило філософські дослідження буття [1].

Щоб зрозуміти ідеї Ніколая Гартманна, потрібно бачити як формувалася його світогляд, необхідно дослідити аспекти його біографії. Гартманн Н. був учнем німецьких філософів Пауля Наторпа, автора книги «Соціальна педагогіка», та Германа Когена, голови Марбургської школи неокантіанства. Послідовником Марбургської школи був і Гартманн. Коген і Наторп зорієнтували увагу молодого дослідника на вчення про ідеї Платона. У 1909 р. Гартманн опублікував книгу «Логіка буття Платона», написану в неокантіанському дусі [2]. Крім філософії Платона і Канта, філософ приділяє увагу філософії Арістотеля і Гегеля, яка мала велике значення для формування світогляду Ніколая Гартманна. Проте, у перший період філософської діяльності вирішальним був вплив неокантіанської Марбургської школи, який позначився на його ранніх роботах. У 1909 р. Гартманн захистив докторську дисертацію на тему «Філософські основи математики Прокла Діадохса» («Des Proklus Diadochus») та підготував згадувану працю «Платонівська логіка буття («Platos Logik des Seins»). У 1912 р. світ побачив ще одну наукову роботу мислителя «Філософські основи біології» («Die philosophischen Grundlegender Biologie»).

Ніколай Гартманн не позбувся впливу Арістотеля та Гегеля навіть після його відкритого відходу від позицій неокантіанства і до останніх днів залишався активним учасником товариства імені Канта. Проте, якраз незадоволеність світосприйняттям, суб'єктивізмом, штовхнула мислителя в русло філософських ідей антрополога Макса Шеллера та феноменолога Едмунда Гуссерля. Гартманн розробив власну концепцію онтології – «нову онтологію», яка стала модернізацією арістотелівсько-схоластичного вчення про буття. Вчення про буття Арістотеля виходило з розуміння філософії як науки про «сущє в сущому». В його випадку питання спрямоване не на буття, а на «сущє як сущє» або на «сущє як таке». Ця класична формула віддзеркалює стан на початку шляху – «відправному пункті». І хоча питання тут стоїть про «сущє», а не про «буття», але в найбільшій своїй загальності саме сущє знаходить своє вираження через буття. Саме на даному принципі будується «нова онтологія» Гартманна, але в осучасненому її розумінні [2].

У Марбурзі в один час з Ніколаєм Гартманном жив і працював засновник німецького екзистенціалізму Мартін Гайдеггер, який вимагав «радикального перевороту в філософії», «звернення до проблем буття». У Кельні Гартманн зустрічався з М. Шелером, який намагався слідом за Е. Гуссерлем розвинути феноменологію як вчення про буття. Так починається «відродження онтології», філософського напрямку до якого належав й Гартманн. Він високо оцінює твори Алексіуса Мейнонга «Теорія предметів», Мартіна Гайдеггера «Буття і час», основні роботи Макса Шелера. Проте, Гартманн піддає критиці фундаментальну онтологію Гайдеггера, яка ставить в основу питання про сенс буття. Він вважає її із самого початку хибною, оскільки світ за своєю суттю є тільки світом і ототожнювати за світовою цілісністю будь-яку мету або ідею, наприклад в одній із форм – формі бога, було б бездумно [3].

Філософські погляди Ніколая Гартманна користуються популярністю у натуралістів Західної Німеччини, які цілеспрямовано досліджували та вивчали явища природи, описуючи побачене [1]. У розумінні філософа світ складається із структурних шарів та має розглядатися як стадії підпорядкування чотирьох якісно різних пластів:

- неорганічне буття – процеси неживої природи (механічні, фізичні, хімічні, космічні);
- органічне буття – процеси живої природи (клітини, популяції, біосфера...);
- психічне буття – внутрішній суб'єктивний світ живої істоти;
- духовне буття – буття індивідуального внутрішнього світу людини, важлива сторона будь-якого індивіда [3].

Фундаментальні категорії відносяться як до реального світу, так і до ідеального буття. Гартманн виділяє три фундаментальні категорії: модальні категорії; структурні категорії; категоріальні закони. Розрізняє філософ чотири сфери будь-якої категорії охоплені поняттям про форми буття – дві первинні форми не залежні від свідомості людини (буття в собі) і дві вторинні як буття в собі. Первинні сфери виражаються двома основними способами буття: ідеальне і реальне буття. Цим формам протистоїть свідомість, що розділяється на дві сфери: пізнання та логічну сфери. Логічне пов'язане з ідеальним буттям, а пізнання – з реальним. Онтологія займається відношенням ідеальної сфери до реальної. Гносеологія, яка вивчає природу пізнання, закономірності пізнавальної діяльності людини, її пізнавальні можливості та здібності, займається відношенням сфери пізнання до сфери реального буття людини [1]. На думку Гартманна, об'єднання цих сфер є найбільшою помилкою в традиційній філософії, як, наприклад, логічна структура приєднується до чистого мислення, до розуму. Не визнається і той факт, що незалежно від мислення існує область ідеальних структур та закономірностей [3].

Наукова робота Ніколая Гартманна «Основні риси метафізики пізнання» (1921 р.) є введенням в методологію. У людській свідомості проблема буття трактується як проблема предмету пізнання. Можна мислити, фантазувати, уявляти потенційні речі, але це не буде пізнанням. В метафізичному аспекті пізнанням виступає не психологія або логіка, а нова критична метафізика. Метафізичні питання пізнання – питання про сутність пізнання, про

«речі в собі» як предмет пізнання, про відмінність видів та рівнів пізнання. Предмет вміщує в собі надпредметне буття. Таким чином, метафізика пізнання долучається до онтології [4].

Після праці «Основні риси метафізики пізнання» виходять чотири томи онтології: «До обґрунтування онтології» («Zur Grundlegung der Ontologie», 1935 р.), «Можливість і дійсність» («Möglichkeit und Wirklichkeit», 1938 р.), «Побудова реального світу» («Der Aufbau der realen Welt: Grundriss der allgemeinen Kategorienlehre», 1940 р.) і «Філософія природи» («Philosophie der Natur», 1950 р.). Запропонована Гартманном філософська ідея «критичної онтології» є однією із найбільш відомих концепцій ХХ століття, оскільки традиційне розуміння буття переходить до матеріального суцього «речей». Але при цьому воно не перетинає межу щодо позиції Гайдеггера, для якого «бути» означає «мати значення», тобто бути наявним для людини [4]. У своїй праці «Етика» («Ethik», 1926 р.) Ніколай Гартманн описує та розкриває сутнісну ідею незмінних «етичних цінностей» [3]. В цій праці основною проблемою для філософа постає співвідношення свободи волі, як однієї із категорії буття (екзистенціалізм) та цінностей. Тут розглядається як відношення двох родів сил – детермінацій. Ідеальні виступають орієнтиром для волі, а реальні – воля, що здійснює ціннісні категорії [5]. Після смерті Гартманна були видані його останні праці «Естетика» («Ästhetik», 1953 р.), яку він писав навіть під час штурму Берліна, та «Телеологічне мислення» («Teleologisches Denken», 1951 р.).

Після смерті Ніколая Гартманна зростає зацікавлення його працями, підвищується інтерес до його концепцій, що викликає філософські рефлексії у країнах Європи. У 1946 р. у Франції з'являється переклад книги «Основні риси метафізики пізнання». Дослідженням його філософських ідей займався професор Паризького університету Станіслав Бретон, який опублікував кілька робіт, що були присвячені різним аспектам критичної онтології. В університеті Сорбонна вчення про категорії Гартманна викладається саме за структурою «реального світу». Французькою мовою у 1957 р. вийшла монографія, що являє собою порівняння в дослідженні філософії Гартманна та польського феноменолога Романа Інгардена. Багато статей та монографій про філософію Гартманна з'явилися італійською мовою. Проте, мало затребуваними залишаються ідеї Гартманна в англо-американських філософських школах. В Англії, у зв'язку, з пануванням «логічного аналізу» взагалі ігнорують континентальну онтологію і метафізику як штучні антинаукові конструкції. У свою чергу Гартманн та інші метафізики вважають британський емпіризм «філістерським» – таким що «руйнує душу» [6].

Філософія Н. Гартманна розкриває питання буття людини, як істоти індивідуальної, адже саме біологічні особливості розглянуто в його праці «Філософські основи біології». Ці ідеї дозволяють поставити питання про проблему людини у сучасній філософії. Послідовник філософа Ганс Георг Гадамер в сучасних обговореннях спирається на його праці в дослідженні проблем філософії біології та дослідженнях геноміки та клонування [7]. За оцінками сучасників, зокрема Юзефа Бохенського, філософські ідеї Ніколая Гартманна є «справжніми зразками тверезої точності та наукової ґрунтовності, тонкого аналізу та ясної форми викладу». Представник феноменологічного руху Герберт Шпігельберг підкреслював, що «жоден мислитель, пов'язаний з феноменологією, не створив такої всеохоплюючої системи філософії, якою є система Ніколая Гартманна» [6].

Підводячи підсумок необхідно зазначити, що запропонована Ніколаєм Гартманном нова методологія поняття онтології має значний вплив на онтологічні конструкції інших філософів та вчених не лише Європи, а й світу. Пояснюючи відношення між шарами реального буття, він відзначав, що найбільша прірва лежить між матеріальними просторовими (живими та неживими шарами) і психічними. Меншою є відмінність між живим і неживим та психічним і духовним [8]. Гартманн допускає виникнення живого з неживого, підкреслюючи те, що вищі шари зумовлені нижчими, але при цьому вони є самостійними. Вчення філософа про реальну та ідеальну сфери буття засвідчує методологічну обґрунтованість всіх розмежовувань, здійснених в його онтології. Реальне й ідеальне мають специфічні модуси: дійсність, необхідність, можливість, випадковість. Він

не слідує за наукою, а виявляє особливість сфер і шарів буття, яку інтуїтивно схоплюють науки. Саме методологічні обґрунтування розрізнення сфер буття дають підставу для існування онтологічних концепцій у сучасній філософії.

Аннотація. В статті рассмотрені актуальні аспекти теорії буття і основні визначення цієї категорії в роботах німецького філософа Н. Гартманна. Були розглянуті проблеми буття і становлення людини, як індивідуальної особистості в реальному світі. Проаналізовані твори філософа і досліджені нові концепції «метафізическої онтології». Розглянуто вплив поглядів і трактувань Н. Гартманна на інших філософів і учених.

Ключові слова: буття, метафізика, ступені буття, феномен, свідомість, суще, нова онтологія.

Abstract. In article is considered the actual aspects of the theory of entity and gives the basic definitions of this category in the writings of the German philosopher N. Hartmann. There were highlighted the problems of entity and becoming a person as an individual person in the real world. The works of the philosopher are analyzed and new concepts of «metaphysical anthology» are explored. The influence of the views and interpretations of N. Hartmann on other philosophers and scientists is considered.

Key words: being, metaphysics, degrees of being, phenomenon, consciousness, existence, new anthology

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник цікавих фактів та корисних знань. Словник [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/hto-taki-naturalisti/>
2. Гартман Н. Проблема духовного буття. Исследования обоснованию философии истории и наук о духе. / Н. Гартман. / Перевод А. Н. Малинкина. // Культурология. XX век. – М., 1995. – 703 с.
3. Гартман Н. Этика = Ethik / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Б. Глаголева; под ред. Ю. С. Медведева, Д. В. Скляднева. – СПб.: Влдимир Даль, 2002. – 707 с.
4. Гартман Н. К основоположению онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. Ю. В. Медведева; под ред. Д. В. Скляднева. – СПб.: Наука, 2003. – 639 с.
5. Франк С. Л. Реальность и человек. Метафизика человеческого бытия. / С. Л. Франк. – Париж, 1956. – 485с.
6. Аляев Г. Е. Метафизика XX века / Г. Е. Аляев // Космология в лицах. – 2011. – № 6. – С. 194–207.
7. Горнштейн Т. Н. Философия Николая Гартмана / Критический анализ основных проблем онтологии / Т. Н. Горнштейн. – Ленинград: Наука, 1969. – 280 с.
8. Гартман Н. Познание в свете онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Лаптева. // Западная философия: итоги тысячелетия. – Екатеринбург, Бишкек, 1997. – С. 463–540.
9. Гартман Н. Систематическая философия в собственном изложении / Н. Гартман. // Фауст и Заратустра / Пер. с нем. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – 320 с.

УДК 930.1

«ИСТОРИЯ МАЛОЙ РОССИИ» Д. БАНТИШ-КАМЕНСЬКОГО – ЕНЦИКЛОПЕДИЯ УКРАЇНСЬКОЇ МИНУВЩИНИ

Л. В. Порощук, Н. Р. Темірова

Анотація. У розвідці проаналізовані погляди Д. Бантиш-Каменського на історію України, викладені у праці «История Малой России». Дослідження здійснене із застосуванням загальнонаукових (дослідницького, аналітико-синтетичного, узагальнення, контент-аналізу) та спеціальних історичних (історичної ретроспективи, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-біографічного, історико-генетичний) методів, на основі принципів наукової об'єктивності та історизму. Вивчення зазначеної праці показало, що вона відповідала політичній орієнтації тієї частини української еліти межі ХУІІІ-ХІХ ст., яка зробила світоглядний вибір, перейшовши на позиції імперської лояльності.

Ключові слова: Д. Бантиш-Каменський, «История Малой России», Україна, Малоросія, Гетьманщина.

Вивчення сучасної історії Української держави була б неможливою без творів багатьох поколінь літераторів та істориків, що виховували національну свідомість. Іноді це відбувалося незалежно від бажання самих авторів, книги яких ставали популярними лише через свій зміст. Одним з них є Д. Бантиш-Каменський – автор славнозвісної «История

Малой России». У зв'язку із сучасними подіями, які відбуваються на території України, стає актуальним вивчення поглядів дослідників XIX ст. Можливо, в цей період був закладений початок існування теорії про те, що Росія була наступницею Русі, що не існувало самостійної козацької держави, а лише у складі Московської держави, була поширена назва «малороси» тощо. Тому, щоб розвіяти міфи стосовно української минувшини, потрібно детально розглянути погляди даного автора щодо історії Гетьманщини. Варто звернути увагу на те, що вплинуло на формування саме таких поглядів, які були державницькі позиції, та чи міг дослідник мислити по-іншому в період написання своєї праці.

Вивченням даної проблематики займалось чимало дослідників. Найсучасніші дослідження запропоновані В. Кравченком у роботі «Україна, Імперія, Росія», О. Ясем у розвідці «История Малой России» Д. Бантиша-Каменського у світлі дослідницького інструментарію», С. Тарасовим у праці «Руїна Гетьманщини в російській історіографії другої половини XIX – початку XX ст.» [1; 2; 3]. Незважаючи на наявні здобутки, дані дослідники лише частково розглядали обрану проблему. Тому метою статті є аналіз поглядів Д. Бантиш-Каменського на минуле України.

Д. Бантиш-Каменський свою працю розпочинає з доби Русі, у рамках якої він перераховує правителів і розповідає про їхню діяльність. Але даному періоду дослідник присвячує досить малу частину праці, лише три перших розділи. Варто зазначити, що Київ історик називає «мать градов Россійских», подібне твердження ми зустрічаємо у російського офіційного історика М. Карамзіна в «Истории государства Россійского». Окрім Києва, автор згадує Чернігів, Переяслав, Корсунь, Богуслав та інші.

Особливу увагу варто звернути на те, що Д. Бантиш-Каменський після роздроблення Русі розповідає про існування Галицько-Волинського князівства, а потім і королівства. Історик викладає інформацію про діяльність Данила Галицького та його бажання позбутись від татаро-монгольської залежності. Татарській навалі приділяється досить неважливе значення, акцентується увага на знищенні міст, архітектурних пам'яток та подаються відомості про створення нових міст.

Дещо кращу історію українських земель можна дізнатись з періоду панування Литви, Польщі та Московської держав на території України. Автор до цих земель вживає назву «Малоросія», він навіть виявив етнографічний кордон Малоросії з Росією. Паралельно він вживає назву «Україна» (в сучасному розумінні Україна), яка територіально охоплює обидва береги Дніпра. У примітках до праці дослідник намагається пояснити походження, значення та час появи цих слів.

У подальшому викладенні історії дослідник здебільшого зосереджує увагу на правителях Литви та Польщі, описує тільки їхню внутрішню та зовнішню діяльність, особлива увага звертається на їхні внутрішні суперечки. Але варто зауважити, що Д. Бантиш-Каменський розповідає про історію Малоросії в контексті історії Польської та Литовської держав, пізніше Речі Посполитої, а не в історії Московської держави. Звичайно присутні моменти про відносини між цими державами, але «Україна» розглядається в основному у складі перших держав. Територія поділялась на воєводства, спочатку було Київське, Житомирське, Овруцьке, а потім уже з утворенням Речі Посполитої у 1569 р. з'явилися Волинське, Брацлавське та інші. Окрім відомостей про воєводства, наводиться інформація про їхніх воєвод. Особливо часто описуються воєводи Києва та їхня відданість короні Речі Посполитій. Автор наводить описи міст, які постраждали від монголо-татар у XV ст. Так, повідомляється, що у 1482 р. Менглі-Гірей спустошив Київ, спалив Печерський монастир і навколишні села, пізніше Київ у 1516 р. отримає Магдебурзьке право від Сигізмунда I, а потім і Чернігів.

Найбільшу увагу історик приділяє козацькій добі, особливо приєднанню земель до Росії та ліквідації Гетьманщини. Дослідник зосереджується переважно на військово-політичній історії, передусім, на зовнішньополітичних зв'язках і дипломатичних зносинах. Тому він докладно зупиняється на взаєминах сторін, часто-густо наводить силу-силенну подробиць щодо побутування посольств, обставин переговорного процесу тощо.

«Поява козацтва – дуже важлива подія в історії Малоросії», – пише Д. Бантиш-Каменський [4]. Також автор пропонує декілька варіантів походження козаків та обґрунтовує їхню схожість з азіатами. Через посилений польський гніт на «малоросіян», втеча від покарання, бажання отримати свободу, вони змушені були втікати пониззя річки Дніпра. Одним із козацьких міст був Чигирин, але поки що він не був їхнім головним містом, також у їхньому володінні був Павлолоч. Після заснування Запорізької Січі на острові Хортиця Дмитром Вишневецьким відбувається остаточне формування козацького стану. Д. Бантиш-Каменський описує походи козаків на турків, участь козаків у війнах, навіть описується почергова зміна козацьких воєначальників. Дослідник розповідає про походи І. Підкови, П. Сагайдачного, повстання К. Косинського та С. Наливайка. Автор долучив описи Г. Боплана, де присутня інформація про козацький побут, будівництво човнів, релігію, звичаї та традиції, але на військові дії французький автор звернув досить малу увагу.

Проте, така цікавість до козацтва вмотивується Д. Бантишем-Каменським подальшим перебігом малоросійської історії, зокрема з перспективи приєднання до Росії. Крім того, він не тільки відрізняє, а й протиставляє запорозьке та «малоросійське» (реєстрове, городове) козацтво. Визначальним в авторському розрізненні є морально-етичні виміри їхнього буття, а саме – орієнтація запорожців на «грабунок і вбивства», а «малоросійських козаків» – на захист Руської землі від «іновірного народу» [4].

Цікаві думки висловлює автор у сюжеті щодо діяльності козаків під гетьмануванням Богдана Хмельницького. Національно-визвольну війну дослідник описує у повному об'ємі. Але найцікавіше відбувається під час Переяславської ради 1654 р. Д. Бантиш-Каменський розумів події 1654 р. в Переяславі як повернення законної спадщини російських монархів, приєднання «добровільно улеглого одновірного народу» й безперечний дипломатичний успіх російського уряду. Він навіть написав у своїй праці: «Таким образом, без пролития крови, возвращена была Российскому Государству страна, вмещавшая в себе сто шестьдесят шесть городов и местечек и приобретено шестидесятитысячное храброе войско, без малейших на оное Царских издержек» [7]. Тобто для історика це було не об'єднання на автономних правах двох держав, а все-таки повернення українських земель під владу Росії. З цього випливає, що для дослідника агресором була тільки Річ Посполита, яка постійно утискала в правах народ, тому потрібно було повернутись до Росії, щоб жити вільно. Водночас історик дав блискучу характеристику Б. Хмельницькому як «великій людині, вірному підданцеві государя, такому ж хороброму полководцеві, як і вправному політикові». Відтоді український гетьман увійшов до кола найвидатніших російських історичних діячів.

Історик прагнув об'єктивності й не уникав контроверсійних подробиць українсько-російських перемовин і їхніх наслідків, першим повідомивши про інцидент у переяславській церкві під час складання присяги українською стороною, опозицію київської митрополії рішенням Переяславської ради, дипломатичні заходи Б. Хмельницького, які, на думку автора, суперечили переяславським домовленостям [5]. «Неможливо не дивуватися тим багатьом переминам, які настали в Малій Росії від часів кончини Богдана Хмельницького. З ним надовго припинилося благоденство мешканців цього краю, зникли найприємніші їхні надії», – підкреслює Д. Бантиш-Каменський, головною причиною занепаду вважає діяльність І. Виговського, якого автор категорично засуджує та сина Ю. Хмельницького, який сам не міг приймати важливі рішення і був під впливом Виговського.

Помітну роль він відводить й іншим постатям, зокрема гетьманові І. Мазепі, якого представляє в негативному світлі. Він порівнює його із Брюховецьким, але Мазепу вважає ще більш підлим. Однак, навіть особа «гетьмана-зрадника» удостоюється деяких позитивних рис. Наприклад, автор зазначає, що він був «вправним міністром» та вмів давати корисні поради стосовно державного управління [5].

Наукова сумлінність Д. Бантиша-Каменського змусила його визнати існування в історичній літературі промазепинської традиції, котра пояснювала гетьманові вчинки

інтересами народу та боротьбою за його права. Історик завзято полемізував з цим поглядом, протиставляючи йому тезу малоросійської історіографії про військові заслуги українців та їхню політичну лояльність у роки Північної війни. Виправдовуючи політику Петра I щодо обмеження козацької автономії, Д. Бантиш-Каменський водночас засвоїв, ба навіть поглибив критичне наставлення козацької історіографії щодо російських вельмож і державних діячів, пов'язаних із Мазепою [5].

На підставі нових документів Д. Бантиш-Каменський першим із істориків спробував створити психологічний портрет Мазепи, проникнути в таємниці його внутрішнього світу. Історик виходив з уявлення про глибоку суперечливість особистості Мазепи – щедро наділеного талантами державця та полководця, освіченої людини, котра могла стати справжнім вождем свого народу, але, на думку історика, принесла свої здібності в жертву власним пристрастям і зневазі до людей [5].

У другому виданні «Истории Малой России» представлений розділ, в якому містяться відомості про господарство, звичаї, обряди, риси характеру та побуту малоросіян, чини й стани в Малоросії, походження мови, а також інформацію про визначних літописців і Києво-Могилянську академію. Та найприкметнішою виглядає авторська оцінка Гетьманщини XVIII ст. Адже вона висвітлюється вченим не стільки як соціально-політичний інститут, що занепадав, скільки як джерело постійних бунтів та «зрад» щодо російського престолу. Д. Бантиш-Каменський навіть перекладає провину у порушенні договору Москви з Б. Хмельницьким на «безперервні зради гетьманів», які змусили російського імператора дарувати Малоросії нове управління. Автор лише трохи засуджує Петра Великого за «жорстоке поведіння» з малоросіянами та козаками. Недаремно після опису «зради» І. Мазепи та обрання на гетьманство І. Скоропадського Д. Бантиш-Каменський зазначає, що коли б Петро I «міг вільно діяти, то ще тоді знищив би Гетьманство» [4].

Варто зауважити, що своїми науковими якостями праця Д. Бантиш-Каменського перевершувала все, що написали на відповідну тему раніше як російські, так і українські автори, передусім завдяки широкому використанню архівних джерел, вперше запроваджених до наукового обігу.

Отже, «Історія Малої Росії» назагал відповідала політичній орієнтації тієї частини української еліти, яка безумовно зробила свій вибір, перейшовши на позиції імперської лояльності. Проте підкреслений об'єктивізм Д. Бантиш-Каменського у поєднанні з нейтралістською концепцією не могли задовольнити патріотичних почувань нащадків малоросійського козацтва: що далі відходила в минуле козацька доба, то більше вона видавалася сповненою героїки та подвигів, воєнної слави та звитяги. Своєю чергою, Гетьманат, попри просвітницьку критику з боку істориків другої половини XVIII ст., почав у першій половині XIX ст. ретроспективно набувати рис «справжньої» державності.

Аннотация. В исследовании проанализированы взгляды Д. Бантыш-Каменского на историю Украины, изложенные в работе «История Малой России». Исследование осуществлено с применением общенаучных (исследовательского, аналитико-синтетического, обобщения, контент-анализа) и специальных исторических (исторической ретроспективы, проблемно-хронологического, историко-сравнительного, историко-биографического, историко-генетического) методов, на основе принципов научной объективности и историзма. Изучение указанного труда показало, что он отвечал политической ориентации той части украинской элиты рубежа XVIII–XIX вв., которая совершила мировоззренческий выбор, перейдя на позиции имперской лояльности.

Ключевые слова: Д. Бантыш-Каменский, «История Малой России», Украина, Малороссия, Гетманщина.

Abstract: In this study analysed the views of D. Bantysh-Kamensky on the history of Ukraine, which are set out in the work «The History of Small Russia». This research was carried out with the use of the general academic (research, analytical-synthetic, generalization, content analysis) and the special historical (historical retrospective, problem-chronological, historical-comparative, historical-biographical, historical-genetic) methods. Methodological basis of work is the principle of the historicism, of the scientific objectivity. The study of this work showed that it corresponded of the political orientation of a part of the Ukrainian elite in the 18th-19th centuries, which made a world-view choice by moving to the position of imperial loyalty.

Keywords: D. Bantysh-Kamensky, «History of Small Russia», Ukraine, Small Russia, Hetmanate.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). – Х.: Основа, 1996. – 376 с.
2. Ясь О. «История Малой России» Д. Бантыш-Каменського у світлі дослідницького інструментарію // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 343–361.
3. Тарасов С. Тарасов С. В. Руїна Гетьманщини в російській історіографії другої половини XIX – початку XX ст.: Навчальний посібник. – Маріуполь, 2016. – 210 с.
4. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): Монографія: У 2 ч. / за ред. В. А. Смоля. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
5. Когут З.Є. Формування української національної історіографії // «Схід–Захід: Історико-культурологічний збірник». – Харків, 2001. – Вип. 3. – С. 25–26.
6. Атаманенко А. Дмитро Бантыш-Каменський як історик України // Наук. зап. НаУОА: Іст. науки. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 159–174.
7. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М.: Н. Степанов, 1842. – Ч. 1 : От водворения славян в сей стране до присоединения оной, в 1654 г., к российскому государству. – XXIV. – 318 с.
8. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М., 1830. – Ч. 2 : От присоединения сей страны к Российскому Государству до избрания в Гетманы Мазепы. – 296 с.
9. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – 2-е изд. – М., 1830. – Ч. 3: От избрания Мазепы до уничтожения Гетманства, – 375 с.

УДК 94(4).396

ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛУ ЖІНОЧОЇ КРАСИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

В. А. Соць, І. І. Мартинчук

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про роль жінки в епоху Середньовіччя, що обумовлена значимістю вивчення процесів формування та становлення гендерних ідеологій. Роль жінки в Середні віки, в рамках яких відбулось становлення уявлення про жінку як про істоту недосконалу за своєю природою, закономірно підпорядковану чоловікові. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного методу.

Ключові слова: Середні віки, суспільство, жінка, культ прекрасної Дами.

Середньовічне суспільство усвідомлювало себе як спільнота, в якій панує діяльний чоловік воїн, клірик, державець, сіяч, купець [1, с. 64]. Статус жінки в середньовічному суспільстві диктувався, насамперед, релігійними уявленнями. Зокрема, вважалось, що оскільки чоловік створений був за подобою Бога, а жінка – ні, то вона вважалась неповноцінною, й виходячи із цього, мала у всьому підпорядковуватись та слухатись істоти більш досконалої – чоловіка: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви» [1, с. 273]. Діяльність та роль жінки у суспільстві перебувала у тісному взаємозв'язку від волі її чоловіка або батька, яких вона повинна була поважати та виконувати їхні настанови. Вона вважалась істотою несамостійною, тому не мала права бути свідком у суді та була позбавлена низки прав, якими володів чоловік. У період раннього середньовіччя (V–X ст.) жінка повністю підпорядковувалися чоловікові. Батько був головою сім'ї, володарем усієї родини. У дівчаток ще з малого віку виховували покірність та відданість чоловікові, тому вже будучи дорослими, жінки підсвідомо покорялися чоловікам. Як правило, уже в 16 річному віці дівчинка виходила заміж і назавжди покидала рідний дім. Ганебним було для родини, коли дівку ніхто не хотів брати заміж, і уже в 20 років вона вважалася старою і на неї вже може ніхто не глянути. Засуджувалося суспільством і церквою також, коли вдова покохала нового чоловіка і вирішила зв'язати з ним свою долю.

Виходячи із релігійних уявлень, вищий рівень фізичної та сексуальної мерзоти був втілений в жіночому тілі. Починаючи з Єви і закінчуючи відьмою кінця Середньовіччя, тіло жінки вважалося улюбленим місцем перебування Диявола. Сексуальні стосунки із нею заборонялися не тільки в спеціальні відрізки церковного часу (пост, кануни свят і самі свята), період місячних також був підданий табу: прокаженими вважались діти подружжя, що вступало в інтимні стосунки, коли у дружини була менструація. Жінка в той час поставала в образі Єви-спокусниці – першородительки гріха. Вважалося, що подібно тому, як кухар не може довго стояти біля вогню, ризикуючи перегрітись, і чоловік не може бути поблизу жінки, адже тоді обов'язково станеться щось брудне та аморальне. В силу цих усталених поглядів жінки перебували під особливим табу для служителів церкви, для яких контакт із жінкою був під подвійною заборонаю. Як зазначає А. Гуревич, страх монаха перед особою жіночої статі був настільки сильним, що, переносячи власну матір через ріку, відлюдник обертаяв руки в тканину, щоб не доторкнутись ненароком до її тіла. Коли мати зрештою запитала: «Чи не мама я тобі?!», він відповів: «Не гнівайся, матушка, плоть жіноча вогонь». Сім'я вважалась чи не єдиною повноцінною сферою повноважень жінки, яка повинна була дбати про добробут своїх рідних та слідкувати за благополуччям родини.

Отже, статус жінки в сім'ї та суспільстві в епоху середньовіччя тісно залежав від релігійних догматів, в яких підкреслювалось, що чоловік походив від Бога, а жінка – від грішної Єви; сфера її компетенцій тісно залежала від волі чоловіка та його бажань.

Певний колорит в середньовічне життя жінки привносить куртуазний культ Дами. Виникнення даного явища відноситься до рубежу XII–XIII ст., коли він вперше виявляється в лицарському середовищі. Культ Прекрасної Дами мав два суперечливих джерела: християнську доктрину любові духовної, заперечує сексуальність, і що йде від античності ідеал еротичної любові. Куртуазна любов, відображена в лицарській поезії і поезії трубадурів, будувалась на наступних принципах:

- в шлюбі немає любові, тому поети традиційно оспівували поклоніння Дамі заміжній;
- жінка була поставлена на п'єдестал; лицар оспівує її, захоплюється нею і повинен смиренно зносити її капризи;

- ідеал лицаря і ідеал шанувальника Прекрасної Дами ототожнювалися; шанувальник Прекрасної Дами повинен був культивувати в собі лицарські чесноти, а справжнім лицарем, добродієм і шляхетним, можна було стати тільки за допомогою куртуазної любові [2, с. 101]. Головним джерелом наших знань про куртуазну любов на сьогодні є пісні та твори трубадурів, що виконують під музику лицарські романси. Проте образ жінки в середньовічній поезії був стереотипним, її краса оспівувалась в одних і тих же стандартних виразах і літературних штампах. Героїня лірики трубадурів була позбавлена конкретних ознак, це – абстракція, ідеальний образ.

В середньовічних реаліях ж насправді життя жінки було дещо далеким від ідеалізованої куртуазної лірики. Вже починаючи з епохи пізнього Середньовіччя жінки вважались головними учасниками чаклунства, ворожінь, магічних обрядів. Від уявлень про шабаші відьом, нічних польотів і перетворення людей на тварин церква переходить в XV ст. до тверджень про їх істинність. В цей час Європа вступає в епоху офіційно санкціонованого гоніння на «відьом», яку очолила церква [3, с. 42]. Віра в демонів і єресь становила основу середньовічного релігійного екстазу. Центральну трагічну роль в цьому кривавому виставі випало грати жінці – уособленню спокуси і відьомства.

Отже, поширення в середньовічній культурі XII–XIII ст. культу Дами стало одним з переломних моментів в еволюції поглядів на жінку. Відтепер лицареві пропонувалося зрозуміти, що благородна жінка має не тільки тіло, а й душу, до завоювання якої йому треба прагнути. Однак в очах суспільства це аж ніяк не означало рівності статей. Соціальна дистанція, що розділяла в самосвідомості чоловіка і жінку, залишалася такою ж значною, як і раніше.

Другорядне становище жінки у суспільстві, нерівноправність її порівняно з чоловіком – ось характерні особливості статусу жінок в Середні віки. Створена в якості «помічника»

чоловіка, жінка, відповідно до християнських догматів, повинна була йому підпорядковуватись та слухатись його волі. Жінки навіть мусили носити спеціальний одяг, який би відповідав канонам того часу. У IX–XII ст., дозволяли носити розпущене волосся. В основному це робили молоді дівчата і неodrжені жінки, оскільки для більш старших це вважалось непристойним. Заміжні жінки прикривали волосся хусточками, капелюшками, закручували вузли. У середньовіччі жінки були невірними своїм чоловікам, як наслідок священник міг зістригти їм волосся на голові привселюдно. Модним був золотистий колір волосся, він був символом невинності. Фарбувати волосся вважалось гріховним. Церква такий неприродний колір волосся вважала знаком спокуси та непристойності. Якщо помітили, що жінка фарбує волосся, її могли звинуватити в чаклунстві або навіть спалити. Проте, молоді дівчата та жінки продовжували фарбувати волосся настоями трав, попри заборону церкви. Цікавими по формах були жіночі костюми. Дівчата і жінки за допомогою суконь і ремінців підкреслили форми своєї фігури. Жінки запозичували деякі деталі з чоловічого одягу. Зокрема, великого споживання мали туніки. Вони були дуже довгі, майже до підлоги. Назви тунік були котта і сюрко. У сюрко рукава були широкі, а у котто – довгі і вузькі. Форми суконь були більш подібними до трапеції. Вони були або дуже вузькими і приталеними, або ж вільними і з глибоким декольте. На талії зав'язували ремінець, при чому десь в області грудей. У ранньому Середньовіччі жінки ще не користувалися косметикою, тому що все строго було заборонено церквою. Справжньою модою серед дам була бліда шкіра. Для цього її спеціально натирали соком лимона і вона набувала свій потрібний колір. Дуже цінувалася мініатюрність. Маленьким мало бути все: обличчя, голова, губи, очі, груди, брови. Але тільки чоло повинно було добре виступати і бути великим. Для цього жінки повністю закладали волосся назад. Справжнім ідеалом для кожної дівчини і жінки була пресвята Діва Марія, вони дуже прагнули бути на неї схожі.

У Франції, Англії жінка брала активну участь в політичних подіях. Попри це її особа була небезпечною, ворожою, оскільки жінку часто співвідносили з відьмою. А отже, хорошого чекати не варто було. У підсумку страх перед жінкою в політиці і вороже ставлення до неї можновладців вилилися ні багато ні мало в часи Столітньої війни і ще – в знамените пророцтво: жінка буде губити Францію, а діва врятує. Усім нам відома жінка, королева Англії, Елеонора Аквітанська. Начебто багата жінка, з великим статком, гарна на вигляд, має за плечима досвід та великий статок батька, народила чотирьох прекрасних синів. Але й попри ці всі позитивні характеристики, її часто в народі називали відьмою, оскільки вона завжди мала й добивалася того, що вона хоче. І хоча ставлення до жінки було не дуже хорошим, все ж серед королівського роду спостерігаються випадки успадкування престолу по жіночій лінії. Жанна Д'арк – орлеанська Діва, прекрасна, розумна, сильна. Вивела Францію з тяжкої війни, здобула численні перемоги. І знову ж таки, попри це, була визнана відьмою, звинувачена в ересі та спалена на вогні.

Вважаючись наступницею Єви, тогочасна жінка поставала як уособлення первородного гріха. Релігійна література і сатира зображували її неповноцінною та несамостійною, з чого випливало, що вона не може сама вирішувати, що для неї краще, а тому має слухати свого чоловіка або батька. Разом із визнанням та усвідомленням важливого значення жіночого тіла для продовження людського роду, в суспільстві побутувало ставлення до нього як до уособлення гріховності та нечистоти. Роль жінки в тогочасному суспільстві розглядалась крізь призму її порівняння з істотою досконалою – чоловіком. Виходячи із даної аналогії, всі якості «слабкої статі» поставали як прояв дефіциту того, що було притаманно «сильній статі». Жіноча лагідність вважалась дефіцитом чоловічої мужності; миролюбство і доброта – це дефіцит чоловічих можливостей для ствердження своїх позицій і т. д. З огляду на це, проголошення жінки неповноцінною людиною виправдовувало її дискримінацію, та безправний статус у суспільстві.

Позитивно позначився на сприйнятті жінок в середньовічній культурі куртуазний культ Прекрасної Дами, що постав у XII ст. в південній частині Франції, а потім поширився по всій Західній Європі. Поклоніння жінці, що виходило із ідеальних уявлень про неї стало

основою для багатьох ліричних творів, проте не справило значного впливу на руйнування пануючих у суспільстві традиційних стереотипів.

Жінки, на відміну від чоловіків, в Середніх віках, не могли навчатися та здобувати якусь освіту. Але попри це, розумних та освічених жінок було не менше, аніж чоловіків. Але лише чоловіки могли посідати верховні посади. Жінка мусила доглядати дітей, худобу, вести господарство. І навіть з появою етнічності, ці усталені норми не змінилися і навіть в деяких регіонах залишаються й досі.

Отже, в той час як чоловіку відводилось чільне місце в середньовічному суспільстві, жінці, яка поставала як уособлення гріховності та нечистоти, було відведено другорядну роль. Залежне становище жінки визначала в основному релігійна доктрина, яка звинувачувала представниць слабкої статі в первородному гріху (відповідно, проводилась аналогія із першою жінкою – Євою, котра згрішила та спокусилась на це чоловіка). Внаслідок цього жінка знаходилась в підлеглому становищі і в сім'ї, і в суспільстві.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о роли женщины в эпоху Средневековья, обусловлена значимостью изучения процессов формирования и становления гендерных идеологий. Роль женщины в Средние века, в рамках которых состоялось становление представление о женщине как о существе несовершенном по своей природе, закономерно подчиненную мужчине. Методологической основой работы является системный подход, принцип историзма. Специфика исследуемой темы предусматривает применение сравнительно-исторического метода.

Ключевые слова: Средние века, общество, женщина, культ прекрасной Дамы

Abstract. This study provides information on the role of women in the Middle Ages, due to the importance of studying the processes of formation and formation of gender ideologies. The role of a woman in the Middle Ages, within which there was an emergence of the concept of a woman as an essentially imperfect in nature, naturally subordinated to her husband. The methodological basis of the work is the system approach, the principle of historicism. The specificity of the subject under study involves the use of a comparative historical method.

Key words: Middle Ages, society, woman, the cult of the beautiful Lady

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Башинська Л. В. Жінка в домашніх турботах: за творами авторів XIV–XV століття / Л. В. Башинська // Наукові записки. Том 27. Історичні науки. – С. 63–71.
2. Букатова Д. М. Культ Прекрасной Дамы как отражение средневековой концепции несовершенства женской природы // Знание. Понимание. Умение. – 2017. – № 2. – С. 98–104.
3. Ястребицкая А. Л. Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. – М.: Интерпракс, 1994. – 400 с.

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 81'373.2:821

СТРУКТУРА ПАРАДИГМИ И ПОЭТОНИМОСФЕРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Б. Л. ПАСТЕРНАКА «ДОКТОР ЖИВАГО»)

М. П. Бериашвили, Э. А. Кравченко

Аннотация. Предпринята попытка структурирования поэтонимосферы и парадигмы именованія главных, второстепенных и эпизодических персонажей романа Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго». Изучены позиции исследователей, касающиеся терминологического аппарата поэтонимологии. Используются общепилологические приемы и методы ономастических исследований: системный анализ онимов, семантический и контекстный анализ поэтонимов; выделение традиционных и уникальных приемов поэтики онима; структурно-системный анализ поэтонимосферы. Доказано, что микросистемы поэтонимосферы сформированы понятиями *дом, семья*.

Ключевые слова: поэтоним, антропоэтоним, парадигма, поэтонимосфера, микросистема.

Изучение поэтонима, отражающего авторский замысел и целостный смысл произведения, – одна из перспективных тенденций поэтонимологии (см. работы М. В. Бувеской, В. М. Калининна, Э. А. Кравченко и др.). Проблема структурирования собственных имен художественного текста предполагает осмысление деятельности не только отдельного поэтонима, но той или иной совокупности номинативных единиц. Актуальность исследования состоит в том, что в лингвистике отсутствуют работы, посвященные системному анализу онимных и безонимных лексем романа «Доктор Живаго».

Цель данной статьи состоит в обнаружении художественных средств и приемов, влияющих на поэтику собственного имени (совокупности имен) и «работающих» на поэтику поэтонимосферы романа «Доктор Живаго». Теоретическое значение работы заключается в изучении поэтонимов как доминантного средства создания художественных образов, отображающих авторский замысел и особенности индивидуально-авторского стиля Б. Пастернака. Значимой и перспективной является разработка идеи сосредоточения в имени / парадигме поэтонима / поэтонимосфере сюжетобразующего, тексторазвивающего и текстообразующего потенциала.

В монографии «Поэтонимосфера художественного текста» М. В. Бувеская уточняет, что поэтонимосфера и парадигма могут быть изучены с точки зрения структуры: «понятие «система» более абстрактное в то время, как «структура» ближе к формальной стороне явления, ибо отражает одновременно и содержательные признаки целого. <...> структура поэтонимосферы – определенный порядок, способ организации ее элементов» [1, с. 70]. Анализ онимного пространства романа Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго» осуществляется с использованием терминологических доминант данной научной дисциплины: *поэтоним, парадигма поэтонима, поэтонимосфера*.

Поэтоним является «частью» организованного процесса художественного произведения, в том числе формирования системы собственных имен. Совокупность номинативных единиц каждого конкретного литературного текста принято обозначать термином *поэтонимосфера*. По мнению В. М. Калининна, *поэтонимосфера* – «это не хаотическое, случайно сформировавшееся множество собственных имен, а созданная творческим усилием автора система, элементы которой сплочены различного рода связями и отношениями, обеспечивающими её целостность и художественную ценность» [2, с. 112]. Понятие поэтонимосфера (компонент художественного произведения) сопоставляется и

разводится с онимным пространством языка. Поэтонимосфера трактуется В. М. Калинкиным как завершенная система; «по отношению к объектам художественной картины мира – фрагментарная; с точки зрения вымышленных денотатов – виртуальная» [3, с. 13]. *Парадигмой* поэтонима принято называть «совокупность онимных и безонимных номинаций, соотношенных с одним художественным объектом (денотатом), которая входит в состав соответствующей подсистемы» [4, с. 6–7].

Герои художественных произведений, как правило, имеют обширную парадигму обозначений, что способствует раскрытию образа персонажа и влияет на развитие сюжетных линий, создание идейно-содержательной образности произведения и под. Наибольшим количеством компонентов (вариантов поэтонима) обладают парадигмы главных действующих лиц. Структура парадигмы антропоэтонима, обозначающего центрального героя романа *Павла Павловича Антипова / Стрельникова*, насчитывает двенадцать вариантов и включает разнообразные формы личного имени, характеризующие прозвища, искаженные варианты фамилии, онимно-апеллятивные комплексы и др.: *Патуля Антипов – Павлушка – Пашенька – Паша – Еруслан Лазаревич – Антипов – «Степанида» – «Красна девица» – Павел Павлович – прапорщик Антипов – Стрельников – Расстрельников*. Ср.: *Патуля Антипов, сын арестованного Павла Ферапонтовича и помещенной в больницу Дарьи Филимоновны, поселился у Тиверзиных* [5, с. 49]; *Павлушка малый, – в реальном учится, – один в доме с теткой глухой* [5, с. 49]; *А этот, речистый, как ты его, Пашенька?* [5, с. 53] и др.

Автор-повествователь использует традиционные общепринятые формулы: личное имя, имя-отчество, фамилия, воинское звание. Выражая точку зрения персонажей, повествователь употребляет прозвищные номинации, объясняющие восприятие Антипова другими персонажами в тот или иной период жизни, что способствует раскрытию динамики образа героя. Ср.: *Паша жил в комнате, которую Лара сама приискала и сняла ему у тихих квартирохозяев в новоотстроенном доме по Камергерскому <...>* [5, с. 95]; *– Войтковская при виде заплаканного Паши кидалась из коридора на свою половину, валилась на диван и хохотала до колик, приговаривая: «Ой не могу, ой не могу! Вот это можно сказать действительно... Ха-ха-ха! Богатырь! Ха-ха-ха! Еруслан Лазаревич!»* [5, с. 118]; *В жизни Антипова не было перемены разительнее и внезапнее этой ночи* [5, с. 119]; *За эту ночь, продолжительную как вечность, недавний студент Антипов, «Степанида» и «Красная Девица», как звали его товарищи, побывал на вершине блаженства и на дне отчаяния* [5, с. 119]; *Павел Павлович кончил классиком. Он преподавал в гимназии латынь и древнюю историю* [5, с. 130]; *В этой обстановке взят был в плен прапорщик Антипов, вынужденный к этому сдачею своей полуроты* [5, с. 136]; *– Если бы Стрельников стал снова Пашенькой Антиповым. Если бы он перестал безумствовать и бунтовать* [5, с. 464]; *Стрельников знал, что молва дала ему прозвище Расстрельникова* [5, с. 293].

Разветвленную парадигму имеет антропоэтоним *Виктор Ипполитович Комаровский*. Среди семантически нагруженных онимных форм обозначения персонажа следует выделить:

1) пренебрежительные прозвища, связанные с интимными отношениями Комаровского с Амалией Карловной Гишар: *Ейный, Амалькина присуха, Буйвол, Бабья порча*. Производящей основой прозвища *Амалькина присуха* служит уменьшительное имя *Амалька* со сниженной коннотацией: *Когда Виктор Ипполитович проходил через всю мастерскую, направляясь на их половину и мимоходом пугая переодевавшихся франтих, которые скрывались при его появлении за ширмы и оттуда игриво парировали его развязные шутки, мастерицы неодобрительно и насмешливо шептали ему вслед: «Пожаловал», «Ейный», «Амалькина присуха», «Буйвол», «Бабья порча»* [5, с. 37];

2) ошибочный вариант именованья – изменение словообразовательной структуры фамилии *Комаровский* на *Комаров* (вариант, используемый Таней, дочерью Лары и Живаго): *Не отец, не родной мне был, надо полагать, этот самый Комаров* [5, с. 586].

Парадигмы именованя второстепенных и эпизодических персонажей «Доктора Живаго», активно участвующих в сюжетном действии, не уступают парадигмам главных героев в семантическом плане. Например, совокупность онимных средств, выбранных для именованя второстепенного персонажа *Осипа Гимазетдиновича Галиуллина*, представлена вариантами, связанными с поступательным развитием сюжета. В начале повествования излагается эпизод избияния сына дворника мастером Худолеевым, а следующее появление персонажа происходит лишь через несколько десятилетий. Парадигма антропозтонима состоит из пяти онимных и безонимных вариантов и меняется в зависимости от времени, исторических событий и под.: *азият – Юсупка – Галиуллин – Осип Гимазетдинович – генерал Галиуллин*. Таким образом, варианты поэтонимов «Доктора Живаго» разнообразны и заключают в себе значительную содержательную и функциональную нагрузку.

К оригинальным средствам поэтики онима относится присвоение имени неодушевленного предмету, соотносённому с развитием сюжетного действия. В романе встречается один пример подобного обозначения – гардероб «*Аскольдова могила*»: *Анна Ивановна не любила гардероба. Видом и размерами он походил на катафалк или царскую усыпальницу. Он внушал ей суеверный ужас. Она дала гардеробу прозвище «Аскольдовой могилы». Под этим названием Анна Ивановна разумела Олегова коня, вещь, приносящую смерть своему хозяину. Как женищина беспорядочно начитанная, Анна Ивановна путала смежные понятия. С этого падения началось предрасположение Анны Ивановны к легочным заболеваниям* [5, с. 82]. Прозвище происходит от названия и размера урочища в Киеве, где похоронен князь *Аскольд*, и связано с величиной гардероба. Название предмета мебели носит пророческий характер, т.к. шкаф послужил причиной болезни и смерти героини (Анна Ивановна получила серьезную травму, когда помогала дворнику Маркелу с установкой гардероба).

Структурирование поэтонимосферы романа основано на онимных группах, объединенных признаком *дом / родовое гнездо*. Благодаря разнообразию номинативных единиц, продиктованному обилием действующих лиц, целесообразно сгруппировать антропозтонимы в микросистему по принципу семейно-родственных отношений. Ядро поэтонимосферы романа «Доктор Живаго» составляют две микросистемы: семейство *Живаго* и семья *Антиповых*. Центром каждой микросистемы (первое, второе и третье поколение семейства) служат центральные герои. Главный герой *Юрий Живаго* является представителем второго поколения семьи, как и его антипод *Павел Антипов*. К периферии относятся второстепенные персонажи (прямо или косвенно связанные родственными, дружескими и под. отношениями с центральными представителями «дома»), слуги и гости. Характер связи между отдельными поэтонимами и представителями разных семей может иметь множество вариаций. Сюжетные события (смерть, рождение, свадьба, переезд и др.) влияют на расширение / сужение родового гнезда.

Фамилия главного героя Живаго вынесена в заглавие, что свидетельствует о ее доминантной позиции в формировании образности текста. Об уважительном отношении к роду читатель узнает в непосредственном начале романа (эпизод похорон матери маленького Юры – *Марьи Николаевны*): *Любопытные входили в процессию, спрашивали: «Кого хоронят?» Им отвечали: «Живаго». «Вот оно что. Тогда понятно». – «Да не его. Ее». – «Все равно. Царствие небесное. Похороны богатые»* [5, с. 15]. О богатстве семьи и «весомости» фамилии упоминается в контексте, предполагающем повтор фамилии: *Маленьким мальчиком он застал еще то время, когда именем, которое он носил, называлось множество саморазличнейших вещей. Была мануфактура Живаго, банк Живаго, дома Живаго, способ завязывания и закалывания галстука булавкою Живаго, даже какой-то сладкий пирог круглой формы, вроде ромовой бабы, под названием Живаго, и одно время в Москве можно было крикнуть извозчику «к Живаго!», совершенно как «к черту на кулички!», и он уносил вас на санках в тридешатое царство, в тридевятое государство* [5, с. 17]. Далее сообщается о принадлежности фамилии к купеческой / дворянской среде: – *Живаго, Живаго, – продолжал повторять Стрельников у себя в вагоне, куда они перешли. – Что-то купеческое. Или дворянское* [5, с. 294]. О. С. Березина подчеркивает неслучайность авторского выбора той или иной фамилии: «Для начала XX столетия фамилия имела смысловое значение: за родовыми именами стояли вехи русской истории.

Семьи гордились фамилиями, бережно хранили свои родословные. Использование семантики имен, фамилий – часто применяемый Пастернаком прием» [6, с. 67].

Итак, исследование семантики и структуры парадигмы именованных главных и второстепенных героев способствует интерпретации художественных образов и содержательной образности целостного текста. Установлено, что расширенную парадигму имеют поэтонимы, называющие персонажей – активных участников сюжетного действия. Адекватный анализ поэтонимосферы предполагает выделение микросистем, в основе которых лежит понятие *семейственность, родовое гнездо, дом*. Перспективу дальнейших исследований усматриваем в поиске иных методов и приемов структурирования поэтонимосферы, а также в выявлении приемов поэтики безымянности в «Докторе Живаго».

Анотація. Здійснено спробу структурування поетонімосфери і парадигми іменування головних, другорядних та епізодичних персонажів роману Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго». З'ясовано позиції дослідників стосовно термінологічного апарату поетонімології. Застосовано загальнофілологічні прийоми і методи ономастичних досліджень: системний аналіз онімів, семантичний і контекстний аналіз поетонімів; виділення традиційних і унікальних прийомів поезики оніма; структурно-системний підхід до аналізу поетонімосфери. Доведено, що микросистеми поетонімосфери сформовано поняттями *дім / сім'я*.

Ключові слова: поетонім, антропоетонім, парадигма, поетонімосфера, микросистема.

Abstract: An attempt to structure the poetonimosphere and the paradigm of naming the main, secondary and episodic characters of Pasternak's novel «Doctor Zhivago» is assumed. The positions of researchers concerning the terminological apparatus of poetonimology are investigated. The methodology of work includes: the system analysis of the onyms, the semantic and contextual analysis of the poetonomes; the selection of traditional and unique techniques of poetics of the onym; the structurally-system approach to the study of poetonimosphere. It was proved that microsystems of poetonimosphere are formed on the basis of concepts *house, family*.

Keywords: poetonym, anthropoetonym, paradigm, poetonimosphere, microsystem.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буевская М. В. Поэтонимосфера художественного текста / М. В. Буевская. – К.: Издательский дом Дмитрия Бураго, 2012. – 288 с.
2. Калинин В. М. Поэтонимосфера рассказа А. П. Чехова «Трагик» / В. М. Калинин // Филологические исследования: Чеховский сборник. – 2012. – № 12. – С. 112–125.
3. Кравченко Э. А. Имя как элемент текста и поэтонимосферы: поэтика связей и отношений [монография] / Э. А. Кравченко. – Винница: ДонНУ, 2015. – 388 с.
4. Кравченко Э. А. Теория поэтонимологии: современное состояние и перспективы поэтонимологии / Э. А. Кравченко // Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса. – 2015–2016. – С. 6–7.
5. Пастернак Б. Л. Доктор Живаго : роман / Борис Пастернак. – М. : Издательство «Э», 2016. – 624 с.
6. Березина О. С. Дом в прозе Б. Л. Пастернака / О. С. Березина // Вестник Марийского государственного университета, 2015. – № 3 (18). – С. 66–69.

УДК 821.161.2 БАГРЯНИЙ

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Н. М. Буянкiна, В. А. Просалова

Анотація. У цій статті проаналізовано найновіші дослідження про творчість Івана Багряного у вітчизняному літературознавстві. Особливу увагу приділено жанровим особливостям твору «Тигролови», зокрема трансформації жанру пригодницького роману. Наголошено на поліжанровості цього роману. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного й зіставно-типологічного методів під час дослідження романного жанру й описово-зіставного під час з'ясування жанрової специфіки роману Івана Багряного «Тигролови».

Ключові слова: жанр, трансформація жанру, роман, поліжанровість.

Постановка проблеми. Жанрова своєрідність художнього твору була предметом дослідження літературознавців упродовж тривалого часу. Як слушно зауважує

Т. Бовсунівська, старше покоління літературознавців лишило по собі «несистематизовані спостереження» стосовно «жанрових мутацій роману». Сучасні ж дослідники приділяють значну увагу жанровим модифікаціям, що «становлять реальність літературного процесу» [1, с. 5–6].

Мета статті – обґрунтувати поліжанровість роману Івана Багряного «Тигролови». **Завдання** полягає у з'ясуванні наявності ознак різних романних жанрів у зазначеному творі.

Щодо літературознавчих праць останнього десятиліття, присвячених дослідженню творчості Івана Багряного, варто наголосити на тому, що більшість дослідників і надалі приділяє увагу загальним оглядам його творчості та особливостям як поетики окремих творів письменника, так і вивчення їх у школі (М. Балаклицький [2], Т. Чонка [3], А. Сухорукова [4], В. Радзієвський [5], С. Луцій [6, 7], О. Лілік [8]).

З-поміж праць такого спрямування варто відзначити двотомник «Іван Багряний: нове й маловідоме: есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти» О. Шугая, який став своєрідним продовженням його роману-дослідження «Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду» (К.: Рада, 1996). У передмові до двотомного видання «Пізнання Івана Багряного триває» академік Іван Дзюба написав: «Високі гідності Івана Багряного не потребують нині спеціального захисту: вони очевидні. Якщо читати його. І про нього. Кращому пізнанню цієї унікальної особистості і служить пропоноване видання. Воно також унікальне – своєю повнотою і документальною вичерпністю. Комусь може здатись, що воно перевантажене й без чогось можна було обійтись. Але це видання рідкісне й особливого характеру: in memorem. Іван Багряний на нього заслужив» [9].

Філософську основу романістики Івана Багряного досліджували М. Балаклицький, Т. Марцинюк, М. Сподарець, І. Романова [10], психології творчості письменника й історії написання як його малої прози, так і знакових романів приділено увагу в монографії Л. Михиди [11], про систему біблійно-літературних паралелей, алюзій та образної символіки в романах «Сад Гетсиманський» і «Людина біжить над прірвою», а також ідейно-художні особливості роману «Сад Гетсиманський» ідеться в навчальному посібнику Н. Колошук [12]. Жанровим особливостям та поетиці віршованого роману Івана Багряного «Скелька» присвячено статті М. Васьківа [13] та Є. Генової [14].

Роман і повість подібні «за предметом зображення, засобами зображення, розкриттям характерів. Але повість охоплює менше коло проблем, коротший період із життя героя. Якщо в романі акцент робиться на розгортанні сюжету і розширенні кола проблем, то в повісті сюжет більш статичний: акцент на глибшому аналізі одного чи кількох конфліктів» [15, с. 610]. Отож, роман і повість мають як спільні, так і відмінні ознаки. Тому зрозумілим є подвійне тлумачення жанру «Тигролови» Івана Багряного.

Справді, відповідно до законів жанру в романі повинна бути велика кількість дійових осіб, кілька сюжетних ліній, життя героїв зображене упродовж значного відрізка часу. Але в творі Івана Багряного таких ознак немає: це твір із незначною кількістю дійових осіб, однолінійним сюжетом, і з цього погляду «Тигролови» мали би бути повістю. Але є кілька специфічних ознак, що притаманні й роману.

Насамперед, це політематичний твір (у «Тигроловах» приділено увагу різним темам: вплив сталінського терору на долю окремої людини та нації в цілому, змалювання побуту і традицій нащадків переселених до тайги українців, романтичне кохання Григорія Многогрішного й Наталки Сірківни тощо). Заслужовують на увагу і масштаби проблем твору, їх широта і глибина (Україна колишня – Дем'ян Многогрішний, перші переселенці – й Україна 30-х років ХХ століття; Україна, задавлена сталінським терором, і Україна лісова, ідилічна «Сіркова держава», БАМЛАГ, заробітчани). Твір має переважно форму розповіді, яка іноді переривається оповідями головних дійових осіб, прямою мовою, описами природи, інтер'єру, авторськими характеристиками.

Вказуючи на такі риси роману, варто не забувати про те, що досліджується твір пригодницького жанру, тобто «сюжет якого насичений незвичайними подіями й характеризується несподіваним їх поворотом, значною динамікою розгортання» [15, 612].

Тому для врівноваження цих ознак у творі пригодницького жанру має бути однолінійний сюжет, проста композиція для того, щоб відповідати своїм жанровим ознакам.

Належність «Тигроловів» до жанру **пригодницького роману** підтверджують особливості змісту твору і характеру головного героя. Сюжет твору насичений надзвичайними подіями, несподіваними крутими колізійними поворотами, динамічним їх розгортанням. Читач перебуває у постійній напрузі: втечі, переслідування, атмосфера таємничості та загадковості, сенсаційні випадки та повідомлення, сміливі припущення та розгадування поглинають увагу, стираючи грані між уявним і реальним світами. Головний герой твору Григорій Многогрішний – не пересічна середньостатистична особистість. Він виокремлюється серед інших людей тим, що спромігся кинути виклик владі, тим, що «не перейнявся озлобленням і ненавистю до людей, зберіг у собі людяність, доброту, здатність співчувати, співпереживати» [24, 10]. Окрім названих, наявними є також такі ознаки пригодницького роману: чітке розмежування персонажів на позитивних і негативних, мисливські пригоди, кохання до дівчини, яка зросла в умовах дикої природи, і, звичайно, щасливий фінал.

Проте твір Багряного виокремлюється поміж інших розгалужень пригодницького жанру. Він збагачує жанр глибокими аналітичними розробками і справді мистецькими відкриттями. Так, сюжетні епізоди з життя головного героя роману виконують одразу кілька змістовних функцій:

- відтворюють особливості моралі та побуту життя українців Далекого Сходу;
- охоплюють головні події з історії українського народу;
- розкривають особливості світобачення і ставлення до життя автора та головного героя твору;
- спонукають до філософських роздумів.

Ці чинники стали основою для пошуків у романі інших жанрових ознак. Найбільш прикметними виявилися ознаки **автобіографічного роману**, які виявилися в тому, що автор використав для написання епізоди з власного життя. Звичайно, в цьому випадку перед читачем постає не автобіографія, а художнє узагальнення, яке сприяє створенню відчуття справжності та реальності подій.

Під час розгляду проблематики твору було з'ясовано, що значне коло проблем роману має філософське підґрунтя. Це виявляється в тому, що Іван Багряний по-своєму бачить особливості людського буття в умовах тоталітарної системи, подає свій погляд на абсурдність буття особистості в цій системі. Слушність такої позиції, зокрема, підтверджує думка І. Романової, що «в атмосфері загальної безвиході та упослідженості герой постає сам на сам зі своїм буттям», що «прояви зовнішнього, детермінованого буття поступаються особистісним прагненням, насамперед бажанню боротися за самого себе», а «бунт головного героя можна розглядати як протест проти існуючої ситуації, проти перетворення людини на річ» [10, с. 7]. Таким чином екзистенціальна проблематика підтверджує **наявність ознак філософського роману** в творі.

Тематика та ідея «Тигроловів» дозволяють виділити **ознаки політичного роману**, адже у творі розкриваються особливості державного радянського устрою 30-х років ХХ століття, з його репресіями, арештами, ув'язненнями, розподілом населення. Про розподіл населення соціалістичної країни глибше уявлення дають і символічні образи поїздів.

Крім того, у творі простежуються **риси виховного роману**, які тісно пов'язані з образом головного героя. Через ретроспекцію читач має можливість зіставити героя теперішнього з героєм колишнім, спостерігати за його становленням і змужнінням. Роман допомагає усвідомити, якою має бути людина, вчить певним моральним нормам.

До того ж у «Тигроловах» Багряний змалював життя та побут українців Далекого Сходу. Ці особливості показані на прикладі родини Сірків, людей, які зберегли українськість в умовах дикої тайги. Отож, у творі з'являються **елементи родинно-побутового та етнографічного роману**.

Іван Багряний зробив певний внесок у розробку пригодницького жанру. Він не тільки зосереджується на обробці сюжету, прагне зробити його захопливим, а й турбується про

вираження внутрішнього світу персонажів, про відповідне подання інших характерів. Увагу читача привертають правдиві зображення неволі українського народу, опис екзотичних країв і пригоди героїв.

Отож, автор створив оригінальний мистецький твір. Взявши за основу побудови тип пригодницького роману, він вдало поєднав у ньому елементи автобіографічного, філософського, політичного, виховного та родинно-побутового романів. Таким чином можна констатувати, що особливістю цього роману є його поліжанровість.

Зважаючи на трансформацію жанру пригодницького роману в «Тигроловах» Івана Багряного, перспективним видається подальше дослідження подібних явищ у творчості цього письменника, зокрема й у контексті жанрових трансформацій та модифікацій, властивих європейській літературі ХХ століття.

Аннотація. В статті представлено інформація про найновіші дослідження творчості Івана Багряного в вітчизняному літературознавстві. Особливу увагу приділено жанровим особливостям твору «Тигролови», зокрема трансформації жанру пригодницького роману. Акцентовано поліжанровість цього роману. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного та сопоставительно-типологічного методів при дослідженні романного жанру та описательно-сопоставительного при вивченні жанрової специфіки роману Івана Багряного «Тигролови».

Ключові слова: жанр, трансформація жанру, роман, поліжанровість.

Abstract: In this study presents the information about the newest researches of the creation to Ivan Bagryanyj in the domestic literary criticism. Special attention is spared of the genre to the features work «Hunter on tigers», in particular of the transformation of the genre to the adventure novel. Accented of the much genre to this novel. Specific of researched subject provides the using of comparative-historical and descriptive-comparable methods, which gives a possibility to determine of the genre to this novel to Ivan Bagryanyj.

Keywords: genre, the transformation of the genre, novel, much genre.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману / Т. Бовсунівська. – Харків.: Вид-во «Діса плюс», 2015. – 368 с.
2. Балаклицький М. Іван Багряний як літературна постать / Максим Балаклицький // Багряний І. Вибрані твори / Іван Багряний. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 5–41.
3. Чонка Т. Між світлом і темрявою: Як дослідження семантики кольору допомагає у шкільному вивченні «важкої» літератури (М. Хвильовий, «Я (Романтика)»; І. Багряний, «Сад Гетсиманський») / Тетяна Чонка // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах. – 2007. – № 8. – С. 94–103
4. Сухорукова А. А. Іван Багряний, «Тигролови»: Версія шкільного аналізу / А. А. Сухорукова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 2. – С. 22–28.
5. Радзівський В. «Місячна соната» Бетховена як виражальний засіб у романі Багряного «Сад Гетсиманський» / Володимир Радзівський // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 15–20.
6. Луцій С. «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» у контексті еміграційної періодики / Світлана Луцій // Київ. – 2007. – № 1. – С. 166–173.
7. Луцій С. Про нашу мужність: романи І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» / Світлана Луцій // Українська культура. – 2007. – № 12. – С. 36–37.
8. Лілік О. Роман І. Багряного «Сад Гетсиманський»: вивчення в школі / О. Лілік // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2007. – № 2. – С. 12–14.
9. Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме: есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти; у 2-х кн. Кн. 1-2 / Олександр Шугай. – К.: Смолоскип, 2013. – Кн. 1. – 960 с.; 48 іл. – Кн. 2. – 1048 с.; 48 іл
10. Романова І. В. Екзистенціалістські мотиви в романістиці Івана Багряного. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2008.
11. Михида Л. Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза: монографія / Людмила Михида. – К.: Укр. пріоритет, 2014.
12. Колошук Н. Іван Багряний: доміанти творчості та проблеми вивчення: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Надія Колошук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 121 с.
13. Васьків, М. С. Проблема жанрової сутності роману у віршах І. Багряного «Скелька» / М. С. Васьків // Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ. – 2008. – № 1. – С. 33–43.
14. Генова Є. Віршований роман «Скелька» Івана Багряного: особливості поезики / Євгенія Генова // Рідний край: Літературознавство. – Полтава: ПНПУ. – 2012. – №1 (26). – С. 115–121 // <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1809>
15. Літературознавчий словник-довідник / Гром як Р. Т., Ковалів Ю. І. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ МІСТА ГНІВАНІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПІДСИСТЕМА ГОЛОСНИХ

А. В. Вдовиченко, Г. В. Ситар

Анотація. У цьому дослідженні розглянуто фонетичні особливості говірки жителів міста Гнівані Тиврівського району Вінницької області, якими вона відрізняється від звукової системи літературної мови та інших говірок подільського говору. Проаналізовано підсистему голосних звуків. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування системного підходу до літературної та джерельної бази роботи, використання описового, порівняльно-історичного методів і методів аналізу та синтезу.

Ключові слова: фонетична система, говірка, фонема, вокалізм

Жоден із структурних рівнів українських діалектів не привертав до себе такої уваги дослідників, як їх звуковий рівень. Причиною цього є те, що саме з погляду фонетичної системи українські говори творять досить різноманітну й цікаву в територіальному відношенні картину, яка є «живою історією мови в її просторовій проекції, а водночас і свідченням того, що на час формування української національної мови найзначніші відмінності між діалектами були власне у фонетиці» [1, с. 105].

Актуальність статті полягає в тому, що говірка міста Гнівань, яка належить до південно-західного наріччя подільського говору, зокрема її фонетичні особливості, досі не була предметом спеціального дослідження й заслуговує на ґрунтовне дослідження, оскільки своєрідно поєднує в собі риси різних говорів.

Метою дослідження є характеристика фонетичних особливостей діалектного мовлення говірки міста Гнівань Тиврівського району Вінницької області на матеріалі голосних звуків.

Згідно з вищезазначеною метою можна сформулювати такі **завдання**:

- обрати інформантів-носіїв говірки міста Гнівань і здійснити записи їх усного мовлення;
- проаналізувати записи й виділити фонетичні особливості говірки міста Гнівань;
- систематизувати результати спостережень і записів усного мовлення його корінних жителів у контексті діалектного континууму української мови.

Джерельною базою дослідження послуговували здійснені цифрові аудіозаписи мовлення жителів міста Гнівань, носіїв місцевої говірки, які відзначаються добрим мовним чуттям, нормальним слухом, не мають фізичних вад у мовному апараті й порівняно мало зазнали впливів української літературної мови.

Відповідно до карт говорів української мови та класифікацій, наведених навчальними і науковими посібниками, говірка міста Гнівань знаходиться в площині південно-західного наріччя, волинсько-подільської групи його діалектів, а саме подільського говору, північноподільських говірок [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]; межує із говірками волинського говору південно-західного наріччя та говірками середньонадніпрянського говору південно-східного наріччя [2]. Тому логічно припустити, що наявні в досліджуваній говірці мовні явища, не характерні загалом для говору чи групи говірок, до яких територіально належить описувана говірка, можуть існувати в сусідніх говірках.

На підставі аналізу записів мовлення 14 жителів міста Гнівань віком від 35 до 80 років було визначено особливості говірки населеного пункту на фонетичному рівні.

Фонетична система говірки міста Гнівань, як і більшості південно-західних говорів, зокрема подільського говору, характеризується шестифонемним наголошеним вокалізмом: |i| – |и| – |e| – |a| – |o| – |y|.

Досліджуваній говірці притаманна велика поширеність фонемі |i| як заміниці давнього [ѣ], а також етимологічних [o], [e] в новозакритих складах. Найчастіше зустрічається фонема |i|, що походить від давнього [ѣ]. Вона виступає незалежно від

наголосу: [л'юбила по деревах лазити/ на черешн'у зал'ізу на самий вершеч'ок/ бо там врод'і би були сам'і крупн'іш'і/ вкус'н'іш'і/ разом з горопц'ами жіла /а бац'а сварилас'а/ бо в'ітер та ја на тому вершеч'ков'і/ мала та й мене хитає разом с тими гил'аками/ бац'а зл'іс' зл'іс' /а ја ш не хоч'у// мамі зарас скажу/ну шош приходиц'а злазити/ бац'а п'іде/ а ја знов вил'ізу на черешн'у / так і зара внуч'ка моја по деревах лазе так само л'убе/ **вс'і** в сатку облазила//].

В окремих словах замість [і] (<Ѣ) можуть виступати й інші звуки. Так, унаслідок асиміляції до [у] в наступному складі [і] може переходити в [у], що спостерігається, наприклад, у словах цілувати, дірка, діра: [ц'улувати], [ц'улуй], [д'урка], [д'ура] та ін. У багатьох словах ([стрел'нути], [крепкий], [крепос'ц'], [с'етка], [д'ед]) замість [і] виступає [е]. На нашу думку, це пояснюється впливом російської мови: [/пожилий був д'ед/], [д'едушка рапчинский митрофан якимович].

Поширеною в говірці є також фонема [і], яка є наслідком подовження давніх етимологічних [о], [е], що опинилися в історично закритих чи в так званих новозакритих складах, а у відкритих складах етимологічні [о], [е] зберігаються (явище чергування [о], [е] з [і]): (порівняймо: піч < печь, стіл < столъ, хв'іст < хвост, але печі, стола, хвоста та ін.). Але в говірці міста Гнівань трапляються й випадки відхилення в чергуванні (напр.: од, дойти, кончати, война, потом): [то вони помн'ат' шо в п'ііс'ат'і рока до **войни** п'іс'л'а **войни**], [ну **спокойн'і** слава богу хлопц'і].

Як з'ясувалося, своєрідною особливістю говірки є й заміна [і] на [и] в позиції після [к], [г] або після приголосного (в кинці, гиляка, гиндик, гикати, иниший): [та й мене хитає разом с тими **гил'аками**/], [був **иниший** парубок].

Фонема [и] в основному своєму вияві в говірці міста Гнівань реалізується у звукові [и] переднього ряду високого піднесення з дещо обниженою артикуляцією в напрямку до середнього ряду, проте в деяких словах після шиплячих зустрічаємо різновид [і]: [ч'ій] (чий). А також замість [и] виступає [і] в багатьох словах [мал'іна], [клубн'іка] та ін.: [а **мал'іни** в нас в сатку було багато/], [хто біше піт'анец'а на ц'ій **переклад'ін'і**], [ну потом **якис'холод'іл'н'ік'с'т'ірал'н'а**/], [т'іл'ів'ізор купили //].

У ненаголошеній позиції фонема [и] виступає у звуках [и], [и^е], [и^н], [е] ([жи^еве], [же^нве], [жеве]): [ч'е дес'на танц'і ви **пришли**/], [та й мене **хитає** разом]. У деяких випадках фонема [и] в ненаголошеній позиції не зближується з фонемою [е], а реалізується у звукових варіантах [и], [и^і] [и^н]; напр.: [жив'іт], [жи^в'іт] та ін.: [ч'і^нїа то доч'ка/].

Фонема [е] в наголошеній позиції в основному виступає як звук переднього ряду середнього піднесення [е], не набуваючи відтінку іншого звука: [на **перше** травн'а /], [на **перше** травн'а с кв'іточками/ с **яблуневим** ц'в'ітом/].

У ненаголошеній позиції фонема [е] в переважній більшості слів говірки міста Гнівань зближується з фонемою [и] і звучить як звуки [е^н], [и^е], [и] або [е]: [п'ісл'а прийшов на груп'і і **ледви** живим **вернувс'а** ч'удом], [а бац'а сварилас'а/ бо в'ітер та ја на тому **ве^нршеч'ков'і**]. Щоправда, ступінь наближення ненаголошеного [е] до [и] залежить від його позиції в слові щодо до наголошеного звука, а також від якості звука в наступному складі. Так, у більшості слів цієї говірки в побічно наголошених і в кінцевих відкритих ненаголошених складах фонема [е] наближується до основного вияву і звучить як [е]: (напр.: [бац'а **каже** шос'мен'ше стало/], [а тато як малоју **прийде** с роботи/ тай знају шо н'іч'о тако **не купе**/ бо **строїлис'а**] та ін.), а перед складами з наголошеними [и], [і], [у] ненаголошений [е] зазнає більшого звуження і більшою мірою зближується з [и] (напр.: [потом **тоже** віниці училищиче **зак'інчив** / **пожинилис'а**/], [**можшии** бити бий/ т'іки не **драпай**/ бо **мин'і** встидно дуже/ та ін.). У деяких же словах у позиції перед [і], а ще частіше після [ј] ненаголошений [е] набирає сильного відтінку [і] чи й зовсім звучить як [і] (грайц'а, розви^еваїц'а, **окра'іц'** та ін.): [дес' **заховајімс'а** / а в'ін до мамі **жал'іці'а**]. Також [е] може переходити в [і] в інших позиціях, наприклад: [с'іанс], [с'ц'ікл'ана]: [оч'ки в н'ого на **р'із'інках** / проволках шоп не випадали], [а **тр'ін'іруватис'** нада/ не сач'кувати нада], [там як трактор розгорне аж п'ід **т'іл'іграфн'і** того с'н'ігу/].

Фонема |y| виступає на всій території поширення говірки в основному своєму вияві як лабіалізований звук заднього ряду високого піднесення [y] відповідно до давніх [y] (и) та [o] (Ж) (порівняймо: муха < моуха, пут' < пЖть та ін.). Але в слові *глибокий* замість сподіваного [y] маємо [i]: [глі'ібокий].

Фонема |o| в наголошеній позиції виступає в говірці міста Гнівань як звук [o], тобто як лабіалізований звук заднього ряду середнього піднесення: [а мама баба фран'а **виходе** напрот'ів н'ого/], [а в'ін п'ішов в сус'ідн'сило в школу/].

У ненаголошеній позиції виразний звук [o] чуємо теж, хоч у позиції перед наголошеними [y] та [i] спостерігається тут помірне або сильне «укання», тобто вимова ненаголошеного [o] з відтінком [y] ([o^y]) або як [y] ([го^yлупка], [зузул'а], [ко^yжух], [туб'і]): [збоку вони сид'іли/ і цей / де н'ікул'ука тоше ставок/].

Слід звернути увагу й на те, що в говірці м.Гнівань поширене чергування [o] з нулем звука: [хоч'у]- [хт'іти]: [оскома парт'іа захт'іли //] .

Фонема |a| в досліджуваній говірці виступає як нелабіалізований звук заднього ряду низького піднесення [a]. Але в позиції після м'яких приголосних і між м'якими приголосними артикуляція [a] може дещо пересуватися в напрямі до середнього ряду, хоч і залишається загалом задньорядною. Реалізація фонемі |a| не залежить від наголосу. І в наголошеній, і в ненаголошеній позиції ця фонема здебільшого звучить як [a], який, опинившись у ненаголошеній позиції, не зазнає якихось помітних змін. Так, звук [a] будь-якого походження (як з етимологічного [a], так і з давнього [e]) незалежно від наголосу звучить звичайно виразно, не набираючи відтінку іншого звука: [ја дуже любила ходити в грижен'ц'і/ мен'і так подобалас'а та хата/ там знаєш така невелич'ка/ така гарна/ дуже там/ бабушка жила і ше в неї дв'і доч'ки були јавдун'а і Л'іза/]. Лише в деяких словах, зокрема числівниках, в ненаголошеній позиції замість [a] маємо [и] або [i]: [вашико було/ тато **трици**ть гривен' /], [а то було **дваци**т' коп'іжок], [то вони помн'ат' шо в п'ііс'ат'і рока/].

В окремих випадках зафіксовано й інші фонетичні явища: «акання» у вимові слів іншомовного походження, зокрема [канфорка], [камфорка], [катлаван], [крават']: [вмолодожі повин'і бути гарн'і довг'і коси п'ід вел'ан //].

Отже, дослідження голосних звуків говірки міста Гнівань дає можливість зробити висновок, що вона має основні риси південно-західного наріччя, є типовою подільською, хоч і зазнає впливу сусідніх говорів. Досліджувана говірка має низку спільних з волинськими говірками південно-західного наріччя, середньонадніпряньськими говірками південно-східного наріччя та деякими говірками північного наріччя (середньополіськими) фонетичних особливостей.

Якщо мати на увазі, що говірка м. Гнівані, у якій засвідчуються мовні риси різних діалектів, постійно змінюється, передусім під впливом літературної мови та різноманітних позамовних чинників, то предмет дослідження діалектологів можна вважати невичерпним з огляду на перспективи різноаспектного вивчення мовної природи діалектизмів, їх функціонування на різних рівнях мови.

Подальшим кроком нашого дослідження є аналіз особливостей підсистеми приголосних звуків говірки м. Гнівані.

Аннотація. В этом исследовании рассмотрены фонетические особенности говора жителей города Гнивань Тывровского района Винницкой области, которыми он отличается от звуковой системы литературного языка и других говорів подольского говора. Проанализировано подсистему гласных звуков. Специфика исследуемой темы предполагает применение системного подхода к литературной и источниковой базе работы, использование описательного, сравнительно-исторического методов и методов анализа и синтеза.

Ключевые слова: фонетическая система, говор, фонема, вокализм

Abstract. In this study, the phonetic features of the dialect of the inhabitants of the city of Gnivani of the Tyvriv district of Vinnytsia region are considered, which differs from the sound system of the literary language and other dialects of the Podillya dialect in particular. The subsystem of vowel sounds is analyzed. The specificity of the topic

under consideration involves the application of a systematic approach to the literary and source base of work, the use of descriptive, comparative-historical methods and methods of analysis and synthesis.

Key words: phonetic system, dialect, phoneme, vocalism

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови / А. М. Залеський. – К. : Наук. думка, 1973. – 155 с.
2. Атлас української мови : в 3-х т. – Т. 1. Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. –К.: Наук. думка, 1984. – 498 с., карт.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.
4. Гриценко П. Ю. Учасникам студентської наукової конференції Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Мовна палітра Поділля» / П. Ю. Гриценко // Мовна палітра Поділля : філолог. зб. з регіон. проблем : [відп. ред. А. В. Костюк]. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – Вип. 1. – С. 3–5.
5. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології: вступні розділи / Йосип Олексійович Дзензелівський / ред. : К. Й. Галас, В. І. Добош]. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1966. – 100 с.
6. Монахова Т. В. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Тетяна Василівна Монахова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с.
7. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 141 с.
8. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.

УДК 81'373.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ БРИТАНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КОРАБЛІВ

О. В. Власенко, Є. В. Коцаренко

Анотація. У статті розглядаються корабоніми, тобто назви кораблів і суден, як особливий тип онімів, а також їх лексико-семантичні особливості. Дослідження проводиться на матеріалі назв кораблів королівського воєнно-морського флоту Великої Британії. За результатами дослідження лексико-семантичних особливостей назв виділено 9 основних груп найменувань, за допомогою кількісного аналізу емпіричного матеріалу встановлено домінуючі групи назв, що сприяє виявленню мотиваційної основи корабонімів.

Ключові слова: лексична семантика, онім, назва корабля, корабонім, номінація.

1. Вступні положення.

У статті розглядаються корабоніми, представлені назвами кораблів воєнно-морського флоту Великої Британії, наприклад, *Prince of Orange* букв. 'Принц Оранський', *Coronation* букв. 'Коронація'. Не зважаючи на те, що на сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістична наука накопичила значну кількість теоретичного матеріалу стосовно лексичної семантики мов [1–6], системне дослідження семантики власних назв у найменуваннях кораблів не проводилося. Теж саме можна сказати і про дослідження у сфері ономастики, де корабоніми досліджуються лише у декількох працях [7–8].

Актуальність даного дослідження зумовлюється важливістю обраної групи слів у вивченні мовної картини Великої Британії, а також необхідністю розробки моделі аналізу назв кораблів.

Мета роботи полягає у виявленні закономірностей номінації кораблів, створенні семантичної класифікації досліджуваних корабонімів, а також у проведенні кількісного аналізу емпіричного матеріалу з метою встановлення домінуючої мотиваційної основи номінації корабонімів.

Об'єктом дослідження є власні назви кораблів військово-морського флоту Великої Британії.

Предмет вивчення становлять лексико-семантичні особливості назв кораблів.

Матеріалом дослідження у даній роботі стала вибірка з 500 назв кораблів Королівського флоту Великої Британії [9–11].

2. Теоретичні засади дослідження.

Одними з ключових понять для даного дослідження є лексична семантика та корабоніміка як розділ ономастики.

Лексична семантика є підрозділом семантики, що займається лексичним значенням слів, підрозділяючи їх на денотат і конотат [1]. Лексичне значення слова – зміст слова, що відображає в свідомості і закріплює в ньому уявлення про предмет, властивості, процес, явище і т. д., це продукт розумової діяльності людини, що пов'язаний з такими видами розумових процесів, як порівняння, класифікація, узагальнення. Лексичне значення слова має узагальнений і узагальнюючий характер [12].

Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає будь-які власні імена [13]. Через наявність власних назв у різноманітних сферах людського життя вивчення ономастики вимагає залучення додаткових культурологічних та історичних даних.

У сучасній лінгвістиці існують різні погляди на питання про значення і семантику імені: від структурно-мовного змісту власної назви, «скороченого» або ослабленого значення власної назви, енциклопедичного значення до повного заперечення значення у власного імені. Наприклад, Є. С. Отін дотримується погляду, що значення оніма – це реально існуючий факт мовної дійсності. На його думку, оніми, окрім здатності виконувати свою початкову функцію – бути назвами об'єктів навколишнього світу, також переймають «вторинний, додатковий понятійний зміст», стають «експресивно-оцінними замісниками загальних назв» [14].

Корабоніміка – розділ лінгвістики, який вивчає назви кораблів і суден, історію їх виникнення, структуру і традиції найменування. Корабоніміка розвивається як галузь ономастики і є яскравою ілюстрацією міждисциплінарного характеру сучасної науки, оскільки знаходиться на стику історії та лінгвістики [7].

На думку К. В. Ківілевої, найменування в корабоніміці (корабоніми) мають характеристики вторинної, ідеологічної та стратегічної номінації. Імена кораблів мають переносне значення, підкреслюють прагнення держави до міжнародного престижу, збереження традицій, сприяють підняттю патріотичного духу [7].

Одним з помітних факторів, що впливає на номінацію вітрильного лінійного корабля (ВЛК) британського королівського флоту, є ранг корабля. Таким чином, кораблі першого рангу зазвичай мають більш гучні імена, повинні були уособлювати могутність імперії та нездоланність її флоту. Ця тенденція стосується, перш за все, найкраще оснащених лінійних кораблів (лінкорів).

Слід зазначити, що із розвитком військових технологій та методів ведення бою змінюються і особливості найменування. Так, після створення підводних човнів у назвах починають відбиватися і нові якості судна. Наприклад, замість таких назв, як *Terrible* букв. 'Жахливий', що підходили для лінкорів, при називанні підводних човнів перевага надається таким назвам, як *Subtle*, що можна перекласти як 'Хитрий' або 'Винахідливий', оскільки для підводних човнів скритність є важливішою.

3. Результати дослідження.

У ході дослідження 500 одиниць вибірки були розділені за хронологією, тобто 300 назв склали вітрильні кораблі і 200 назв кораблі, які є більш сучасними за технічним оснащенням. Підрахунок відсоткових показників також проводився у межах кожної групи окремо. Причиною такого розмежування є те, що під час аналізу сучасних кораблів, було виявлено групу етронімів, які не присутні серед назв ВЛК, а також з переважанням певної

категорії назв у найменуваннях кораблів із різних епох. дає підставу для того, щоб виділити хронологічний аспект у мотиваційній основі найменування.

Для більш детального семантичного аналізу вибірки слід також виокремити групи, які представлені назвами із компонентами, що підкреслюють роль монархії у Сполученому Королівстві, звеличують властивості самого корабля або досягнення держави. Окрему групу назв становлять назви-виключення, які за своїми семантичними властивостями не можуть бути віднесені до жодної з наведених вище груп. Так, наприклад, серед назв сучасних кораблів виявлено наступні одиниці, що відносяться до залишкової групи: *Redpole* або *Red Pole* – назва, що позначає лідерів банд китайської організованої злочинності – тріади, що мають військове минуле [15]; *Sirdar* букв. ‘Сірдар’, слово, що позначає людину високого (часто спадкового) рангу, особливо в Індії, або командувача англо-єгипетської армії у кінці 19-го та початку 20-го століття [16]; *Sahib* букв. ‘Сагіб’, форма звертання до європейця в колоніальній Індії [17].

У сучасних назвах кораблів частіше можна помітити використання зоонімів, та слів, що позначають властивості корабля. Серед зоонімів, що зустрічаються у сучасних назвах, превалюють назви птахів (для есмінців) та морських тварин (для субмарин). Наприклад: *Shark* букв. ‘Акула’, *Salmon* букв. ‘Лосось’, що слугували назвами підводних човнів S-класу, або *Falcon* букв. ‘Сокіл’, *Bullfinch* букв. ‘Снігур’, що були назвами есмінців [10–11]. У цих назвах відбиваються особливості функціонування корабля та його «поведінки» під час військових дій. Для назв вітрильних кораблів використовуються назви більших за розмірами, а іноді навіть хижих тварин, таких як *Tiger* букв. ‘Тигр’. Як зазначалося вище, таким чином у назвах кораблів відбивалися особливості військової справи та ведення бою певного часу.

Отже, за лексико-семантичним значенням досліджуванні корабоніми можна розділити на 9 груп:

- 1) топоніми: *Monmouth* ‘Монмут’ (історична столиця графства Монмутшир на південному сході Уельсу), *Dunbar* ‘Данбар’ (місто в Шотландії в області Східний Лотіан);
- 2) властивості корабля: *Tremendous* букв. ‘Величезний’ або ‘Жахливий’ (якість корабля, що залякує противника) *Sturdy* букв. ‘Міцний’, *Subtle* букв. ‘Хитрий’, *Supreme* букв. ‘Верховний’;
- 3) монархія: *Coronation* букв. ‘Коронація’ (формальна церемонія отримання влади монархом), *Monarch* букв. ‘Монарх’;
- 4) міфони́ми: *Dragon* букв. ‘Дракон’ (назва вигаданих змієподібних істот великих розмірів), *Phoenix* букв. ‘Фенікс’ (чарівний птах, символ відродження та безсмертя);
- 5) антропоніми: *Charles* букв. ‘Чарльз’, *James* букв. ‘Джеймс’;
- 6) зооніми: *Swallow* букв. ‘Ластівка’, *Lion* букв. ‘Лев’, *Tiger* букв. ‘Тигр’
- 7) астроніми: *Auriga* букв. ‘Візничий’, *Vega* ‘Вега’, *Regulus* ‘Регул’;
- 8) Етноніми: *Bedouin* букв. ‘Бедуїн’, *Eskimo* букв. ‘Ескімос’, *Maori* букв. ‘Маорі’, *Punjabi* букв. ‘Пенджабі’;
- 9) залишкова група: *Monk* букв. ‘Чернець’, *Garland* букв. ‘Гірлянда’, *Sapphire* букв. ‘Сапфір’, *Trident* букв. ‘Тризубець’, *Volcano* букв. ‘Вулкан’, *Whip* букв. ‘Батіг’, *Witch* букв. ‘Відьма’.

Отримані емпіричні дані відрізняються при зіставленні групи ВЛК та сучасних кораблів:

а) для вітрильних лінійних кораблів:

- 1) топоніми (127 од., 42 %), 2) властивості корабля (32 од., 12 %), 3) монархія (28 од., 9 %), 4) міфони́ми (27 од., 9 %), 5) антропоніми (25 од., 8 %), 6) зооніми (12 од., 4 %), 7) залишкова група (49 од., 16 %).

б) для сучасних кораблів:

1) властивості корабля (50 од., 40 %), 2) міфоніми (27 од., 21 %), 3) зооніми (25 од., 20%), 4) етроніми (9 од., 7%), 5) топоніми (7 од., 7%), 6) антропоніми (3 од., 2 %), 7) астроніми (3 од., 2 %), 8) монархія (2 од., 1 %), 9) залишкова група (74 од., 37 %).

4. Висновки.

4.1. За лексико-семантичним значенням назви британських кораблів військово-морського флоту можна розділити на 9 груп: 1) топоніми, 2) властивості корабля, 3) монархія, 4) міфоніми, 5) антропоніми, 6) зооніми, 7) астроніми, 8) етроніми, 9) залишкова група.

4.2. Проаналізувавши матеріал дослідження, можна зробити висновок, що мотиваційна основа номінації британських кораблів є досить неоднорідною.

4.3. Перспектива подальшого дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для порівняльних досліджень на матеріалі інших робіт з ономастики, лексичної семантики та лінгвокультурології.

Аннотация. В статье рассматриваются корабонимы, то есть названия кораблей и судов, как особый тип онимов, а также их лексико-семантические особенности. Исследование проводится на материале названий кораблей королевского военно-морского флота Великобритании. По результатам исследования лексико-семантических особенностей названий выделено 9 основных групп наименований, с помощью количественного анализа эмпирического материала установлено доминирующие группы названий, что способствует выявлению мотивационной основы корабонимов.

Ключевые слова: лексическая семантика, оним, название корабля, корабоним, номинация.

Abstract. The article deals with proper names of ships as a special type of onomastic units, as well as their lexical-semantic features. The study is based on the names of the ships of the Royal Navy. According to the results of the study of lexical-semantic peculiarities of the ship names nine major groups have been identified. The dominant groups of names have been established with the help of quantitative analysis of the empirical material, which helps to identify the motivational basis for proper names of ships.

Key words: lexical semantics, proper name, name of a ship, nomination.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 69 с.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М., 1997. – 200 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт [пер. с нем., общ. ред. Г. В. Рамишвили]. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.;
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 130 с.;
5. Потебня О. О. Актуальні питання мови та культури: зб.наук. праць / О. О. Потебня [ред. кол. : Б. М. Ажнюк, В. М. Бріцин та ін.]. – К., 2004. – 368 с.
6. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр [пер. с франц. яз. Под ред. А. А. Холодовича]. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
7. Кивилева Е. Б. Динамический аспект каронимики, как раздела ономастики / Е. Б. Кивилева // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2014. – № 20. – С 16.
8. Крючков Ю. С. Имя на борту / Ю. С. Крючков. – М.: Транспорт, 1988. – 160 с.
9. Winfield R., Lyon D. The Sail and Steam Navy List: All the Ships of the Royal Navy 1815–1889 / D. Lyon, R. Winfield – London: Publishing Chatham, 2004. – 352 p.
10. Royal Navy Submarines [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.royalnavy.mod.uk/the-equipment/submarines>.
11. Royal Navy Ships [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.royalnavy.mod.uk/the-equipment/ships>.
12. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
13. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А. В. Суперанская. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
14. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имён / Е. С. Отин – М.: А Темп, 2006. – 440 с.
15. Mallory S. L. Understanding Organized Crime / S. L. Mallory. – Jones & Bartlett Learning, 2007. – 279 p.
16. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary 11th Edition. – Merriam-Webster, 2004. – 1623 p.
17. Yule H., A. C. Burnell Hobson-Jobson: The Definitive Glossary of British India / H. Yule, A. C. Burnell. – Oxford University Press, 2013. – 553 p.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СЛЕНГІЗМІВ

Д. С. Дубенко, І. Г. Данилюк

Анотація. У цьому дослідженні подана інформація про сленг та його роль і значення у спілкуванні людей різних вікових категорій, про вплив сленгу на літературну мову. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування методу дослідження й порівняння, які дають змогу простежити вікові зміни сленгу. Проведено анкетування різних вікових категорій. Розглянуто основні тенденції сленгу як мовного явища.

Ключові слова: сленг, літературна мова, вікові категорії, трансформація, оновлення.

Актуальність пропонованої теми полягає в тому, що українська мова, як і будь-яка інша, містить багато сленгових одиниць, кожна з яких відповідає певній професійній чи соціальній групі людей. Вивчення сленгу цікавить не лише мовознавців, адже молодь кожної вікової категорії бажає вивчати та використовувати у своєму мовленні такі одиниці, які зможуть стати засобом порозуміння та комунікації між людьми однакової вікової категорії.

Сленг – міський соціальний діалект, який виник із арго різних замкнених груп як емоційно забарвлена лексика фамільярного стилю, поширена серед соціальних низів і певних вікових груп. Як порівняти сленг з арго й жаргоном, останній має більш помітну соціально-групову спрямованість. Арго – умовна говірка певної соціальної групи з набором слів, незрозумілих для невтаємничених у справи цієї групи. Сленг зазнає постійних змін, що робить його «гнучким». Нещодавно сленг був особливістю спілкування молоді, своєрідним сигналом «свій-чужий». Зараз ми можемо прослідкувати його в мовленні інших вікових груп. Це певне мовне утворення, яке може так швидко зникнути, як і утворитись. Сленг – явище, що притаманне кожній живій мові та ознака постійного розвитку.

Багато лінгвістів працювали над вивченням поняття «сленг». Зокрема, В. Фріман, М. М. Маковський, А. Баррере, В. А. Хомяков, В. В. Балабін, І. В. Арнольд, Т. А. Соловійова, Ч. Леланд, С. Б. Флекснер, Е. Партрідж, В. Г. Вілюман, І. Р. Гальперін, В. Дж. Бурк (Burke), досліджували особливості цього сленгу.

Мета дослідження – вивчити вікові особливості використання сленгу.

Завдання: 1. Шляхом анкетування дослідити особливості вживання сленгізмів у певних вікових категоріях; 2. Дати позитивну або ж негативну оцінку сленгу як явищу та виявити, як він впливає на культурний рівень особистості.

Предмет дослідження – вплив сленгу на літературну мову, характеристика сленгу як позитивного або ж негативного явища.

Об'єкт дослідження – сленг, походження сленгу, сленгізми, якими користуються певні вікові категорії (10–12 р., 17–19 р. та 35–55 р.)

Методи дослідження – для того, щоб прослідкувати сленгові зміни та дізнатися про особливості, що притаманні певним віковим категоріям (10–12 р., 17–19 р. та 35–55 р.), використаємо такі теоретичні методи: аналіз та синтез, порівняння, узагальнення; емпіричні методи: спостереження, аналіз продуктів діяльності – інтернет-ресурсів, а саме, різноманітних форумів.

Виклад основного матеріалу. Спілкування відіграє чи не найважливішу роль у житті кожної людини, адже саме від комунікацій з іншими залежить формування особистості та особи як індивіда. Майже кожен із нас використовує сленг у своєму мовленні. Більше того, більшість використовують сленг для того, щоб бути «своїми» у певному середовищі та бути сучасними. Останні дослідження зі вживання сленгу свідчать про те, що 50 % хлопців та 33 % дівчат постійно користуються сленг-одиницями у своєму щоденному мовленні. Для визначення причин використання сленгових одиниць та вивчення вікових особливостей вживання сленгу трьох вікових категорій було проведено такі дослідження:

1. усні опитування учнів 5–6 класів, 10–11 класів та осіб від 35 до 55 років;
2. анкетування учнів 5–6 класів, 10–11 класів та осіб від 35 до 55 років;

В опитуванні та анкетуванні брали участь 60 осіб. Кожній людині надавалась анкета, яка вміщувала в собі перелік сленгізмів із 30 одиниць. Навпроти кожного слова потрібно було вписати власне пояснення сленгу.

Зразок анкети

1. Пікап	
2. Проїхали	
3. Юзер	
4. Бро	
5. Спер	
6. Родаки	
7. Тирити	
8. Вмазати	
9. Змотатись	
10. В лом	
11. Перець	
12. Зависати	
13. Баг	
14. Фан	
15. Кришка	
16. Порвати	
17. Аск	
18. Атас	
19. Байк	
20. Бакланити	
21. Балалайка	
22. Баланда	
23. Батрачити	
24. Вольф	
25. Друшляти	
26. Дрова	
27. Малина	
28. Фарцовщик	
29. Шузи	
30. Ліміта	

Переважна частина слів («пікап», «проїхали», «юзер», «бро», «спер», «родаки», «тирити», «вмазати», «змотатись», «в лом», «перець», «зависати», «баг», «фан», «кришка», «порвати», «аск», «байк», «вольф», «друшляти») була взята зі «Словника сучасного українського сленгу». Слова «атас», «бакланити», «баланда», «батрачити», «дрова», «малина», «фарцовщик», «шузи», «ліміта» уміщені у «Першому словнику українського молодіжного сленгу». Анкета формувалась так, що більшість сленгізмів належать до найуживаніших одиниць сленгу на сьогодні. Інша ж – є застарілими утвореннями, як-от слово «ліміта» ((60–80 рр. ХХ ст.) – люди, які отримали право на проживання у столиці чи іншому великому місті в обмін на непроституційну, низькооплачувану роботу) зараз вийшло зі вжитку та сучасна молодь описує це слово як «обмеження у чому-небудь». Після проведення анкетування учнів 5–6 класів та опрацювання інформації можна сказати, що діти вписали власне пояснення лише на 47 % із 30 слів. Більшість слів вони пояснювали так: слово «кришка» у значенні «кінець» учні пояснили як «кришка для банки», «перець» у значенні «крутий хлопець»-«крізовид овочів», «дрова» у значенні «п'яний у дрова, драйвера» – «порубані дерева», «малина» (у значенні «веселе життя, гарне самопочуття:

«Н: на першому курсі була малина: кожен день – свято; а тепер, на четвертому, вже все набридло») – «кущ». «

Проаналізувавши слова, які діти вписали навпроти сленгізмів, можна зробити висновок, що діти правильно пояснили лише 28,5 % слів. Інші слова вони розуміють та пояснюють у прямому значенні. Це пояснюється тим, що ще з першого класу учні можуть вигадувати різноманітні прізвиська, давати кумедні назви одне одному: «толян», «пумба», «тімон». Діти у віці 9–10 років поповнюють свій словниковий запас новими словами завдяки спілкуванню зі старшими дітьми. Саме тому до їхнього вжитку входять такі слова як «перець» (впливовий хлопець), «класний» (гарний), «бро» (свій, справжній друг), «відпад» (ідеально, чудово, неймовірно), «чувак» (хлопча). Коли діти дорослішають, вони всіляко намагаються продемонструвати своїм батькам та друзям, що перед ними вже не маленька дитина, а доросла особистість, тому учні 5–6 класів вживають набагато більше сленгізмів, ніж у молодшому віці. Дуже часто діти й не розуміють значення та зміст багатьох сленгізмів, але, все ж, для того, щоб виокремитись, продовжують їх вживати. Так, у їхньому мовленні поширені такі слова: «спер» (вкрав), «тирити» (бити, красти), «усік» (зрозумів), «хавати» (їсти), «тусити» (розважатись), «кул» (гарно). Потрібно сказати, що сленгізми в мовленні учнів цієї вікової категорії виконують, окрім функції самоствердження особистості ще й емоційно-оцінну та евфемістичну функції «круто» (гарно), «кул» (не погано, гарно), «відпад» (ідеально).

Проаналізувавши вікову категорію осіб віком від 17 до 19 років, робимо висновок, що із 30 сленгізмів було описано 83 % одиниць. Із них 80,2 % правильних відповідей. 11 % із 20 осіб пояснюють сленгові одиниці сленгом. Ось, наприклад: «зависати» – «тусуватись», «байк» – «моцик», «баг» – «глюк», «кришка» – «труба», «батрачити» – «пахати», «атас» – «шухер». Учні цієї вікової категорії використовують сленг лише для надання висловлюваному новизни, чогось незвичайного, ефектного. Тут сленгізми використовують для надання словам образності, жвавості. Сленг допомагає людям уникати норм, правил, табу й кліше. Ф. Дж. Уїлстек писав, що «педантизм у мові-дурість» [1, с. 21]. Сленг дуже часто є вираженням концентрованої життєвої сили (vitality) мови. А от С. І. Хаякава вважав, що сленг – « поезія повсякденного життя». Такі стилістичні тропи, як метафори, синекдохи, метонімії, евфемізми та метонімії, створюють вищеописані ефекти. Учні старших класів та студенти вживають сленгізми для того, щоб бути сучасними. Сленг тут виконує емоційну експресивну, номінативну, оцінну та творчу функції. Також учні старших класів та студенти, окрім комунікативної функції, стверджують, що вони вживають сленгізми для вираження особистого світогляду та прояву власної особистості. Сленг у їхньому розумінні – форма спілкування, завдяки якій здійснюється адекватне сприйняття людини колективом. Студенти пояснюють, що вони не використовують його постійно, а застосовують лише тоді, коли сподіваються на розуміння. Також учні старших класів та студенти стверджують, що вони вживають сленг на підсвідомому рівні, а не навмисно. Сленг є певною грою для іронічного опису вражень та подій. Радісні емоції особи цієї вікової категорії виражають за допомогою таких слів: «кльово»- чудово, «відпад» – неймовірно. Негатив вони демонструють вживанням таких одиниць: «капец» – все дуже погано, «кришка» – нам кінець. Поряд із такими словами помітним є вживання сленгових фразеологізмів, як-от «витріщити балухи» – пильно дивитись, «кришка поїхала» – зійти з розуму.

Аналіз вікової категорії осіб віком від 35 до 55 років демонструє, що із 30 слів були пояснені 78 %. З них 64 % – правильні відповіді. 5,3 % із 20 осіб пояснюють сленгізми сленгом. Переважна більшість сленгу у 80-х роках містила у собі велику кількість епітетів, що стосувались роботи та грошей. У радянські часи розвиток мови був «дуже затиснений та бюрократизований, що помітно знижувало творчі процеси в мові. Прагнення до нормативності, типізованості, відповідності загальноприйнятим зразкам і визначало деяку штучність, неприродність мовного розвитку. Неповноцінність живого мовлення, його обмеженість «кухонним спілкуванням» призвели до протистояння формальної та

демократичної стихій» [2, с.124]. Помітне існування мовного тиску призвело до того, що межа між формами мовлення стерлась та відбулась експансія великого розмовного масиву в літературну мову. Саме тому мова «ожилла» й почала набувати нових особливостей.

Проаналізувавши усі три вікові категорії, робимо висновок, що сленгізми, які вживає молодь певного вікового зрізу, є дуже різноманітними й відмінними у різних групах осіб. Ось, наприклад, вікова категорія 10–12 років лексему «вмазати» розуміє та пояснює словом «вдарити», а особи віком від 35–55 років – «випити». Це пояснюється тим, що поява нових конотативно-забарвлених слів – основний спосіб оновлення експресії. Кожна одиниця сленгу тьмяніє, стирається й перетворюється на мовні штампи та замінюється іншими сленгізмами. Якщо ж порівняти відповіді учнів 5–6 класів та осіб вікової категорії від 17 до 19 років, робимо висновок, що чим дорослішою є людина, тим більше сленгізмів вона використовує у своєму спілкуванні у різноманітних колах. Це пояснюється тим, що люди у такому віці найкраще проявляють свої здібності у комунікації з однолітками, знаходять нових друзів та знайомляться із новими людьми. Учні 10–11 класів стверджують, що для них найважливішою є думка їхніх однолітків та старших, авторитетних, підлітків, аж ніяк не батьків чи вчителів.

Анкетування продемонструвало, що найбільш обізнаними зі сленгізмами є молодь віком від 17 до 19 років. Щодо найстаршої аналізованої вікової категорії, потрібно зазначити, що переважна більшість людей віком від 35 до 55 років абсолютно не знає значення таких слів: «баг» – помилка. Щодо правильного пояснення слів, наявних у наведеній вище анкеті, усі три вікові категорії обізнані із значенням таких сленгізмів, які є найпоширенішими на сьогодні та належать до відомого усім віковим категорія шару сленгової лексики (завдяки засобам масової інформації):

- «пікап»: Вікова категорія віком від 10 до 12 років визначає це слово так: машина, підкотити, дурень; Вікова категорія віком від 17 до 19 років визначає слово так: машина; спосіб залицяння; майстер говорити; спокусник; підбивати клинці до дівчат, «Запорожець»; машина із вбудований причіпом; швидке зваблювання; майстер спокуси; хлопець, який «клеє» дівчат; Вікова категорія від 35 до 55 років: автомобіль з будкою («Москвич»); підципити; швидке знайомство, «зняти» жінку; з англ. «підняти вверх»; «знімати» дівчат; фургон; спокушати.

- «родаки»: Вікова категорія віком від 10 до 12 років визначає це слово так: родичі; рідна людина; батьки; рідні; сім'я; родичі; Вікова категорія віком від 17 до 19 років визначає слово так: батьки; рідні; Вікова категорія віком від 35 до 55 років описує це так: батьки; родичі;

- «тирити»: Вікова категорія віком від 10 до 12 років визначає це слово так: брати; красти; набити або вдарити когось; дати «здачі»; «лупашити»; Вікова категорія віком від 17 до 19 років визначає слово так: красти; вкрасти; Вікова категорія віком від 35 до 55 років описує це так: красти; вкрав; дрібна крадіжка; вкрасти;

- «спер»: Вікова категорія віком від 10 до 12 років описують це слово як: супер; вкрав; красти; взяв; Вікова категорія віком від 17 до 19 років визначає це слово так: вкрав; свиснув; Вікова категорія осіб віком від 35 до 55 років: вкрав.

Вікова категорія осіб віком від 10 до 12 років та вікова група від 17 до 19 років не знайома із правильним значенням таких сленгізмів: «фарцовщик», «ліміта». Це пояснюється тим, що ці слова вже не є поширеними через відсутність об'єкта чи явища, який вони означають. Вище описані вікові групи визначають ці слова так: вікова категорія віком від 10 до 12 років: гроші; Вікова категорія віком від 17 до 19 років: використовувати; копійки; закінчення; сума, яку можна використати; гроші; обмеження.

Отож, за результатами проведеного дослідження робимо висновок, що у кожній віковій групі прослідковується вживання сленгових одиниць, але потрібно зауважити, що вік та різновид заняття людини впливає на використання сленгового мовлення у різних сферах. Проаналізувавши три вікові категорії, ми визначили, що найбільш обізнаними із аналізованого спектру у сфері сленгу є особи віком від 17 до 19 років. Це ще раз

підтверджує загальноприйнятту думку про те, що найбільшу кількість сленгізмів у своєму щоденному мовленні використовує вікова категорія віком від 15 до 25 років. Цій віковій групі характерне використання усього спектру одиниць, що належать до лексико-семантичних груп. Старша аналізована вікова категорія, до якої належать особи віком від 35 до 55 років, обізнана зі сленгом та використовує його у помірній кількості у щоденному мовленні, оскільки ця вікова група використовує ті одиниці, які довгий час існують у жаргонному розмовному мовленні. Сленгізми, що притаманні мовленню цієї вікової категорії, є поширеними у засобах масової інформації: вони є часто вживаними по телебаченню, їх всіляко використовують у газетах (описуючи політичні чи інші новини), в мережі Інтернет (у різноманітних соціальних мережах, на форумах, блогах та ін.). Також ця вікова група поповнює своє сленгове мовлення новими цікавими одиницями завдяки спілкуванню з дітьми. Особи, що належать до цієї вікової категорії найчастіше застосовують лексеми наступних груп:

- назви дій (на позначення «бити» («тирити»), «красти» («тирити»/«сперти»), «говорити» («бакланити»), «вкрасти» («тирити»), «забути» («проїхали»), «працювати» («батрачити»), «тікати» («змотатись»), «випити»;

- назви людей (за соціальною характеристикою та родом занять) на позначення «користувач» («юзер»), «успішна людина» («перець»), «нечесна людина» («фарцовщик»), «бідні, безправні люди» («ліміта»);

- назви на позначення стану людини «п'яний» («п'яний у «дрова» – найвищий ступінь сп'яніння), назви засобу пересування – «пікап» («автомобіль»). Сленгізм «пікап» 70 % із 30 осіб цієї вікової категорії описали як «автомобіль»/«автомобіль із вбудованим причіпом»/ «Запорожець» інша ж частина, 30 %, вважає, що це – «спосіб залицання», «майстер гарно говорити», «спокусник»;

- назви місця відпочинку: «малина» («місце, де весело проводять час»);

- назви, що дають оцінку ситуації: «кришка» («нам кінець»), «дрова» («безвихідна ситуація»).

Висновки. Отже, з кінця ХХ ст. розпочалась тенденція до розвитку нелітературних елементів мовлення. Саме тому елементи сленгу проникли у всі стилістичні рівні мови. Ці одиниці можна зустріти і в засобах масової інформації, і в художній літературі. Сленг – явище, що притаманне кожній живій мові та ознака постійного розвитку. Сленг постійно оновлюється та трансформується, він є «гнучким» утворенням, як порівняти з іншими мовними явищами. Саме ця «гнучкість» дає змогу використовувати сленг дуже широкому колу людей. Потрібно зазначити, що це – мовне утворення, яке може зникнути так само швидко, як і утворилось. Сленг є засобом комунікації та порозуміння між особами однієї вікової категорії. Раніше сленг поділяв осіб на «своїх» та «чужих», а зараз він побутує у мовленні усіх вікових груп. Сленг не збіднює мову, а відображає тенденції, що є важливими для будь-якої мови загалом. Припинення вивчення сленгу може призвести до того, що лінгвістичний опис сучасної української мови буде неповним. Сленг наявний у мовленні кожної вікової групи, але найбільш обізнаною є вікова група віком від 15 (14) – 25 років. Цій віковій групі характерне використання усього спектру одиниць, що належать до лексико-семантичних груп, адже представники цієї вікової категорії найбільше потребують спілкування з особами різного віку та професій. Пізніше людина проходить етап самоствердження та усвідомлює себе не лише на вербальному рівні. Знання порівняно малої кількості сленгових утворень вікової категорії осіб віком від 35 до 55 років пояснюється часовим зміщенням: сленговий та жаргонний словниковий запас цих людей поповнювався у 90-тих роках ХХ століття. Словниковий сленг постійно перебуває у режимі оновлення, що є особливим мовним кодом кожного вікового періоду, що відрізняє його від наступних поколінь.

Анотація. В этом исследовании представлена информация о сленге и его роли, значении в общении людей разных возрастных категории, о влиянии сленга на литературный язык. Специфика исследуемой темы предусматривает применение метода исследования и сравнения, которые позволяют проследить возрастные

изменения сленга. Проведено анкетирование различных возрастных категорий. Рассмотрены основные тенденции сленга как языкового явления.

Ключевые слова: сленг, литературный язык, возрастные категории, трансформация, обновление.

Abstract. The present article deals with the slang and its role and importance of communication of people of different age categories, on the impact of slang on literary language. The specificity of the subject under study involves the use of a method of research and comparison that allows us to trace the age-related slang changes. A questionnaire was conducted for different age categories. The main tendencies of slang as a linguistic phenomenon are considered.

Key words: slang, literary language, age categories, transformation, updating.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
2. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика : Вступ до спеціальності : [навч. посібник] / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2008. – 224 с.
3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – 340 с.
4. Mencken H. L. The American Language / H. L. Mencken – N. Y. : A. A. Knopf, 1992. – 333 с.
5. В. Дубічинський, Л. Васенко // Людина. Комп'ютер. Комунікація : [зб. наук. праць]. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. – С. 11–14.

УДК 81'42:811.112.2

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ АВТОМОБІЛІВ)

А.В. Измалкова, Л.С. Данил

Анотація. Стаття присвячена дослідженню комунікативної стратегії маніпуляції в рекламному дискурсі, а також комунікативним тактикам і мовним засобам, які використовуються для її реалізації в німецькомовній рекламі автомобілів. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування функціонального методу, а саме контекстуально-інтерпретаційного та прагматичного аналізу тексту для виділення комунікативних тактик реалізації стратегії маніпуляції. У результаті аналізу текстів реклами автомобілів виявлено та охарактеризовано п'ять основних комунікативних тактик: зміщення акценту, моделювання особистості адресата, акцентування уваги на бажаннях та потребах покупця, створення проблеми та її вирішення, унікальних пропозицій. Також встановлено, на рівні яких лексичних, синтаксичних і стилістичних засобів знаходять реалізацію виділені тактики.

Ключові слова: рекламний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовна маніпуляція.

Правильно складена реклама є передумовою успішного існування підприємства на ринку товарів чи послуг. Дуже часто від використання відповідних комунікативних стратегій і тактик залежить об'єм збуту товарів та популярність певної фірми серед споживачів. Мета даної статті полягає у висвітленні лінгвістичних особливостей рекламного дискурсу на прикладі реклами автомобілів німецькомовних текстів, а саме аналізі тактик реалізації комунікативної стратегії маніпуляції, та її ролі в сучасній рекламі автомобілів.

Вивчення комунікативних аспектів реклами привертало увагу багатьох вчених, таких як Н. Яніх, Г. Майерс, Г. Кук, Х. Кафтанджиєв, Є. В. Степанова та ін., однак не всі аспекти цього питання достатньо освітлені в науковій літературі. Зокрема, більша частина існуючих на сьогоднішній день робіт носить загальний характер та охоплює тільки екстралінгвістичні сторони рекламного дискурсу або мультимодальний аналіз тексту, не звертаючи уваги саме на мову рекламної комунікації.

Спочатку слід розглянути поняття комунікативної стратегії. Комунікативна стратегія – це сукупність дій, відповідній ситуації спосіб організації дискурсу для досягнення певних комунікативних цілей, шляхом виділення найбільш оптимальних мовних засобів та найбільш значущої для адресата інформації [1, с. 156]. Вибір комунікативної стратегії

залежить від багатьох чинників, серед яких: цільові настанови, індивідуальні особливості, мотиви та потреби людини, світоглядні орієнтири та цінності особистості тощо.

Однією з найбільш виражених стратегій у рекламному дискурсі є стратегія маніпуляції, яка націлена на привернення уваги до певного товару та непомітне спонукання адресата до його покупки. Тут слід окремо розглянути поняття маніпуляції, без якої неможливо уявити створення реклами.

Маніпуляція – це «форма впливу, при якій маніпулятор впливає на інших осіб у своїх інтересах, вибирає методи впливу, непомітні для інших і дає іншим суб'єктивне відчуття вільного вибору» [2, с. 182]. Таким чином, маніпуляція – це неправомірний вплив за допомогою мови, зображень, звуку та інших медіа: адресант примушує інших людей вірити у щось або робити щось в своїх інтересах і всупереч справжнім інтересам того, ким він маніпулює.

Спроба маніпулювання є успішною лише тоді, коли факт впливу на адресата не усвідомлюється ним або головна ціль маніпулятора залишається невідомою. Однак потенційний споживач завжди розуміє те, що реклама переслідує за собою ціль нав'язати купівлю товару чи послуги. Таке усвідомлення мети реклами викликає настороженість і формує негативне або упереджене відношення до самої реклами та товару. Таким чином, рекламіст при складанні тексту повинен обрати стратегію, яка здатна подолати таке відношення та підштовхнути потенційного споживача до покупки, але при цьому залишатись непомітною у тексті. Здійснюється відбір тих мовних засобів, які несуть вигідні відтінки значення, асоціації, викликають вигідний відгук у адресата тощо. Створюється ілюзія піклування про вигоду користувача.

Стратегія маніпуляції в рекламному дискурсі знаходить реалізацію на рівні наступних тактик – окремих підходів під час реалізації стратегії: тактики «зміщення акценту», тактики «моделювання особистості адресата», тактики «акцентування уваги на бажаннях та потребах покупця» і тактики «унікальних пропозицій».

Що стосується тактики «зміщення акценту», в ній адресант акцентує увагу на другорядні факти, називається тільки та частина інформації, яка формує позитивну думку про товар або послугу. Ці факти відволікають покупця від повного усвідомлення всіх реальних якостей товару, дають можливість послабити пильність адресата та непомітно корегувати його світосприйняття, «увага адресата непомітно акцентується на тій інформації, яка слугує для досягнення скритої цілі комунікатора» [3, с. 128].

Тактика «зміщення акценту» більшою мірою знаходить реалізацію як на лексичному, так і на стилістичному рівні.

На лексичному рівні використовується лексика лише з позитивною конотацією (*Fortschritt, Freiheit, Leichtigkeit, neu, schnell, komfortabel*), а також назви «унікальних» технологій, які присутні в автомобілі (*LTE-Datenverbindung, Onlinedienst, Park-Assistent, Audi connect, Audi smartphone interface*).

Для того, щоб відволікти увагу від інших характеристик автомобіля, використовують числівники (*6er, 4,9 Sekunden von 0 auf 100 km/h*), скорочення (*LTE, GLA, GPS, LED*) та іншомовні слова (*online, Apps, connect, smartphone interface, connect me*). Реклама автомобілів зазвичай перенасичена іншомовними словами через використання великої кількості технічних термінів, взятих, наприклад, з англійської мови. Іншомовні слова роблять продукт більш модним та інтернаціональним в очах споживача [4, с. 40].

Щодо стилістичних засобів, при реалізації тактики «зміщення акценту» використовуються фразеологічні звороти (*alles im Blick haben, wie von Zauberhand*), метафори (*Kinderspiel*), антитези (*Nicht warten. Starten.*), гіперболи (*Wink mit dem Fuß genügt*) та ін.

Таким чином, у рекламному тексті називається тільки та частина інформації, яка формує позитивну думку про товар або послугу.

Наприклад,

(1) Der neue Audi A4 Avant mit schneller LTE-Datenverbindung für die Onlinedienste von Audi connect und Audi smartphone interface für eine komfortable Integration per Smartphone Fortschritt spüren. (Der Spiegel №27, 2014)

У прикладі (1) акцент зміщений на функцію автомобіля з'єднуватися зі смартфоном. Ця функція стає головною в автомобілі і її позитивна оцінка переходить на весь автомобіль, інші характеристики не враховуються. Використовується перелік назв технологій, на яких робиться акцент: *LTE-Datenverbindung, Onlinedienste, Audi connect, Audi smartphone interface, Smartphone*. Ефект новизни підсилюється прикметником *neu* та іменником *Fortschritt*.

Також у рекламі часто можна помітити зміщення акценту не на якості товару, а на образ життя, який стане можливим після його покупки. У цьому випадку дуже часто використовуються слова, що позначають високі цінності такі як здоров'я, свобода, кохання та ін. [4, с.38]. У прикладі (2) це *Freiheit*:

(2) *Freiheit ist ansteckend. Der neue GLA. Jetzt Probe fahren. (Der Spiegel №13, 2014)*

Для посилення наголосу на потрібному ключовому елементі реклами може використовуватися парцеляція або альтернативний синтаксис (пунктуаційне виділення певних частин тексту, яке не відповідає стандартним правилам пунктуації) [5; с.80].

Наприклад,

(3) *Wir bewegen Menschen. In die Zukunft.*

Es ist an der Zeit, Mobilität neu zu denken.

Für individuelle Erlebnisse.

Die Mobilität der Zukunft wird nicht nur individuell, intuitiv und vernetzt. Sie wird unser Leben machen und uns mehr Freiheiten ermöglichen. Gemeinsam mit unseren Marken gestalten wir richtungsweisende Ideen, die neue Wege eröffnen. Von der Vision zum Erlebnis.

Gemeinsam schreiben wir Geschichte. Die der Zukunft.

BMW GROUP. The next 100 years. (Der Spiegel №35, 2016)

У прикладі (3) для більшого наголошення на тому, що рекламований автомобіль виготовлений за новітніми технологіями та відповідає всім сучасним вимогам, у реченнях, що містять ключову лексику (*Zukunft, richtungsweisende Ideen, die neue Wege*), використовується парцеляція: *Wir bewegen Menschen. In die Zukunft.; Gemeinsam mit unseren Marken gestalten wir richtungsweisende Ideen, die neue Wege eröffnen. Von der Vision zum Erlebnis.*

При використанні тактики «модельовання особистості адресата» завжди демонструється відкритість та доброзичливість по відношенню до реципієнта. Зазвичай, моделюється ситуація «автор і адресат – знайомі люди» [6, с.95–96]. Використання адресного компонента, вираженого особовими займенниками другої особи *Sie, du*, присвійними займенниками *dein, Ihr, mein* створює враження виділення особистості адресата поміж інших та наближеності адресата до предмета рекламування.

Наприклад,

(3) *Wenn sie auch beruflich lieber Ihren eigenen Weg gehen, empfehlen wir Ihnen den Mazda 6. (Der Spiegel №5, 2014)*

(4) *Grosse Astra Premiere. 10. Und 11. Oktober*

Feiern Sie mit uns! (Stern № 41,2015)

Крім того, варто зауважити, що у прикладі (4) присутня також імперативна конструкція (*Feiern Sie mit uns!*). У цьому випадку імперативні конструкції сприймаються не як наказ, який зазвичай викликає настороженість у реципієнта, а, навпаки, створюють ефект персоналізації реклами, відчуття того, що рекламодавець звертається з діалогом до споживача.

Такий самий ефект мають і питальні конструкції. Питання потребує відповіді адресата, змушує його замислитись над певною темою, пов'язаною з продуктом або послугою.

Наприклад,

(5) *Also, wie wäre es mit einem Testspiel? Ihr nächstgelegener Volkswagen Partner freut sich auf Sie. (Der Spiegel №5, 2014)*

В рекламному дискурсі важливим фактом є те, що маніпулятор приховує свої власні наміри за мотивами, які є важливими для потенційного споживача та можуть задовольнити його потреби при покупці товару [7, с. 281]. В рекламі автомобілів перш за все звертається увага на статус, дизайн або швидкість автомобіля, які реалізують потреби людини у повазі та самоствердженні.

Наприклад,

(6) *Ideallinien. Das neue BMW 4er Gran Coupe'. Das BMW 4er Coupe' ist außergewöhnlich, elegant und absolut alltagstauglich. Als 4-türiges Coupe' vereint es Gegensätze auf dynamische Weise miteinander – für Schönheit, von der man nie genug bekommt. Lassen Sie sich von seinen Ideallinien begeistern ... (Der Spiegel №27, 2014)*

(7) *Das neue BMW 2er Coupe': Fahrfreude verdichtet. Das Original ist zurück. Im neuen BMW 2er Coupe' leben die Gene des legendären BMW 2002 weiter. Kompromisslos sportlich. Dynamisch designt. Entdecken Sie ehemalige Präzision und intensive Emotionen. (Der Spiegel № 13, 2014)*

При реалізації тактики «акцентування уваги на бажаннях та потребах покупця» використовуються, головним чином, лексичні засоби, що вказують на унікальність та високий статус автомобіля: широкий спектр прикметників (*außergewöhnlich, elegant, neu, sportlich, dynamisch, ehemalig, intensiv, legendär*), іменники (*Ideallinien, Schönheit, Original, Stil*), прислівники (*luxuriös, kompromisslos, dynamisch*) та дієслова (*begeistern*). Також використовуються іншомовні слова, які націлені на підвищення статусу товару та носять іміджевий характер (*Gran Coupe', designt*). У даному випадку слід зазначити, що іншомовні слова можуть бути по'язані зі стереотипами культур. Наприклад, слова французькою мовою (*Gran Coupe'*) у багатьох культур асоціюються з новинками моди [4, с. 40].

Однією з найбільш розповсюджених в німецькомовній рекламі є тактика «унікальних пропозицій», яка реалізується перш за все на лексичному рівні. Рекламист використовує усе різноманіття слів/словосполучень/речень, які мають значення обмеженості, лімітованості. В німецькій рекламі для досягнення цього ефекту частіше за все використовується словосполучення «*streng limitiert*» та іменник «*Sondermodelle*».

(8) *Mercedes-Benz. Charakter. Stark. Streng limitiert: die StreetStyle Sondermodelle mit AMG Line (Spiegel № 14, 2015)*

Також часто виділяється певна категорія споживачів, така як споживачі, що мають власну сім'ю, бізнесмени тощо. Наприклад:

(9) *Bereit für das Abenteuer Familie. Der neue Caddy JAKO-O. Mit Ihrer Familie können sie nicht nur viel erleben, sondern auch sparen: mit dem neuen Caddy JAKO-O (...) Außerdem ein Grund zur Freude: unser exklusiver Rabatt. Pro Kind sparen Sie jetzt 200,- €. Und das bei einer Anzahl von bis zu drei Kindern (...) Vereinbaren Sie am besten gleich eine Familienprobefahrt – bei Ihrem Volkswagen Nutzfahrzeuge Partner. (Der Spiegel, № 11, 2014)*

(10) *Wer im Job alles gibt, braucht einen, der alles kann. Ein Mitarbeiter ganz nach Ihren Wünschen? Das kann nur der Vito sein. (...) ist er der perfekte Partner für jeden Job. Der Vito. Will, kann, macht. (Focus №37, 2015)*

У прикладі (9) виділяється категорія споживачів з сім'ями, у прикладі (10) – категорія споживачів, що сконцентровані на роботі, бізнесі та кар'єрі. Для створення акценту на цих особливостях використовуються іменники, що прямо позначають певну категорію споживачів (*Familie*) та іменники, що пов'язані з цією категорією (*Familienprobefahrt, Kind, Mitarbeiter, Job, Partner*).

Таким чином, комунікативна стратегія маніпуляції є невід'ємною частиною рекламного дискурсу, яка використовується в усіх рекламних текстах, спонукаючи адресата до покупки та звертаючи увагу на рекламовану фірму, товар чи послугу. Для маніпулювання свідомістю потенційного споживача рекламісти використовують широкий спектр тактик, які на вербальному рівні реалізуються, головним чином, на лексичному рівні, а також на синтаксичному та стилістичному рівнях. Глибокий аналіз цих тактик дає можливість зрозуміти справжні наміри адресанта та цілі такого виду комунікації, а також суттєво підвищити якість рекламних текстів і їх можливості впливати на реципієнта.

Анотація. Стаття посвящена дослідженню комунікативної стратегії маніпуляції в рекламному дискурсі, а також комунікативним тактикам і мовним засобам її реалізації в німецькомовній рекламі автомобілів. Специфіка досліджуваної теми передбачає використання функціонального методу, а саме контекстуально-інтерпретаційного і прагматичного аналізу тексту для виділення комунікативних тактик реалізації стратегії маніпуляції. В результаті аналізу текстів реклами автомобілів виявлено і охарактеризовано п'ять основних комунікативних тактик: зміщення акцента, моделювання особистості адресата, акцентування уваги на бажаннях і потребах покупця, створення проблеми і пропозиція її рішення, унікальних пропозицій. Також визначено, на якому рівні лексических, синтаксических і стилістических засобів знаходяться реалізовані тактики.

Ключові слова: рекламний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовна маніпуляція.

Abstract: The article is devoted to the analysis of communicative strategy of manipulation in the advertising discourse, as well as to communicative tactics and language means of its realization in German automobile advertising. Specific of researched subject provides the using of functional method, namely contextual-interpretative and pragmatic text analysis to point out the communicative tactics of implementing the strategy of manipulation. Analysis of the automobile advertising texts permitted to point out and characterize five main communicative tactics: shifting of the emphasis, modeling of the addressee's personality, focusing on the buyer's wishes and needs, creating a problem and offering of its solution, unique offer. It is also determined, which level of lexical, syntactic and stylistic means the researched tactics are implemented at.

Keywords: advertising discourse, communicative strategy, communicative tactic, language manipulation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанова Е. В. Мотивованність комунікативних стратегій маніпулювання в рекламі / Е. В. Степанова // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 2, Языкознание. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009. – № 1 (9). – С. 156–159
2. Kompakt-Lexikon Marketingpraxis: 2.200 Begriffe nachschlagen, verstehen, anwenden. – Wiesbaden: Springer-Verlag, 2014 – 344 S.
3. Быкова О. Н. К вопросу о языковой манипуляции в СМИ / Г. А. Копнина // Речевое манипулирование: учеб. пособие – М.: ФЛИНТА, 2012. – 170 с.
4. Janich N. Werbekommunikation pragmatisch: Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge / Nina Janich. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG, 2012. – 508 S.
5. Базанова А. Е. Особенности языка рекламы как одной из разновидностей средств массовой коммуникации / А. Е. Базанова, Н. П. Кириленко // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2013. – С. 78–82.
6. Лазарева Э. А. Рекламный дискурс: стратегии и тактики / Э. А. Лазарева // Лингвистика. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 2003. – Том 9. – С. 82–121.
7. Попова Е. С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте / Е. С. Попова // Известия Уральского государственного университета. – Екатеринбург, 2002. – № 24. – С. 276–288.

УДК 81'44:81'37(811.111+8111.161.2)

КАУЗАТИВНІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ДІСЛОВА ІЗ СЕМОЮ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

М. О. Куца, О. О. Залужна

Анотація. У даній роботі проаналізовано каузативні екзистенційні дієслова в українській та англійській мовах, а саме, семантичні типи каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення. Методологічною основою роботи є два типи лінгвістичного аналізу: дефініційний та компонентний аналіз; зіставний та описовий методи. Здійснено кількісний аналіз емпіричного матеріалу з метою виявлення семантичних типів у порівнювальних мовах. У результаті проведеного дослідження в залежності від семантики об'єкта каузативу було виділено три основні групи каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення, а саме: припинення існування істоти, неістоти та абстрактної сутності. В обох мовах розподіл на групи представлений в різних пропорціях.

Ключові слова: каузатив, каузативні дієслова, екзистенційні дієслова, заперечення, семантика.

1. Вступні зауваження. Каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення (далі КЕДЗ) репрезентують похідну складну категорію мови, яка комбінує у своїй семантичній

структурі три фундаментальні універсальні категорії мови, а саме каузативність, екзистенційність та заперечення. Мовна категорія каузативності є однією з універсальних категорій мови. Каузативною вважається ситуація, що складається щонайменше із двох мікроситуацій, пов'язаних між собою відношенням каузації або спричинення дії або стану [1, с. 14]. Категорія буття є центральною категорією філософії, і оскільки мислення нерозривно пов'язане з мовою, проблема визначення та аналізу екзистенційних дієслів неодноразово привертала увагу філологів. На думку О. М. Кузнецова, лексеми, які мають значення екзистенційності, є найбільш багатозначними та найбільш функціональними одиницями мови [2, с. 69]. Заперечення – це складне та багатоаспектне явище, яке є об'єктом вивчення не тільки мовознавства, але й логіки та філософії. Категорія заперечення належить до фундаментальних категорій мови і знаходить своє вираження в усіх мовах світу [3].

Об'єктом дослідження є КЕДЗ в англійській та українській мовах, тобто дієслова, які виражають каузацію припинення існування об'єкта, напр., англ. *to destroy* 'руйнувати', *to kill* 'вбивати', *to extinguish* 'гасити вогонь'; укр. *закатувати* 'замучувати до смерті тортуррами', *спалювати* 'знищувати вогнем', *зносити* 'нищувати, ламаючи, руйнуючи'.

Предметом виступає семантика КЕДЗ в англійській та українській мовах.

Мета дослідження полягає у проведенні семантичного аналізу англійських та українських КЕДЗ.

Матеріалом дослідження слугують 240 лексем (153 лексеми в англійській та 87 лексем в українській мові), отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел англійської та української мов.

2. Теоретичні засади дослідження. Каузативність знаходить своє вираження на всіх рівнях мови. За планом вираження виділяють морфологічний, синтаксичний та лексичний каузатив. Каузативність за Ю. Д. Апресяном – це лексичний параметр, який означає «ставати причиною», «завдавати». «Каузатив – дієслово зі значенням «робити» так, що якась ситуація має місце» [4, с. 205–207]. На думку Н. Д. Арутюнової, в основі каузативності лежить зв'язок між двома подіями [5, с. 175–178]. Деякі науковці пов'язують категорію каузативності зі спонукальністю, стверджуючи, що функція каузативних дієслів полягає у спонуванні до дії або спричиненні через спонування чи примус [6, с. 36].

Основним поняттям категорії каузативності є термін «каузативна ситуація».

Такі базові елементи, як 1) відношення каузації, яке робить ситуацію каузативною; 2) каузатор; 3) об'єкт каузації; 4) стан об'єкта каузації [7] є обов'язковими для каузативної ситуації.

Каузативна макроситуація передбачає наявність двох мікроситуацій: каузувальної ситуації (антецедента) та ситуації, яка каузується (консеквента), які пов'язані між собою відношенням каузації або спричинення. [1, с. 14].

На думку М. Шибатані, каузативна ситуація має відповідати двом умовам:

- каузувальна подія та подія, яка каузується, розподілені в часі таким чином, що подія, яка каузується, може відбуватися тільки після каузувальної;

- каузувальна подія та подія, яка каузується, є взаємозалежними, й існування події, яка каузується, можливе тільки за умови реалізації каузувальної події. Якщо каузувальна подія не відбулася, подія, яка каузується, також не відбувається [8, с. 239–240].

У сучасній лінгвістиці існує декілька семантичних класифікацій каузативних дієслів:

- 1) залежно від ступеню впливу каузатора виділяють **маніпулятивну** (пор.: англ. *to cut away, to throw, to push*; укр. *відрізати, кидати, тягнути* тощо) та **директивну** каузацію (пор.: англ. *to condemn, to beg, to arrest*; укр. *конфіскувати, випрошувати, заарештувати* тощо) [1, с. 18];

- 2) залежно від темпоральної дистанції між антецедентом та консеквентом каузативні ситуації поділяються на **прямі** та **непрямі** [1, с. 18];

- 3) залежно від ступеня участі каузатора каузативні ситуації поділяються на **фактивні, пермісивні (прохібітивні)** та **асистивні** [1, с. 18]. За фактивної каузації

каузатор розглядається як основне джерело дії, що каузується, пор.: англ. *to pull, to take, to beg*; укр. *тягнути, брати, благати* тощо. При пермісивній (прохібітивній) ситуації каузатор не є основним джерелом дії, яка каузується, а його роль обмежується дозволом (заборонаю) виконання дії, пор.: англ. *to let, to allow, to forbid*; укр. *дозволяти, допускати, забороняти* тощо. За умови асистивної каузації каузатор є не єдиним джерелом дії, яка каузується, а виконує цю роль спільно з ким-небудь іншим або сприяє виконанню дії, пор.: англ. *to help, to facilitate*; укр. *допомагати, сприяти* тощо;

4) за характером каузувальної ситуації виділяють **навмисну (активну)** та **ненавмисну (пасивну)** каузацію [1, с. 19];

5) за напрямком каузативної дії виділяють **пряму (позитивну)** та **зворотну (негативну)** каузацію [1, с. 19].

Езистенційність – це фундаментальна лінгвістична категорія, яка є мовною універсалиєю. У традиційних дослідженнях англійських екзистенціальних дієслів і їх категорій акцент ставився на розгляді власне лексичної семантики даних мовних одиниць і їх синтагматики. Екзистенційні дієслова виражають судження про існування або присутність когось або чогось. Оскільки функціонально-семантична категорія екзистенційності є приналежністю рівня мовного змісту, вона характеризується унікальними, властивими лише даній мові особливостями, зумовленими специфікою мовних засобів вираження, узагальнені значення яких висвітлюються в семантичних функціях, що входять в її склад. При цьому дана функціонально-семантична категорія володіє універсальними властивостями, які визначаються її зв'язком із відповідною понятійною категорією, що відноситься до рівня розумового змісту [9, с. 10].

Про те, що категорія екзистенційності (буття) у тій чи іншій формі знаходить своє вираження в різних мовах світу, свідчать численні дослідження. На матеріалі окремих мов екзистенційність досліджують Е. А. Реферовська [10] – у французькій, Е. В. Киклич [11] – у німецькій; Л. І. Лонська [12], О. І. Леута [13], Н. Д. Арутюнова [14] описали екзистенційні речення та конструкції на матеріалі англійської мови, Н. Д. Арутюнова [5] – у російській мові.

Сучасна лінгвістика розрізняє різні види екзистенційних дієслів. Наприклад, О. І. Леута виокремлює дієслова таких лексико-семантичних груп: а) екзистенційні дієслова процесуального буття (існування) людини / тварини (напр., англ. *to live* ‘жити’ *to exist* ‘існувати’, *to perish* ‘гинути’ тощо; укр. *животити, вікувати, полягти* тощо); б) екзистенційні дієслова появи, зникнення (напр., англ. *to disappear* ‘зникнути’, *to appear, to emerge* ‘з’явитися’ тощо; укр. *випаровуватися, щезнути, виринати* тощо); в) статуальні дієслова зміни фізичної чи фізіологічної ознаки суб’єкта, близькі до моделей характеристики і стану суб’єкта-особи (напр., англ. *to tan* загоріти, *to pale* ‘бліднути’, *to flush* ‘червоніти’ тощо; укр. *загарітись, поблякнути* тощо); г) функтивні дієслова соціальних процесів, що відбуваються з суб’єктом-особою (напр., англ. *to luxuriate* ‘розкошувати’, *to need* ‘бідувати’ тощо; укр. *буяти, нидіти, животити* тощо); е) функтивні дієслова невимушеної мимовільної дії і руху (напр., англ. *to fall* ‘упасти’, *to sneeze* ‘чхнути’, *to find* ‘знайти’ тощо; укр. *порізати, закашлятись* тощо) [13].

Заперечення – є однією з мовних категорій, що слугує для опису дійсності, відіграє величезне значення у процесі спілкування, є однією з основних розумових операцій. Заперечення поряд із ствердженням належить до категорій, наявних на всіх етапах розвитку мов у формі системи відповідних експлікаторів заперечного значення.

Заперечення в мові може передаватися за допомогою різних засобів – заперечних слів, заперечних префіксів, заперечних часток, займенників, прислівників, морфем, тобто **експліцитно** (формально виражено), а може й бути **імпліцитним**, не мати окремого вираження, демонструватися приховано, неспеціалізованими мовними засобами, будучи компонентом значення слова, напр., *to refuse* ‘not to accept’, *відмовитись* ‘не погодитись’. Тобто, окреме слово без заперечного префікса можна розглядати як слово з заперечним значенням, напр., *to lack* ‘have not’, *провалитися* ‘азнати невдачі’. Сему заперечення, приховану в значенні слова, можна вичленити за допомогою методу компонентного аналізу [1, с. 34].

Таким чином, наслідуючи ідеї структурної лінгвістики базову каузативну конструкцію зі значенням екзистенційності можна представити у вигляді такої формули тлумачення «Х дією v1 каузує Y (не)існувати / (не)бути у стані v2».

3. Базові семантичні типи. За семантичними ознаками каузативні екзистенційні дієслова поділяються на позитивно-екзистенційні, що висловлюють каузацію існування об'єкта, напр., англ. *to build* 'будувати', *to beget* 'народжувати', укр. *майструвати* 'виготовляти ручним способом', *вилуплювати* 'сидячи на яйцях, виводити пташенят (про птахів)' та негативно-екзистенційні, що виражають каузацію припинення існування об'єкта, напр., англ. *to annihilate* 'знищити', *to demolish* 'зносити', *to wipe out* 'стирати з лиця землі', укр. *отруювати* 'позбавляти життя, умертвляти отрутою, отруйними речовинами', *душити* 'умертвляти кого-небудь, здавлюючи горло і насильно припиняючи дихання'.

Для порівняльного аналізу було дібрано 154 англійських та 87 українських каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення, що були отримані шляхом суцільної послідовної вибірки.

Таблиця

Каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення в залежності від об'єкта каузативу

	Мови Лексико-семантична група	Англійська		Українська		Всього один.
		Кільк. один.	%	Кільк. один.	%	
1.	Істота (людина/тварина)	35	22,88	17	19,54	52
2.	Неістота	99	64,71	57	65,52	156
3.	Абстрактна сутність	20	13,07	13	14,94	33
	Всього	153	100	87	100	241

Англійська вибірка каузативних екзистенційних дієслів складається з 153 слів. Найбільш численною групою є каузативні екзистенційні дієслова, які позначають припинення існування неживої істоти, що становить 64,71 %, напр., англ. *to destroy* 'знищити', *to devastate* 'зруйнувати місце повністю', *to smash* 'розбити', *to extinguish* 'гасити вогонь', *to quench* 'гасити вогонь', *to redeem* 'погасити борг', *to brogate* 'скасувати закон'. Наступною за кількістю є група каузативних екзистенційних дієслів, які позначають припинення існування живої істоти (22,88 %) напр., англ. *to execute* 'вбити за політичними мотивами', *to assassinate* 'вбити відому особистість', *to slaughter* 'забити худобу'. Найменш чисельною групою є каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення на позначення абстрактних сутностей, напр., англ. *to dishonour* 'позбавляти честі', *to dishearten* 'позбавляти відваги, мужності', *to deface* 'позбавляти любові, довіри'.

Українська вибірка складається з 87 лексичних одиниць. Найбільш численною групою є каузативні екзистенційні дієслова, які позначають припинення існування неживої істоти, що становить 65,52 %, напр., укр. *повалити*, *зламати*, *розчавити*. Наступною за кількістю є група каузативних екзистенційних дієслів, які позначають припинення існування живої істоти 19,54 %, напр., укр. *отруїти*, *задушити*, *вбити*, *закатувати*. Найменш чисельну групу складають каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення на позначення абстрактних сутностей, а саме 14,94 %, напр., укр. *збезчестити*, *занапастити*.

Розподіл корпусу вибірки на дві групи, що відбувається згідно семантики дієслів, в обох мовах збігається, проте каузативні екзистенційні дієслова в досліджуваних мовах розподіляються по групах нерівномірно. Так, в англійській мові переважають дієслова з негативним значенням.

4. Висновки.

4.1. Каузативність – це універсальна лексико-синтаксична категорія мови. Каузативною вважається ситуація, що передбачає щонайменше дві мікроситуації, пов'язані між собою відношенням спричинення дії або стану.

4.2. Каузативними вважаються перехідні суб'єктно-об'єктні дієслова, які виражають причинно-наслідковий зв'язок між подіями, станами, фактами і за планом вираження належать до лексичного каузатива. Каузативності притаманне вираження на всіх рівнях мови, а саме морфологічному, синтаксичному та лексичному.

4.3. Екзистенційні дієслова виражають судження про існування або присутність когось або чогось. Оскільки функціонально-семантична категорія екзистенційності є приналежністю рівня мовного змісту, вона характеризується унікальними, властивими лише даній мові особливостями, зумовленими специфікою мовних засобів вираження, узагальнені значення яких висвітлюються в семантичних функціях, що входять в її склад.

4.3. Заперечення є універсальною мовленнєвою категорією. До засобів вираження заперечення належать експліцитні (заперечні частки, займенники, прислівники, префікси), та імпліцитні засоби (виражені неспеціалізованими мовними засобами).

4.4. Одиниці дослідження репрезентують похідну складну категорію мови, яка комбінує у своїй семантичній структурі три фундаментальні універсальні категорії мови: каузативність, екзистенційність та заперечення, а також характеризуються спільною формулою тлумачення «Х дією v_1 каузує Y (не)існувати/ (не)бути у стані v_2 ».

4.5. Аналіз семантики одиниць дослідження дозволяє стверджувати, що в англійській мові переважають дієслова з негативним значенням.

Аннотація. В данной работе проанализированы каузативные экзистенциальные глаголы в украинском и английском языках, а именно, семантические типы каузативных экзистенциальных глаголов с семой отрицания. Методологической основой работы являются два типа лингвистического анализа: дефиниционный и компонентный анализ; сопоставительный и описательный методы. Был проведен количественный анализ эмпирического материала с целью выявления семантических типов в исследованных языках. В результате проведенного исследования в зависимости от объекта каузации были выделены три основные группы каузативных экзистенциальных глаголов с семой отрицания, а именно: прекращение существования живого объекта, неживого объекта и абстрактной сущности. В обоих языках деление на группы представлено в различных пропорциях.

Ключевые слова: каузация, каузативные глаголы, экзистенциальные глаголы, отрицание, семантика.

Abstract: The main concern of this article is the semantic analysis of the causative existential verbs with the seme of negation on the basis of the English and the Ukrainian languages. The methodological basis is the systematic approach, the use of such methods and ways of linguistic analysis as differential, structural, contextual analysis and the descriptive method. Quantitative analysis of the empiric material is done with the aim of indicating the semantic types in the languages compared. As a result of the study depending on the object of causation three main groups of causative existential verbs with the seme of negation were set off, namely: the cessation of the existence of living being, non-living object and the abstract entity. In both languages, division into groups is presented in different proportions.

Keywords: causation, causative verbs, existential verbs, negation, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Залужна О. О. Привативні дієслова в англійській та українській мовах : дис. ... на здобуття ст. канд. філол. Наук : 10.02.17 / Ольга Олексіївна Залужна. — Донецьк, 2014. — 283 с.
2. Кузнецов А. М. Глагол to be и его лексико-семантические эквиваленты // Категории бытия и обладания в языке / А. М. Кузнецов. — М. : Наука, 1977. — С. 68–100.
3. Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просо дика : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра філол. Наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / А. Й. Паславська — К., 2006. — 35 с.
4. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : Синонимические средства языка / [2 изд., испр. и доп.] / Ю. Д. Апресян. — М. : Школа «Языки рус. культуры», 1995. — 472 с.
5. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы [6-е изд.] / Н. Д. Арутюнова. — М. : УРСС, 2009. — 383 с.
6. Петрик Т. В. Синтагматика та парадигматика ергативних дієслів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. Наук : спец. 10.02.04 / Тетяна Володимирівна Петрик. — Львів, 2001. — 223 с.
7. Кожокина А. В. Сравнительный анализ глагола to make и других каузативных глаголов / А. В. Кожокина // Вестник СПбГУ. — 2012. — Вып. 2. — С. 154–168.
8. Shibatani M. Some Basic Issues in the Grammar of Causation / M. Shibatani // The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation / [M. Shibatani (ed.)]. — Amsterdam : John Benjamins, 2002. — P. 1–22.

9. Павлова Е. Б. Структура функционально-семантической категории экзистенциальности в английском языке (пространственный и фазовый аспекты) / Е. Б. Павлова. // Вестник Московского государственного лингвистического университета. — 2009. — С. 9–17.

10. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка (Сложное предложение) / Е. А. Реферовская. — СПб. : Наука, 2010. — 383 с.

11. Киклич Е. В. Категория бытия: представление бытия человека в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Киклич. — Иркутск, 2001. — 18 с.

12. Лонська Л. І. Основні типи мінімальних реченнєвих конструкцій із семантикою буття, існування (функціонально-граматичний аспект) / Л. І. Лонська // Збірник наукових праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки» — Вип. 4(18). — Полтава : ЮЦ Полт. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка, 2011. — С. 172–176.

13. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові / О. І. Леута. — К. : Такі справи, 2009. — 205 с.

14. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы [6-е изд.] / Н. Д. Арутюнова. — М. : УРСС, 2009. — 383 с.

УДК 81`25:811.112.2

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НІМЕЦЬКОЮ

А. О. Лисенко, О. О. Константінова

Анотація. У цій статті представлено дослідження закономірностей застосування перекладацьких трансформацій у перекладі суспільно-політичних текстів з української мови німецькою. Методологічною основою роботи є порівняльний метод, описовий метод і метод статистичного обчислення. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування аналізу вихідного тексту та його перекладу, що дає можливість виявити причини та частотність використання лексичних перекладацьких трансформацій, а також відслідкувати тенденції перекладу суспільно-політичної термінології.

Ключові слова: суспільно-політичний стиль, перекладацькі трансформації, генералізація, конкретизація, транскрипція.

Дана стаття присвячена аналізу закономірностей перекладу лексичних одиниць з української мови німецькою у суспільно-політичних текстах.

Суспільно-політичний стиль та особливості перекладу розглядалися у багатьох роботах сучасних дослідників, наприклад, Г. Рукалової [1], В. Н. Комісарова [2], І. С. Алексеевої [3] та інших.

Аналіз теоретичного матеріалу показав, проте, що особливості перекладу текстів суспільно-політичного стилю з української мови німецькою не ставали предметом окремого дослідження, що зумовлює **актуальність** даної статті. Крім того, саме лексика політичного дискурсу підпадає під вплив часу, а тенденції її перекладу часто зумовлюються сучасними вимогами політкоректності, тому аналіз лексичних особливостей перекладу потрібно регулярно оновлювати.

Об'єктом дослідження є закономірності перекладу лексичних одиниць сучасних суспільно-політичних текстів з української мови німецькою.

Предмет дослідження становить визначення закономірностей застосування трансформацій у перекладі лексики суспільно-політичних текстів з української мови німецькою.

Мета дослідження полягає у визначенні закономірностей застосування лексичних трансформацій при перекладі суспільно-політичних текстів з української мови німецькою, а також в аналізі особливостей перекладу лексики суспільно-політичних текстів.

Практичний матеріал дослідження складають 46 лексичні одиниці і 46 варіантів їх перекладу, відібрані з 4 статей українською мовою та їх перекладу (24 сторінок оригіналу та 24 сторінки перекладу).

Суспільно-політичний стиль – це зв'язний, вербально виражений текст (усний або письмовий) у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами, узятий в політичному аспекті, який представляє собою політичну дію, бере участь у взаємодії політичних діячів і відображає механізм їх політичної свідомості [4, с. 23].

І. С. Алексеева визначає, що у глобальному тексті газети і журналу переважають тексти, основна мета яких повідомити нову інформацію. Різновидів таких текстів багато: короткі інформаційні повідомлення (замітки), тематичні статті, оголошення різного роду, інтерв'ю. Іншим поширеним видом суспільно-політичного тексту є есе (аналітична публіцистика), де основну роль грають не самі відомості, а судження про них і форма подачі [3, с. 94].

Переклад суспільно-політичних текстів привертав увагу таких видатних перекладознавців, як В. Н. Комісаров [2, с. 90], І. С. Алексеева [3, с. 184] та інші.

І. С. Алексеева вважає, що переклад текстів суспільно-політичного стилю – це особлива проблема, адже передача їх дослівно неможлива, тому що їх слід розглядати як єдине семантичне ціле. Дослідник стверджує, що потрібна особлива техніка передачі «справжніх» фразеологізмів – ідіом, прислів'їв і приказок. Отже, при перекладі фразеологізмів необхідно відшукати в мові перекладу аналогічний фразеологізм з тим же ступенем семантичної зв'язності в мові перекладу [3, с. 183].

В. Н. Комісаров у своєму дослідженні вивчає особливості перекладу заголовків, скорочень, політичної та дипломатичної термінології. Він підкреслює, що в практиці перекладу закріпилася міжнародна політико-дипломатична термінологія, за якою часом стоять роки, а то й десятки років наполегливої боротьби дипломатів, які витратили масу часу і зусиль на узгодження тих чи інших спірних термінів [2, с. 96].

Отже, переклад-суспільно політичного тексту має свої особливості. Під час перекладу суспільно-політичного тексту важливо виявити та передати адекватний зміст, а також експресивні особливості тексту. Крім того, слід зважати на особливу експресивну лексику та термінологію суспільно-політичних текстів.

За думкою сучасних дослідників, «переклад являє собою процес трансформації змісту мовленнєвого фрагменту (речення, абзацу, тексту) з однієї мови на іншу» [5, с. 10], тому однією з базових теорій перекладознавства є теорія перекладацьких трансформацій [6, с. 128]. Перекладацькі трансформації досліджувались багатьма лінгвістами, такими як В. Н. Комісаров [2, с. 87], Л. К. Латишев і А. Л. Семьонов [7] та інші.

В. Н. Комісаров визначає перекладацьку трансформацію (далі ПТ) як перетворення відрізка оригіналу в відрізок перекладу за певними правилами, тобто як процес [2, с. 75].

І. С. Алексеева дає називає ПТ міжмовним перетворенням, перебудовою елементів вихідного тексту, операцією перевираження змісту або перефразуванням з метою досягнення перекладацького еквіваленту [3, с. 162].

В. Н. Комісаров стверджує, що лексичні ПТ застосовуються при перекладі в тому випадку, якщо у вихідному тексті на мові оригіналу зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова, наприклад, яке-небудь ім'я власне, притаманне початкової мовної культури і відсутнє в мові перекладу, термін в тій або іншій професійній області, слова, що позначають предмети, явища і поняття, характерні для вихідної культури або для традиційного іменування елементів третьої культури, але відсутні або мають іншу структурно-функціональну упорядкованість у мові перекладу. Такі слова посідають дуже важливе місце в процесі перекладу, тому що будучи порівняно незалежними від контексту, вони, тим не менш надають різну спрямованість, в залежності від вибору перекладача [2, с. 76].

До лексичних перекладацьких трансформацій належать транскрипція і транслітерація, калькування, конкретизація, генералізація, модуляція або смисловий розвиток [6, с. 78].

Перекладацька транскрипція – це формальне пофонемне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови перекладу, фонетична імітація вихідного слова [2, с. 163].

Транслітерація – формальне полімерне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту МП, за допомогою літер імітація форми вихідного слова. Слід

зауважити, що транслітерація використовується у перекладі назв установ, посад, та інших власних назвах [2, с. 164].

Калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) переводяться відповідними елементами мови перекладу [2, с. 167].

Конкретизація – це спосіб перекладу, при якому відбувається заміна слова або словосполучення іноземної мови з більш широким предметно-логічним значенням на слово в перекладі з більш вузьким значенням [2, с. 168].

Генералізації передбачає заміну одиниці мови оригіналу, що має вужче значення, одиницею на мові перекладу з ширшим значенням, тобто перетворення, зворотне конкретизації [2, с. 170].

Модуляція, або смисловий розвиток – це заміна слова або словосполучення мови перекладу на слово або словосполучення на мові перекладу, значення яких можна вивести логічним шляхом з початкового значення [2, с. 177].

Аналіз 46 лексичних одиниць українською мовою та 46 варіантів їх перекладу дозволив встановити частотність застосування таких лексичних ПТ, як транскрипція, конкретизація, генералізація, модуляція (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Частотність використання лексичних перекладацьких трансформацій з української мови німецькою

п/н	Лексичні трансформації	Кількість укр.-нім.		Приклади
		К-сть	%	
1	Транскрипція	20	43 %	укр. <i>Лобачево</i> – нім. <i>Lobatschewo</i>
2	Конкретизація	9	19 %	укр. <i>хаотичний характер</i> – нім. <i>chaotische Züge</i> ;
3	Генералізація	8	18 %	укр. <i>посттравматичний шок</i> – нім. <i>der post-traumatische Zustand</i>
4	Модуляція	7	15 %	укр. <i>українські силовики</i> – нім. <i>ukrainische Streitkräfte</i> ;
5	Калькування	2	5 %	укр. <i>мікроавтобус</i> – нім. <i>Kleinbuss</i> ;
Разом:		46	100 %	

Аналіз практичного матеріалу показав, що найбільш поширеним видом лексичних ПТ при перекладі з української мови німецькою є транскрипція, тобто відтворення звукової форми оригіналу. Загальна кількість випадків використання транскрипції складає 43%, або 20 одиниць, наприклад:

(1) укр. *дніпропетровські* [7] – нім. *Dnipropetrowsker* [15]

(2) укр. *Кравчук* [7] – нім. *Krawtschuk* [15]

Аналіз показав, що за допомогою транскрипцій були перекладені такі лексичні одиниці, як антропоніми та топоніми, наприклад: укр. *Лобачево* – нім. *Lobatschewo*, укр. *дніпропетровські* – нім. *Dnipropetrowsker*. У цьому дослідженні до транскрипції зараховуються також приклади, які не підпорядковуються офіційній системі українсько-німецькій транскрипції, наприклад: укр. *Сіверський Донець* – нім. *Sewerskij Donez*, укр. *Чернігів* – нім. *Tschernigow*. Для перекладу більшості з цих назв перекладачі використовували у якості вихідного варіанту не українську, а російську назву відповідного топоніма. Разом таких прикладів було виявлено 20 % з практичного матеріалу. Можна припустити, що перекладач орієнтувався на широку німецьку аудиторію, яка більш звикла до російських варіантів українських топонімів, що було поширеною практикою за радянських часів. Проте аналіз практичного матеріалу доводить, що більшість українських топонімів і антропонімів транскрибується німецькою мовою вже з української мови, наприклад: укр. *дніпропетровські* – нім. *Dnipropetrowsker*, укр. *Київ* – нім. *Kujiw*.

За результатами дослідження практичного матеріалу було виявлено 9 лексичних одиниць, або 19 %, для перекладу яких було застосовано конкретизацію (див. табл. 1), наприклад:

(3) укр. Його антикризові кроки мають хаотичний характер, відбуваються під зовнішнім впливом і призводять до подальшого загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації [8] – нім. *Ihre Schritte zur Krisenbekämpfung tragen chaotische Züge, werden unter Einfluss von Außen umgesetzt, und führen zu einer weiteren Verschärfung der gesellschaftlich-politischen und sozioökonomischen Situation* [9].

Отже, у «Словнику сучасної української мови» надається декілька значень слова укр. *характер*:

‘1. Сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються в поведінці й діяльності вдача.

2. Сукупність визначальних властивостей, ознак якого-небудь предмета, фізичного або психічного явища, його типові риси...’ [11].

Тлумачний словник сучасної німецької мови „Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache“ виокремлює у слова нім. *Zug* лише одну сему з подібним значенням: ‘9 c) *übertragen* Wesensmerkmal, Eigenart, Charakterzug’ – укр. ‘9 c) перенос. зн. суттєва ознака, властивість, риса характеру’.

Аналіз словникових дефініцій доводить, що для перекладу українського слова *характер* з прикладу (3) було використано слово з більш вузьким значенням нім. *Züge* – укр. ‘риса характеру’, отже, була застосована конкретизація. В цілому, застосування конкретизації викликано розбіжностями у мовленнєвих нормах двох мов, а також у різному семантичному членуванні оточуючого середовища.

Аналіз практичного матеріалу дозволив виявити, що генералізація є третім за частотністю видом трансформацій (див. Табл. 1), що використовується у 18% випадків, або для перекладу 8 лексичних одиниць, наприклад:

(4) укр. *Документів не перевіряють, оскільки офіційного пункту пропуску тут не існує* [11] – нім. *Papiere wurden hier nicht kontrolliert, da hier offiziell kein Grenzübergang existiert* [12].

Отже, тлумачний словник сучасної української мови „Академічний тлумачний словник“ виділяє одне значення до укр. *документ* – ‘діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт’ [10]. Тлумачний словник німецької мови „Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache“ виокремлює у слові нім. *Papiere* багато сем: 1) нім. *Schriftstück, Dokument, Aufzeichnung* – укр. ‘офіційний документ, документ, запис’, 2) нім. *amtlich beglaubigtes Dokument, das der Legitimation dient* – укр. офіційний сертифікований легітимним документ.

Під час аналізу дефініцій було виявлено, що для перекладу української мови *документ* з прикладу (4) було використано слово з більш широким значенням нім. *Papiere* – укр. ‘документ’, отже була застосована генералізація.

У цілому, застосування генералізації викликано розбіжностями у мовленнєвих нормах двох мов, а також у різному семантичному членуванні оточуючого середовища.

Вивчення практичного матеріалу виявило також, що у 15% випадків, або для перекладу 7 лексичних одиниць, була застосована така ПТ, як модуляція (див. табл. 1), наприклад:

(5) укр. *У цій місцевості неодноразово з'являлися диверсійно-розвідувальні групи бойовиків, які вступали в бій з українськими силовиками або закладали вибухівку, на якій підривалися мирні мешканці* [14]. – нім. *Diversions und Spionagetruppen der Rebellen wurden hier schon mehrfach gesichtet: Diese haben die ukrainischen Streitkräfte in Kampfhandlungen verwickelt oder Sprengladungen gelegt, die Zivilisten in die Luft sprengten* [15].

У прикладі (5) українське слово укр. *силовики* – це жаргонне позначення представників різних силових структур держави (поліція, армія, служба безпеки, прокуратура тощо). У німецькій реальності такого поняття, як *силовики* немає, тому українське слово замінюється у перекладі ситуативним аналогом, знайомим для німецького читача нім. *Streitkräfte* ‘Gesamtheit der militärischen Organe eines Landes, mehrerer zusammengehörender, verbündeter Länder; Truppen’ [13] – укр. ‘сукупність військових органів якоїсь країни, декількох союзних країн, війська’. Проаналізувавши речення (5) можна побачити, що значення слова МП виведено логічним шляхом з початкового значення. Загальний контекст також допомагає перекладачу зрозуміти та підібрати потрібний еквівалент слова.

У цілому, застосування модуляції викликано різницею у реаліях та загальному культурному контексті мови оригіналу та мови перекладу.

З Таблиці (1) можна побачити, що калькування у проаналізованому практичному матеріалі було застосовано лише у 5%, або 2 одиницях, , наприклад:

(6) укр. *буриштиновий Клондайк* [8] – нім. *Bernstein-Klondike* [15]

(7) укр. *мікроавтобус* [18] – нім. *Kleinbuss* [17]

У прикладі (6) перша частина словосполучення укр. *буриштиновий* – нім. *Bernstein* перекладається дослівно, отже, калькується, а для американського топоніма укр. *Клондайк* використовується його оригінальне написання нім. *Klondike*. У прикладі (7) можна побачити, що укр. *мікроавтобус* також застосовано калькування, отже спочатку перекладаються складові елементи слова, а потім перекладені частини об'єднуються в єдине ціле нім. *Kleinbuss*.

Аналіз практичного та теоретичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки:

1. Для перекладу лексики суспільно-політичних текстів з української мови німецькою використовуються такі перекладацькі трансформації, як транскрипція, конкретизація, генералізація, модуляція та калькування.

2. Найчастотнішою перекладацькою трансформацією є транскрипція 43 % випадків, або 20 лексичних одиниць, що зумовлено широким вживанням топонімів і антропонімів у суспільно-політичних текстах.

3. Аналіз випадків застосування транскрипції показав наявність застарілих варіантів транскрибування географічних назв з російської мови, проте тенденція свідчить, про активне просування українських варіантів оригіналу у німецькому перекладі.

4. Другими за частотністю вживання є перекладацькі трансформації конкретизації та генералізації 19 % і 18 % випадків, відповідно 9 та 8 одиниць, що зумовлено розбіжностями у мовленнєвих нормах вихідної мови та мови перекладу.

5. Модуляція використовується для перекладу українських реалій німецькою мовою 15 %. або 7 випадків, що викликано необхідністю забезпечення комунікативних потреб отримувачів тексту перекладу.

6. Для подальшого дослідження інтерес становить вивчення особливостей і закономірностей вживання трансформацій змістового рівня.

Аннотация. В данной статье представлено исследование закономерностей применения переводческих трансформаций в переводе общественно-политических текстов с украинского языка на немецкий. Методологической основой работы является сравнительный метод, описательный метод и метод статистического вычисления. Специфика исследуемой темы предусматривает применение анализа исходного текста и его перевода, что дает возможность выявить причины и частотность использования лексических переводческих трансформаций, а также отследить тенденции перевода общественно-политической терминологии.

Ключевые слова: общественно-политический стиль, переводческие трансформации, генерализация, конкретизация, транскрипция.

Die Annotation. Dieser Artikel behandelt die Regelmäßigkeiten in der Verwendung von Übersetzungsverfahren bei der Übersetzung von gesellschaftlich-politischen Texten aus dem Ukrainischen ins Deutsche. Die vergleichende Analyse, Beschreibung und statistische Berechnungen bilden die methodischen Grundlagen des Artikels. Die Spezifika der Forschung bestehen in der Analyse des Ausgangstextes und seiner Übersetzung, was die Gründe und Häufigkeit der Verwendung von den lexikalischen Übersetzungsverfahren identifizieren und die Tendenzen in der Übersetzung der gesellschaftlich-politischen Texte feststellen lässt.

Schlüsselwörter: gesellschaftlich-politische Textsorte, Übersetzungsverfahren, Generalisierung, Konkretisierung, Transkription.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. G. Rykalova. Journalistische Textorten und ihre Einteilung. – Brunensis, 2007. – 10 S.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Альянс, 2013. – 253 с.
3. Алексеева И.С. Текст и перевод. Вопросы теории. – М.: Междунар. отношения, 2008. – 184 с.
4. Петренко В. К. Особливості визначення політичної мови. – Київ: Вісник, 2007. – 57 с.
5. Вагапова Л. Л. Прагматический аспект перевода // Л. Л. Вагапова. – М.: Самиздат, 2008. – 74 с.

6. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. – М.: Академия, 2008. – 192 с.
7. Стаття «Die Donbassisierung der Ukraine» – https://ukraine-nachrichten.de/donbassisierung-ukraine-eine-feudale-bombe-unter-unsere-staatlichkeit_4430
8. Стаття «Донбасизація України» – <http://zaxid.net/news>
9. Тлумачний словник української мови – <http://sum.in.ua/>
10. DWDS – Wörterbuch – <http://www.dwds.de/>
11. Стаття Die Einheit des Landes – https://ukraine-nachrichten.de/einheit-landes-auftrag-osten_3990
12. Стаття «Interview mit Pawlo Klimkin» – <http://www.ukrinform.de/rubric-politik/2023841-pawlo-klimkin-ukrainischer-auenminister.html>
13. DWDS – Wörterbuch – <http://www.dwds.de/>
14. Стаття «Интерв'ю Павла Клімкіна» – <http://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2023230-pavlo-klimkin-ministr-zakordonnih-sprav-ukraini.html>
15. Стаття «Geschäfte im Krieg» – https://ukraine-nachrichten.de/geschäfte-krieg_4295
16. Стаття «Єдність країни : місія Сходу» – http://gazeta.dt.ua/internal/yednist-krayini-misiya-shodu-_html
17. Стаття «Военно-польовий бізнес» – http://gazeta.dt.ua/internal/voyenno-poloviy-biznes-_html

УДК 811.161.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ДІЄСЛІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ У ПРОСТОРИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

К. Г. Лискова, О. О. Залужна

Анотація. У даній роботі розглядається лексико-семантична група дієслів переміщення у просторі у французькій мові. Методологічною основою роботи є три типи лінгвістичного аналізу: дефініційний та компонентний аналіз; описовий метод. У результаті проведеного дослідження в залежності від простору переміщення було виділено три групи дієслів переміщення, а саме у воді, суходолом, повітрям.

Ключові слова: дієслова переміщення, лексико-семантична група, сема, семантика.

1. Вступні зауваження. В данній статті досліджуються дієслова переміщення у воді, суходолом та повітрям, напр.: фр. *nager* ‘плавати’, *aller* ‘йти, ходити’, *fuir* ‘порхати’. Найбільш традиційною ланкою системної організації лексики є семантичні (або лексико-семантичні) групи (далі ЛСГ), які об’єднують слова однієї частини мови і в яких крім спільних граматичних сем є щонайменше ще одна спільна архісема. [1, с. 30]. Фундаментальною категорією людського буття є простір, одна з найбільш спільних форм існування вічної матерії. Рух визначається філософією як найважливіший її атрибут [2, с. 7]. Реальний фізичний простір не співвідноситься безпосередньо ні з однією мовною категорією, але в той же час пронизує багатьох з них [3, с. 98]. Категорія простору знаходить своє вираження в мові у різних частинах мови, у тому числі в дієсловах. Дієслова переміщення розглядались як складова частина ЛСГ «Дієслова переміщення» за семантичною ознакою «середовище руху» (В. Г. Гак [4], Н. Б. Іваницька [5], Е. Ф. Ярема [6]).

Об’єктом дослідження є дієслова переміщення суходолом, у воді та повітрям у французькій мові.

Предметом дослідження є семантика дієслів переміщення суходолом, у воді та повітрям у французькій мові.

Мета дослідження полягає у виявленні спільних рис дієслів переміщення суходолом, у воді та повітрям у французькій мові.

Матеріалом дослідження слугують 143 лексеми, одібрані шляхом суцільної вибірки із словника французької мови «Dictionnaire Le Petit Robert 2017».

2. Теоретичні засади дослідження. Слово можна розглядати з погляду його семантичної структури.

Терміном «семантична структура слова» у лінгвістичній літературі позначається:

- 1) структура (семантика) слова як єдність усіх його значень та граматичних форм;

2) структура кожного окремого значення.

Згідно з цим прийнято розмежування термінів: лексема – «слово» з усіма його значеннями; семема, або лексико-семантичний варіант – окреме значення лексеми [7, с. 5].

Основною одиницею лексико-семантичного ярусу вважається семема, або лексико-семантичний варіант, який за змістом дорівнює окремому значенню слова. Семема не є найпростішою одиницею при парадигматичному зіставленні з іншими семемами. Вона представляє собою структуру та включає ряд компонентів [7, с. 6].

Л. М. Васильєв вважає, що структурне членування семеми та виділення її складових компонентів може проводитися на основі різних підстав. За своєю функцією у складі різних лексичних та граматичних парадигм компоненти семем поділяються на інтегральні (архісеми) та диференційні [8, с. 26]. Архісема – це спільна (інтегруюча) для деякої групи слів сема родового значення, а диференційні змістові ознаки – це семи видового значення. Диференційні семи знаходяться з інтегральними семами у видо-родових відношеннях [9, с. 200]. Архісеми відображають ознаки, які властиві цілим класам об'єктів. Наприклад, у дієсловах фр. *flâner* 'фланірувати', *nager* 'плавати', *voler* 'літати' архісемою є значення «пересуватися».

У мові слова не ізольовані один від одного, а вступають у різноманітні відношення з іншими словами, утворюючи певну систему. Лексика являє собою сукупність окремих систем, або підсистем, які називаються семантичними полями, всередині яких слова пов'язані між собою відношеннями взаємного протиставлення. Засновником теорії семантичного поля вважається німецький вчений Йост Тріп [10].

У сучасному мовознавстві семантичне поле визначається як сукупність мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають понятійну, предметну чи функційну подібність позначуваних явищ. Семантичне поле характеризується такими властивостями:

- наявність семантичних відношень, так званих кореляцій, між його складовими;
- системним характером цих відношень;
- взаємозалежністю та взаємовизначальністю лексичних одиниць;
- відносною автономністю поля;
- безперервністю позначення його смислового простору;
- взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи (усього словника).

Слова можуть об'єднуватися один з одним на основі спільності граматичного значення (слова однієї частини мови), на основі спільності морфемного складу (слова, які містять однаковий корінь або суфікс) та на основі яких-небудь асоціацій у сфері лексичного значення. Між словами виявляються два типи семантичних асоціацій – за подібністю та за суміжністю. У першому випадку слова означають поняття, що виступають як видові відносно будь-якого родового поняття. Дієслово фр. *aller* 'йти, ходити' викликає й інші дієслова за асоціацією, які означають переміщення: фр. *marcher* 'ходити, марширувати', *courir* 'бігти', *venir* 'приходити', *arriver* 'прибувати'. Слова, що об'єднуються за подібністю значення, складають лексико-семантичні групи (ЛСГ). Але між словами встановлюються й асоціації за суміжністю значення. Дієслово фр. *conduire* 'вести' викликає ряд понять, пов'язаних з їздою: інтенсивність – фр. *vite* 'швидко', *lentement* 'повільно', засіб переміщення – фр. *une voiture* 'автівка', *un bus* 'автобус' [11, с. 150].

У реальній дійсності предмети розпізнають не так, як дії або процеси, а останні – не так, як властивості або ознаки предметів. Кожен з цих класів об'єктів має власні одиниці виміру та функціонування. Дієслово, пов'язане, перш за все, з формами екзистенції матерії, руху у часі та просторі, формує на основі своєї головної поняттєвої ознаки значення, які в корні відрізняються від предметних. Називаючи дії та стани, дієслово характеризується такими значеннями, які відображають характер дії, особливості перебігу певного процесу, спосіб його реалізації, його джерело та кінцевий результат [12, с. 101].

Лексико-семантичні групи об'єднують слова однієї частини мови однакової предметної спрямованості, і в цьому відношенні вони зближаються з тематичними, термінологічними та

синонімічними групами слів. Під першою частиною визначення «лексико-семантична» мається на увазі, що такі групи об'єднують слова однієї частини мови, у яких, окрім спільних граматичних сем, є ще принаймні одна спільна сема – категорійно-лексична (архісема). Тобто одиниці мови у групі не тільки належать до однієї частини мови, але в їхньому значенні ще є спільний компонент [13, с. 178]. Слово підлягає аналізу як лексема у всіх своїх формах та лексичних значеннях. Об'єднання слів як одиниць словникового складу відбувається завдяки основній для слова ознаці – лексичному значенню слова. У цьому випадку лінгвістичному аналізу підлягають не тільки семантичні зв'язки слів, як синонімічних чи антонімічних рядів, а й його лексико-граматичні зв'язки, у формі яких реалізуються окремі значення слова. Внутрішньогрупові семантичні відмінності слів виражаються різними видами словесних зв'язків: формами одного й того ж слова, різноманітними словосполученнями у межах синтагми та постійними протиставленнями у системі лексики в цілому (синонімічні, антонімічні ряди слів) [14, с. 137].

Наприклад, у слові фр. *flâner* 'переміщуватись за допомогою ніг, не маючи певного напрямку чи мети' граматична сема «дія предмета» уточнюється інтегральною семою фр. *aller*, а конкретизаторами служать диференційні семантичні компоненти фр. *à pied* 'пішки', *sans la direction* 'без напрямку', *sans le but* 'безцільно'.

3. Результати дослідження. У сучасній лінгвістиці у значенні слова виокремлюють смислове ядро та периферію. Ядро складається з архісеми (тобто родової інтегральної семи) та диференціальної семи (видової, гіпосеми).

Архісемою в групі дієслів переміщення у воді можна вважати «рух у водному середовищі», бо цей семантичний компонент наявний у кожній досліджуваній лексемі. Наприклад, фр. *nager* 'знаходитись на поверхні води, плавати', *voguer* 'пересуватися у воді', *flotter* 'триматися на поверхні води, не тонути' [4]. У всіх цих лексемах наявна сема «рух у воді», що їх об'єднує.

Окрім інтегральних сем, також виділяють диференційні компоненти. Слід відзначити, що при розгляді дієслів переміщення у воді важливу роль мають такі семантичні ознаки, як «активне/пасивне плавання». Переміщення у воді можна розглядати у горизонтальній та вертикальній площинах. До того ж у вертикальній площині суб'єкт може рухатися вгору або донизу, що також може поділятися на активне чи пасивне. В горизонтальній площині можна виділити групу дієслів, що позначає активний/пасивний рух чи переміщення за допомогою суден.

Таблиця 1

Лексико-семантична група дієслів переміщення у воді

	К-сть	%	Приклади
1. Переміщення у воді в горизонтальній площині	24	72,7	
1.1. Активне	15	45,5	<i>nager</i> 'знаходитись на поверхні води, плавати'
1.2. Пасивне	6	18	<i>drifter</i> 'переміщатися на поверхні води під силою потоку повітря чи води'
1.3. За допомогою суден	3	9	<i>croiser</i> 'пересуватися, мандрувати на човні/і або кораблі'
2. Переміщення у воді в вертикальній площині	9	27,3	
2.1. Переміщення вгору	5	15	<i>émerger</i> 'з'являтися на поверхні, спливати'
2.2. Переміщення донизу	4	12	
2.2.1 Активне	2	6	<i>plonger</i> 'стрибнути у воду'
2.2.2 Пасивне	2	6	<i>noyer</i> 'йти на дно'
Всього	33	100	

В. Г. Гак вважає, що до основних компонентів руху можна віднести наступні параметри: «незалежність/залежність руху» (А), «направлення руху» (В), «спосіб руху» (С), які як найбільш великі семантичні компоненти відносяться до розряду семантичних категорій [15].

1. Категорія незалежність/залежність руху (А) виражає відношення дії до суб'єктів і утворює опозицію двох субкатегорій: А1 позначає, що субстанція рухається самостійно, А2 показує, що переміщення є результат впливу іншої субстанції. Компонент А виражається: а) кореневими морфемами: *courir* 'бігти' (А1) – *mener* 'вести' (А2); б) є зворотна формою дієслова: *déplacer* 'переміщати' (А2) - *se déplacer* 'переместися' (А1).

2. Категорія напрямку руху (В) нерідко вважається основним семантичним компонентом дієслів руху. В середині цієї категорії може бути виділений ряд аспектів.

Аспект В1 – загальна спрямованість або неспрямованість руху. Вона виражається у французькій мові протиставленням дієслівних лексем *aller/marcher* 'йти/ходити'.

Аспект В2 вказує на зміну маршруту. У середині даної категорії можна виділити наступні субкатегорії: 1) йти вперед: *s'avancer* 'просуватися'; 2) йти в сторону: *tourner* 'повернути'; 3) рух в обидва кінці: *se disperser* 'поширюватися'; 4) йти назад: *retourner* 'повертатися' (французький префікс *re-*).

3. Категорія спосіб руху (С) утворює багатшаровий ряд аспектів і субкатегорій, які характеризують рух в залежності від середовища, у якому воно відбувається, природи суб'єкта, ступеня його участі в русі, переривчастості/непереривчастості процесу руху, природних особливостей рухомих суб'єктів і т. д.

У середині категорії С виділяється аспект С1 – інтенсивність: фр. *s'élaner* 'кинутися вперед', *se précipiter* 'поспішати', *accélérer* 'прискорювати' та ін. В. Г. Гак виділяє також аспект С2, який вказує на подолання/неподолання перешкоди на своєму шляху.

Таблиця 2

Лексико-семантична група дієслів переміщення суходолом

	К-сть	%	Приклади
1. Залежність/незалежність переміщення	37	50	
1.1. Активне	18	24,3	<i>courir</i> 'бігти'
1.2. Пасивне	9	12,2	<i>déplacer</i> 'переміщати'
1.3. За допомогою транспортних засобів	10	13,5	<i>conduire</i> 'вести автівку'
2. Напрямок руху	31	41,9	
2.1. Загальна спрямованість/ неспрямованість руху	23	31,1	<i>aller</i> 'йти, ходити'
2.2. Зміна маршруту	8	10,8	<i>tourner</i> 'повернути, змінити напрямок руху'
3. Спосіб руху	26	35,1	
3.1. Інтенсивність	8	10,8	<i>s'élaner</i> 'кинутися вперед'
3.2. Подолання/неподолання перешкоди	18	24,3	<i>s'échapper</i> 'вирватися, збігти'
Всього	74	100	

Таким чином, аналіз групи дієслів руху суходолом у французькій мові показав, що семантичні категорії «напрямок руху», «спосіб руху», «залежність/незалежність руху» відображають певні аспекти реальних ситуацій переміщення і виступають в якості основних ознак в структурі лексико семантичної групи досліджуваних дієслів. Крім загальних параметрів руху, виділяються також додаткові характеристики, в які включаються приватні семантичні компоненти. В ознаку «якість руху», наприклад, входять компоненти, що позначають труднощі в пересуванні (фр. *se traîner* 'повзти'), легкість руху (*glisser* 'ковзати'), особливу манеру руху (*galoper* 'скакати'), безцільність переміщення (*se balader* 'прогулюватись').

Інтегральною семою у групі переміщення у повітрі виявилась сема 'переміщення у воздушному просторі', що втілюється у значеннях наступних лексем: фр. *voler* 'летіти, виконувати політ', фр. *voleter* 'пурхати', фр. *fuir* 'швидко пролітати'.

Суб'єктом фр. *voler* може виступати не тільки людина, а й літак, корабель або ракета, але в цьому контексті частіше використовуються загальне дієслово переміщення – фр. *aller* 'йти, ходити'.

Лексико-семантична група дієслів переміщення повітрям

	К-сть	%	Приклади
1. Переміщення повітрям в горизонтальній площині	11	52,3	
1.1 Активне	6	23,8	<i>voler</i> 'летіти'
1.2 Пасивне	1	9,5	<i>lancer</i> 'переміщатися під силою потоку повітря'
1.3 За допомогою транспортних засобів	4	19	<i>transiter</i> 'пересуватися, мандрувати повітряним транспортом'
2. Переміщення повітрям в вертикальній площині	10	47,6	
2.1 Переміщення вгору	6	28,6	<i>s'envoler</i> 'взлетіти'
2.2 Переміщення донизу	4	19	<i>s'affaler</i> 'впасти'
Всього	21	100	

У французькій мові також є ряд дієслів, які вживаються для опису польотів птахів та комах. Наприклад, фр. *voleter* 'порхати', *papillonner* 'порхати, легенько рухати крилами', *voltiger* 'порхати, крутитись у повітрі'.

4. Висновки.

4.1. Основною лексико-семантичною категорією є лексичне значення слова, під яким мається на увазі особлива мовна форма відображення дійсності. Значення дієслів переміщення представляє собою набір компонентів – сем, що утворюють певну систему.

4.2. В залежності від простору переміщення було виділено три лексико-семантичні групи дієслів руху, а саме: у воді, суходолом та повітрям.

4.3. У групі дієслів переміщення у воді найбільш продуктивною виявилась група дієслів зі значенням переміщення у горизонтальній площині (24 одиниці (72,7 %)), найменш численною – зі значенням переміщення вгору у водному просторі.

4.4. Аналіз структури значення дієслів переміщення суходолом у французькій мові дозволив виявити найбільш продуктивну групу дієслів, відібрану за критерієм «залежність/незалежність переміщення» (37 одиниць, (50 %)).

4.5. Для дієслів переміщення повітрям найбільш характерною ознакою було рух в горизонтальній площині (11 одиниць, (52,3 %)).

4.6. На основі семантичного аналізу було виявлено наступні спільні семантичні ознаки: «залежність переміщення», «незалежність переміщення», «напрямок руху».

Аннотация. В данной работе рассматривается лексико-семантическая группа глаголов перемещения во французском языке. Методологической базой работы являются три типа лингвистического анализа: дефиниционный и компонентный анализ; описательный метод. В результате проведенного исследования в зависимости от пространства перемещения было выделено три группы глаголов перемещения, а именно в воде, на суше и в воздухе.

Ключевые слова: глаголы перемещения, лексико-семантическая группа, сема, семантика.

Abstract: The article deals with the lexico-semantic group of verbs of movement in French. The methodological basis is the systematic approach, the use of such methods and ways of linguistic analysis as differential, component analysis and the descriptive method. As a result of the study depending on space of movement three groups of verbs of movement were set off, namely: in water, on the ground, by air.

Keywords: verbs of movement, lexico-semantic group, seme, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конечкая В. П. Введение в сопоставительную лексикологию германских языков. Учебное пособие / В. П. Конечкая. – М.: Высшая школа, 1993. – 201 с.
2. Чокубаева А. К. Лексико-семантический анализ глаголов в английском языке и их сопоставление с русским и кыргызским языками: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.20 / А. К. Чокубаева. – Бишкек, 2007. – 22 с.
3. Греймас А-Ж. Структурная семантика. Поиск метода / А-Ж. Греймас. – М.: Академический проект, 2004. – 368 с.
4. Гак В.Г. Пространство мысли (опыт систематизации слов ментального поля) // Логический анализ языка. Ментальные действия. М.: Наука, 1993. – С. 22–29.

5. Іваницька Н. Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «рух» в українській та англійській мовах / Н. Б. Іваницька // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Серія «Філологічні науки». – Вип. 86. – Чернівці, ЧНУ, 2010. – С. 97–105.
6. Ярема Е. В. Функционально-семантические особенности глаголов движения (на материале разносистемных языков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. В. Ярема. – Майкоп, 2008. – 23 с.
7. Левицкий В. В. Семантика и фонетика / В. В. Левицкий. – Черновцы, 1973. – 301 с.
8. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., Наука, 1974. – 447 с.
9. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005. – 350 с.
10. Трир Й. Немецкая лексика понятийной области интеллектуальных свойств. История языкового поля с древнейших времен до начала 13 века. М., 1931. – 347 с.
11. Гак В. Г. Беседы о французском слове. М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 80–153.
12. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 114 с.
13. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. – 4-е изд. – М.: Либроком, 2009. – 218 с.
14. Розина Р. И. Семантическое развитие слова в русском литературном языке и современном сленге: глагол. – М.: Азбуковник, 2005. – 302 с.
15. Вейнрайх У. О семантической структуре языка / У. Вейнрайх // Новое в лингвистике. – Вип. 5: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 163–249.

УДК 81'25

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. К. РОЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР І ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ»)

Д. К. Островський, Г. В. Ситар

Анотація. У статті визначено, які способи перекладу за класифікацією В. І. Карабана і в якій кількості було використано під час перекладу власних назв у романі Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» українською та російською мовами. Було створено таблицю, яка містить перелік власних назв роману в оригіналі та їхніх відповідників в українському та російському перекладах. Виявлено, за допомогою яких способів перекладу лексичних одиниць було перекладено власні назви, з'ясовано частоту використання того чи іншого способу під час діяльності обох перекладачів.

Ключові слова: переклад лексичних одиниць, способи перекладу, перекладознавство, безеквівалентні лексичні одиниці, переклад власних назв.

Проблема перекладу власних назв з однієї мови на іншу завжди була і залишається актуальною для перекладачів усього світу. Особливо це стосується перекладу художніх творів. Незважаючи на значний досвід у вивченні закономірностей перекладацького процесу загалом, питання перекладу власних назв потребує подальшого дослідження.

Сьогодні в перекладознавстві існують різні класифікації, покликані впорядкувати процес перекладу для його кращого вивчення і розуміння. Пропоноване дослідження може допомогти у вивченні основних закономірностей при перекладі власних назв у художніх текстах з англійської на українську та російську.

Мета статті – з'ясувати, які способи перекладу і з якою частотою було використано під час перекладу українською і російською мовами власних назв у романі «Гаррі Поттер і філософський камінь».

Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань:

- опрацювати текст роману Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і філософський камінь», його український переклад Віктора Морозова (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА») і російський переклад Ігоря Оранського (видавництво «Росмэн»): зіставити ці два тексти, визначити, які способи перекладу лексичних одиниць використовувалися під час перекладу власних назв;

- створити таблицю у форматі .xlsx (MS Excel) і занести до неї приклади перекладу власних назв;
- створити на основі таблиці базу даних у форматі .accdb (MS Access Database);
- проаналізувати отримані таблицю і базу даних, установити, який спосіб перекладу використовувався найчастіше, а який – найрідше, з'ясувати, чим це зумовлено.

Матеріал дослідження: оригінальний текст роману Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» (видавництво Bloomsbury); український переклад Віктора Морозова за редакцією Петра Таращука та Івана Малковича (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»); російський переклад за авторством Ігоря Оранського (видавництво «Росмэн»).

Опрацьований роман є насиченим власними назвами. Особливо цікавим є те, що багато власних назв було створено самою авторкою. Це зумовлено жанром фентезі, який передбачає наявність у тексті вигаданих істот, предметів, місць, імен та ін. Дж. К. Ролінг приділяє значну увагу власним назвам, вкладаючи в них підтекст, який збагачує образ певного персонажа/місця/предмета і викликає в читача потрібні асоціації. Наприклад, ім'я персонажа *Severus Snape* (укр. *Северус Снейп*, рос. *Северус Снегг*) має три літери «с», таким чином, алітерація викликає в читача асоціацію із шипінням змії, до того ж цей персонаж представляє факультет *Slytherin* (укр. *Слизерин*, рос. *Слизерин*), символом якого є змія. Отже, авторка посилює його образ антагоніста. У таких випадках перекладач має відтворити власну назву таким чином, щоб зберегти закладені авторкою конотації.

Під час роботи було проаналізовано класифікації способів перекладу лексичних одиниць Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, І. В. Корунця та В. І. Карабана [1; 2; 3, с. 17–26]. Для подальшої роботи обрано класифікацію В. І. Карабана як найповнішу. Дослідник виокремлює наступні способи перекладу:

1. Добирання словникового відповідника.
2. Вибір варіантного відповідника (для багатозначних слів).
3. Транскодування.
4. Калькування (дослівний переклад).
5. Контекстуальна заміна.
6. Смісловий (змістовий) розвиток.
7. Антонімічний переклад (формальна негативація).
8. Описовий переклад.

Визначено, що у процесі перекладу власних назв перекладачі послуговувалися не всіма переліченими способами, оскільки деякі з них складно застосувати до перекладу саме власних назв. Зокрема, використовувалися лише транскодування, калькування, контекстуальна заміна, описовий переклад. Розглянемо перелічені способи детально.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. В. Карабан пропонує розмежовувати 4 типи транскодування;

а) транскрибування – передача тільки звукової форми слова літерами іншої мови (передача вимови, яка не збігається з написанням): англ. *Bagshot* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Бегшот* (Віктор Морозов), рос. *Бэгшот* (Ігор Оранський), англ. *Crockford* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Крокфорд* (Віктор Морозов); тут відтворено звучання слів оригіналу, а літери в словах двох мов не збігаються;

б) транслітерування – відтворення слова за літерами: англ. *Marcus* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Маркус* (Віктор Морозов), але в оригіналі літера *-r-* не вимовляється; англ. *Hagrid* (Дж. К. Ролінг) – рос. *Хэгрид* (Ігор Оранський), а не *Хэгрид*. Тут у словах двох мов збігаються літери, але не вимова;

в) змішане (мішане) транскодування – поєднання двох попередніх підтипів: англ. *Cokeworth* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Кокворт* (Віктор Морозов): в українському перекладі ім'я передає правильну вимову частини *-coke-*, але у частині *-worth-* сполучення

-th- передано українською літерою -т-, яка не передає звуку оригіналу. Тому цей варіант відрізняється від оригіналу як за написанням, так і за вимовою і є змішаним;

г) адаптивне транскодування – це адаптація форми слова до фонетичної і/або граматичної будови мови перекладу: англ. *Circe* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Цирцея* (Віктор Морозов), англ. *Paracelsus* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Парацельс* (Віктор Морозов).

Калькування (дослівний переклад). Виділяють словотвірну та лексичну (семантичну) кальку.

а) словотвірна калька – це дублювання морфемної структури слова, поморфемний переклад іншомовного слова. Наприклад: англ. *Ravenclaw* (Дж. К. Ролінг) – рос. *Когтевран* (Ігор Оранський). Тут назва складається з двох основ: англ. *raven* (*ворон*) + *claw* (*кіготь*). Російською перекладено окремо кожну з основ: *вран* (ВРАН, -а; м. Трад.-поэт. =Ворон [5]) + *коготь*, після чого основи переставлено місцями.

б) лексична (семантична) калька – утворюються шляхом семантичного перенесення за іншомовним зразком. Це прийом перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирають переважно перший за порядком відповідник у словнику. Приклад з обстеженого матеріалу: англ. *Ministry of Magic* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Міністерство магії* (Віктор Морозов).

Контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із урахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу [3]. В російському перекладі було знайдено цікавий приклад: сову головного героя звать *Hedwig* (Дж. К. Ролінг). Російською її ім'я перекладено як *Букля* (Ігор Оранський). Щодо появи цього імені в оригінальному романі немає остаточної версії, але сама авторка зазначала в одному з інтерв'ю, що назвала її на честь однієї зі середньовічних святих. Найпоширенішою є думка про те, що мається на увазі польська княгиня Ядвіґа Сілезька. Але схоже, що автор перекладу помилково сприйняв англ. *Hedwig* як злиття *head* (голова) + *wig* (перука), через що вирішив назвати сову Букля (букли – завитые кільцями волоси; локоны [6]). Наведений переклад є прикладом некоректно виконаної контекстної заміни.

Описовий переклад – це такий прийом перекладу, за якого слово, словосполучення або фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення. Наприклад: англ. *Leg-Locker Curse* (Дж. К. Ролінг) – рос. *Обезноживание – то самое заклятие, которое наложил на Невилла Малфой*. (Ігор Оранський).

Структура таблиці. У процесі роботи було прочитано три варіанти роману і досліджено, за допомогою яких способів перекладалися власні назви.

Результатом аналізу стала таблиця із прикладами перекладу лексичних одиниць, створена у форматі .xlsx (MS Excel) і створена на її основі база даних у форматі .acddb (MS Access Database).

Таблицю складено за алфавітом. Структура таблиці наступна:

Стовпчик 1 містить власні назви оригіналу.

У стовпчиках 2, 3 до кожної з власних назв подано український та російський відповідники з тексту перекладу.

До стовпчиків 4, 5 та 6 занесено контекст, в якому вжито англійську власну назву та відповідний контекст із перекладів.

У стовпчиках 7, 8, вказано застосований спосіб перекладу.

У стовпчиках 9, 10 позначено тип морфологічних змін, яких зазнала власна назва під час перекладу.

У стовпчиках 11, 12 – тип синтаксичних змін, яких зазнала власна назва під час перекладу.

Стовпчики 13, 14 відображають лексичні трансформації, яких могла зазнати власна назва. Існує кілька типів лексичних трансформацій [4]:

- 1) генералізація значення слова;
- 2) конкретизація значення слова;
- 3) додавання слова;
- 4) вилучення слова;
- 5) перестановка слів або частин складного слова.

У перекладі розглянутих власних назв виявлено приклади *додавання слова*: англ. Surrey (Дж. К. Ролінг) – укр. *Графство Суррей* (Віктор Морозов), рос. *Графство Суррей* (Ігор Оранський); та *перестановки слова*: англ. 'What they're saying,' she pressed on, 'is that last night Voldemort turned up in **Godric's Hollow**' (Дж. К. Ролінг) – укр. *Так ось, кажуть, – мовила вона з притиском, – ніби минулої ночі Волдеморт з'явився в долині Годрика* (Віктор Морозов). Окрім цього, знайдено цікавий приклад *генералізації значення слова*: *He wore round glasses held together with a lot of Sellotape* (Дж. К. Ролінг) – укр. *Він носив круглі, обмотані скотчем окуляри* (Віктор Морозов), рос. *Он носил круглые очки, заклеенные скотчем* (Ігор Оранський). У світі існує дві найпоширеніші назви клейкої стрічки. Обидві утворено від назв торгових марок, які одними з перших почали випуск цієї стрічки: *Sellotape* та *Scotch Tape*. Перша знаходиться у Великій Британії, а друга – у США. І так історично склалося, що у певних країнах, таких як Велика Британія, Ірландія, Японія, Іспанія, Сербія та ще багатьох інших клейку стрічку незалежно від виробника називають «*Sellotape*». А в таких країнах, як США, Канада, Україна, Росія та інших будь-яку клейку стрічку називають «*Scotch*», або у випадку з українською – «*скотч*». І з точки зору української мови назва «*скотч*» є ширшим поняттям, ніж «*селотейп*», бо український читач британський варіант сприйме як клейку стрічку конкретної марки, а не стрічку як таку, тобто для української поняття «*скотч*» є більш загальним.

У стовпчик 15 занесено примітки, у яких за необхідності прокоментовано здійснений переклад.

Висновки. Розглянутий роман видається цікавим матеріалом для дослідження способів відтворення власних назв з англійської на українську та російську мови. Наразі зазначено переважання способу транскодування, який бачиться найбільш придатним для відтворення власних назв іншими мовами. Але у випадках, коли власна назва має певний підтекст, який перекладач має передати читачеві, транскрибування може виявитися недостатньо. У розглянутому матеріалі перекладачі в таких випадках послуговуються калькуванням, а іноді і описовим способом або контекстуальною заміною. Особливо цікавим є порівняння не тільки оригіналу з перекладом, але і двох варіантів перекладу, для того, щоб побачити різноманіття можливих способів відтворення однієї й тої самої власної назви іншими мовами. Кінцевою метою дослідження є опрацювання всіх власних назв роману і їх статистична обробка для подальших висновків.

Аннотація. В статье рассмотрены основные классификации способов перевода лексических единиц, созданные отечественными и иностранными переводоведами. Определено, какие способы перевода по классификации В. И. Карабана и в каком количестве были использованы при переводе имен собственных в романе Дж. К. Ролинг «Гарри Поттер и философский камень» на русский и украинский языки. Была создана таблица, содержащая перечень имен собственных из романа в оригинале и их соответствия в украинском и российском переводах. Определено, с помощью каких способов перевода лексических единиц были переведены имена собственные, выяснена частота использования того или иного способа в процессе деятельности обоих переводчиков.

Ключевые слова: перевод лексических единиц, способы перевода, переводоведение, безэквивалентные лексические единицы, перевод имен собственных.

Abstract. The paper was defined what ways of translating and in what quantity were used in the process of translation of the proper nouns in Harry Potter and the Philosopher's Stone into Ukrainian and Russian according to V. I. Karaban's classification. For this purpose, a table was created. A table contains a list of English proper nouns and their Ukrainian and Russian equivalents. The ways of translation of lexical units, in which proper nouns were

translated, were considered. Also, the frequency of usage of one or another way in the process of both translations was calculated.

Keywords: translation of the lexical units, ways of translation, translation studies, equivalent lexical units, translation of proper nouns.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 157–167.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2001. – 448 с.
3. Карабан В. Способи перекладу лексичних одиниць // Карабан В. Переклад англійської науково-технічної літератури. – Вінниця : Нова книга, 2002. – С. 279–299.
4. Карабан В. Перекладацькі лексичні трансформації // Карабан В. Переклад англійської науково-технічної літератури. – Вінниця : Нова книга, 2002. – С. 300–314.
5. Большой толковый словарь русского языка: А-Я / РАН. Ин-т лингв. исслед.; Сост., гл. ред. канд. филол. наук С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 1998. – 1534 с.
6. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000.

УДК 81-115(811.112.2+811.161.2)

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ ІМЕННОЇ СИНОНІМІЇ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА ОСНОВІ ТВОРІВ КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ «МАБУТЬ ЕСТЕР» ТА ANTAL SCERB «REISE IM MONDLICHT»)

Я. С. Пламаділ, О. В. Чоботар

Анотація. У магістерській роботі проаналізовано роль і функціонування лексичної іменної синонімії у німецькій та українській мовах у романах Каті Петровської «Мабуть Естер» та Antal Scerb «Reise im Mondlicht». Досліджено наведені твори на використання синонімів та кількість відповідних синонімічних рядів. Досліджено синонімічні ряди та їх різновиди. Проаналізовано різні наукові визначення поняття «синонім», визначено робочу дефініцію цього поняття у межах даного дослідження та класифіковано синоніми вибірки за критеріями подібності і розбіжності. Визначено функціонально-стилістичну роль лексичних іменних синонімів в українській та німецькій мовах. Особлива увага приділена іменній синонімії та синонімічним рядам в наведених творах.

Ключові слова: синонім, синонімічний ряд, іменна синонімія, контекстуальна синонімія.

В процесі розвитку мови відбувається постійне її збагачення. Під час спілкування утворюються нові слова та терміни, які мають свої ознаки та властивості. Цими словами ми передаємо почуття, емоції та волевиявлення. В свою чергу, слова що мають спільні ознаки чи властивості, утворюють між собою певні зв'язки. Відповідні зв'язки називаються синонімічними, а слова, відповідно – синонімами.

Багато мовознавців займалися теоретичним дослідженням синонімів. Оскільки, предметом мого наукового дослідження є синонімія та синонімічні ряди, то варто назвати мовознавців, які зробили вагомий внесок у розвиток синонімії та синонімів в цілому. Першими мовознавцями, які звернули увагу на лексичну сполучуваність слів і синонімію були А. В. Лагутіна і М. П. Кочерган. Дослідженнями міжрівневої синонімії і розвитком теорії граматичного значення займалися М. В. Русанівський, О. А. Колесников, О. О. Ткаченко, О. О. Новикова та інші. Такі мовознавці, як О. І. Нечитайло, В. С. Ващенко, Л. С. Паламарчук, О. О. Тараненко досліджували синоніми в лексикографії. Свій внесок у дослідження термінологічної синонімії зробили С. П. Худолєєва, І. В. Боресюк та Н. Ф. Непийвода.

Синоніми значною мірою свідчать про багатство лексичних засобів відповідної мови. Синоніми допомагають точніше висловити думку, передати її різні відтінки, показати ставлення мовця до предмета мовлення, викликати певну реакцію слухача. Для української мови характерна добре розвинена синонімія [1, с. 204].

У сучасній науці під поняття «синоніми» підводять різноманітні за складом слова, близькі або тотожні за значенням, проте здатні по-різному передавати спільне поняття. Синонімічні відношення охоплюють більшість елементів лексичного рівня системи загальноживаної мови. У мові відтворюються або запозичуються нові слова й вирази, і таким чином мова намагається диференціювати їх за значенням та функціями. Це унеможливило виникнення абсолютно однакових мовних одиниць. В німецькій мові, як і в українській та інших розвинених мовах, синонімія також розвивалася протягом історично тривалого часу, утворювалися нові слова та вирази, що характеризували ті чи інші сталі поняття.

Практичне опанування мови і використання її засобів неможливе без ретельного вивчення властивостей слова і його значень та його здатності утворювати з іншими словами різноманітні поєднання, сполучення, конструкції, а також синонімічні ряди. Проте багато наукових проблем, пов'язаних із вивченням властивостей слів і утворенням мовних і мовленнєвих структур на даний час ще не можуть вважатися остаточно вирішеними.

До подібних проблем належить і проблема вивчення шляхів виникнення і функціонування синонімів. Синонімія є явище універсальне, тобто вона спостерігається на всіх рівнях мови. Це явище грає суттєву роль у мовленнєвій і мисленнєвій діяльності, оскільки надає мовцеві можливість вибору оптимального засобу висловлення з ряду семантично споріднених лексем чи синтаксичних структур. Аналіз синонімічних стосунків тісно пов'язаний з вирішенням питань, що належать до загальних логічних проблем подібності та відмінності. Особливістю синонімічних зв'язків є те, що якщо сам факт синонімічності встановлюється на основі семантичної подібності двох або декількох слів, то характеристика кожного члена синонімічного ряду може бути об'єктивно з'ясована лише з урахуванням існуючих між синонімами відмінностей.

У мові існує велика кількість синонімів, кожен з яких утворює певні зв'язки. Синоніми належать до різних частин мови і тому мають певні класифікації. Синоніми можна поділити на абсолютні та часткові, тобто повні та неповні, семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні. Ще одним різновидом є контекстуальні синоніми. Своє місце в синонімії посідають також морфологічні, фонетичні, фразеологічні та словотвірні засоби. Що стосується німецької мови, то в ній синоніми можна розподілити на ідеографічні, стилістичні та абсолютні синоніми. Синоніми утворювались протягом століть різними шляхами, серед них варто виокремити такі: запозичення, зміна значень, зміна форм, розвиток неологізмів і діалектизмів. Вони доповнюють наше уявлення про предмети та явища дійсності, свідчать про багатство тієї чи іншої мови. Функції синонімів допомагають розрізнити їх шляхом заміщення. Також нерідко застосовують прийом заміщення, який дозволяє запобігти повторам і тавтологіям.

Для дослідження лексичної іменної синонімії я обрала роман «Мабуть Естер», написаний Катєю Петровською, представницею сучасної української прози, та роман угорського письменника Antal Scerb «Die Reise im Mondlicht», створений у 30-і роки минулого століття.

Катя Петровська використовує у своєму творі 180 синонімічних одиниць, що значною мірою допомагає авторці у передачі тонкощів значень і думок. У свою чергу, роман Antal Scerb «Reise im Mondlicht» також багатий на синоніми. На сторінках цього роману було виділено 160 синонімічних одиниць. Відповідно, виникла необхідність знайти підстави для класифікації синонімів, виділених на сторінках обох романів.

Опираючись на класифікацію М. П. Кочергана, було виявлено, що найчисленніші групи синонімів у романі «Мабуть Естер» складають ідеографічні синоніми, яких у відсотковому відношенні знайдено близько 55 %, семантико-стилістичні, яких близько 30 % та стилістичні – 15 %. Наведені співвідношення є умовними, оскільки групи семантико-стилістичних та, власне, стилістичних синонімів споріднені між собою. У романі «Reise im Mondlicht» виявлено дещо інше співвідношення синонімічних одиниць. Найчисленнішу групу синонімів тут складають семантико-стилістичні синоніми, їх 45 %,

слідом за ними ідуть ідеографічні, які у відсотковому відношенні складають 30 %, стилістичні, яких 20 % та решта фразеологічні і морфологічні синоніми – 5 %.

З огляду на вищесказане, ідеографічних синонімів більше у романі Каті Петровської. Відповідно до цього, можна вважати, що така значна кількість даних синонімів свідчить про певний професіоналізм письменниці, її новаторство та індивідуальність. Ідеографічні синоніми також сприяють передачі відтінків якості.

У романі більшість синонімів є ідеографічними, вони найчастіше використовуються на позначення певних понять. Письменниця, вдало використала даний різновид синонімів для опису своєї бабусі, а точніше її імені, мабуть дуже любила її. Вона з теплотою і ніжністю згадує про неї, хоча вона її ледве пам'ятає. Багатство синонімії, використаної Катериною Петровською, ми можемо побачити у наступних рядках: «Рива, Рита, Маргарита»; «Коли я була маленька, моя бабуся Маргарита, татова мама, яку ми називали Рита, хоча її справжнє ім'я було Ревекка, скорочено Рива.....» [2, с. 147]; «Вона була стурбована, стривожена й хворобливо образлива, і то не тільки після війни, а ще раніше.»; Але тоді, коли мені ще не було семи, і я нічого не знала про Ревекку й Риву, а тільки про бабусю Риту, Маргариту, я включала її ім'я не в темне минуле, а в мій власний маленький світ. Для мене вона була Рита, Маргарита, маргаритка, квітка, а квітки росли скрізь.» [2, с. 148].

Ідеографічні синоніми передають різні значеннєві відтінки одного і того самого поняття: жестикуляція – міміка – жести – мова жестів; патруль – поліцаї – поліцейські – поліціанти, телефон – апарат – пристрій – прилад. «Однак жестикуляція, міміка - все це нам залишилося. Розмовляючи, ми працювали руками, так ніби без цього супроводу наша мова не варта й мови, неповна. Піднімаючи одну руку чи другу, переплітаючи пальці, ці ледь помітні порухи без сенсу й мети, в суперечності до себе самих, ми виписували в повітрі орнаменти, ми, наступниці, супроводжували свою мову жестами, ніхто не розумів наших акордів, навіть самі ми не розуміли, ми вже не грали на фортеп'яні, поволі розучувалися й мови рук і обмацували порожнечу [2, с. 52]; «Крім патруля, в цю мить нікого не було видно. Може, Всі уже пішли. Двоє полово-білявих, струнких, мало не елегантних чоловіків неквапно і з усвідомленням обов'язку походжали на перехресті. Було ясно і порожньо, наче уві сні. Рушивши до них, Мабуть Естер побачила, що то німецький патруль.» «Скільки поліцаїв було на вулицях Києва у перші дні операції, аби простежити, щоби прийшли Усі, не рахував ніхто»[2, с. 159]; «Цього разу задзвонив телефон. Новий, 2011 рік в Києві. Мама підходить до апарата.»[2, с. 64]. В німецькомовному романі дані синоніми можна зустріти в наступних рядках: Mitschüler, Klassenkamerad, Schulkamerad, проте не всі синоніми вибірки наведені в наступних рядках.«Erzsi, dieser Herr ist Janos Szepetneki, mein ehemaliger Klassenkamerad, von dem ich dir ... glaube ich, noch nie erzählt habe» [3, с. 15]; «... mein Schulkamerad, den du heute gesehen hast. Szepetneki setzte sein verlegenstes Gesicht auf und rührte sich nicht.» [3, с. 22]. Також характерними для роману «Reise im Mondlicht» є синоніми, які використовують для пояснення або уточнення певних предметів, наприклад: «Einerseits genoß er den paradoxen Einfall, daß die italienischen Zeitungen auf Italienisch geschrieben waren, in dieser mächtigen, gewaltig strömenden Sprache, die zu Tagesnachrichten verkleinert den Eindruck einer Turbine machte.» [3, с. 156].

Значне місце в активному вжитку письменниці займають семантико-стилістичні синоніми з емоційним забарвленням. Яскравим прикладом цього є синонімічний ряд на позначення місця проживання письменниці, а саме будинку, де вона мешкала, який виглядає наступним чином: «чотирнадцятиповерховий будинок – совмінівський будинок – палац з цегли – чотирнадцятиповерховий колос – хмародер – висотка. Наступні рядки є яскравим прикладом цього: «Велику частину мого київського дитинства я провела в новому чотирнадцятиповерховому будинку на лівому березі Дніпра, в мікрорайоні, що виник після війни і, здавалось, не має минулого, а тільки суцільне чисте майбутнє.» [2, с. 31]; «Будинок належав одному радянському міністерству, тобто це був совмінівський будинок, як ми тоді казали, і в порівнянні з дев'ятиповерховими блочними в казармовому стилі, що оточували наше подвір'я, совмінівський був справжнім палацом з цегли.» [2, с. 32]; «Виходячи на

пенсію, вони видобували звідкись свої хустки з барвистими квітами, з вузликом під підборіддям, такі селянські, ніби вони ніколи їх і не скидали, вони збиралися на лавочках під під'їздом цього чотирнадцятиповерхового колоса, лузали соняшникове насіння і обмінювалися найсвіжішими плітками.» [2, с. 33]; «Я відступила на кілька кроків і вивчала поверхню хмародера, так ніби перевіряла гостроту зору...» [2, с. 80]; «Вона сиділа біля підвіконня нашої висотки на вулиці Флоренції, як за столом» [2, с. 49].

Чималий синонімічний ряд наводить Катя Петровська для позначення «9 травня», ця дата закарбувалась у пам'яті мільйонів людей, є важливою для українського народу та усього світу. Для Катерини Петровської вона також має особливе значення, адже її родичі стали жертвами тієї війни, десятки тисяч євреїв були вбиті, закатовані та замордовані. Саме тому письменниця наводить наступний синонімічний ряд: «9 травня – день визволення – День Перемоги – день перемоги над фашизмом – день переобрання – парад». Домінантою у даному синонімічному ряді виступає слово 9 травня. «Через тринадцять років, у день визволення, на день перемоги над фашизмом – і ми звідти, з іншого боку, завжди будемо казати на День Перемоги...»

Варто також навести семантичні синоніми у творі Antal Scerb „Reise im Mondlicht“, які представлені у наступних рядках: «Ein paar Abende danach kamen sie in Ravenna an. Er wollte sich die byzantinischen Mosaiken, Ravennas berühmteste Sehenswürdigkeit, allein anschauen, denn jetzt wußte er schon, daß er mit Erzsi vieles nicht teilen konnte. Aber die Mosaiken von Ravenna... das war ein Denkmal seiner eigenen Vergangenheit.» [3, с. 13]; «Ravenna ist ein dekadenter Ort, der seit mehr als tausend Jahren verkommt.» [3, с. 14]

До стилістичних синонімів можна віднести наступні синонімічні ряди: товарняк – потяг; стос паперу – купа – маса – сила-силенна, деякі з синонімів вибірки наведені у наступних рядках: «Слово «товарняк» не надто мене бентежило, бо ж я знала, що вони їхали в протилежному напрямку, не в напрямку смерті, а в непевність. Моя мама Роза, так розповідала мені моя мама, при кожній нагоді набирала воду, це було можливо тільки, коли потяг зупинявся поблизу якоїсь станції, а не посеред нескінченного поля.» [2, с. 62]. «Сиджу перед стосом паперів, мало не млію від хвилювання, не знаючи, що з цієї купи збудую. Вивчаю готичний шрифт, тепер зможу читати старі німецькі книжки.» [2, с. 114].

Значну групу утворюють фразеологічні синоніми. У творі вони застосовуються у наступних рядках, на позначення будинків: «А тоді пустилася довжелезними новими вулицями зі світло-сірими безликими багатоповерхівками, що нагадували допотопних істот з порожніми очницями.» [2, с. 57]; В німецькомовному тексті фразеологічні синоніми наявні в наступному рядку: «In dem Augenblick kam ein Motorrad auf die Piazza gedonnert, und der bebrillte und unglaublich motorradmäßig ausgestattete Fahrer schwang sich herunter wie von einem Pferd.» [3, с. 14]. Синоніміка роману «Мабуть Естер» містить багато авторських синонімів. Авторська синоніміка Каті Петровської, що являє собою поєднання звичайного з чимось новим та актуальним, надає роману мовно-художньої завершеності. Наприклад: банка – трилітровий слоїк; священник – ксьондз; прикраси – цацки.

У романі Antal Scerb «Reise im Mondlicht» зустрічається велика кількість запозичених синонімів. Письменник вміло поєднує їх у рядках роману, що свідчить про його професіоналізм та творчий підхід. Синонімічне перефразування також має місце у німецькомовному романі. Воно досить часто зустрічається у тексті, є певним застосуванням запозичених слів або ж неологізмів. Наступні рядки є наочним прикладом цього: «Und jetzt muß ich wieder von mir reden. Du hast mich immer als einen muskulösen, breitgebauten, älteren jungen Mann gekannt, der ein glattes, ruhiges Gesicht hat, ein sogenanntes Pokerface, und so viel du weißt, bin ich meistens schläfrig.» [3, с. 20–21]; «Von Zeit zu Zeit hatte ich das Gefühl, neben mir tue sich die Erde auf, und ich stehe am Rand eines grässlichen Wirbels. Tatsache ist aber, daß ich mich nicht zu rühren wagte, wenn mich das Wirbel-Gefühl überkam, und reden konnte ich auch nicht, und ich dachte, alles sei zu Ende» [3, с. 21–22];

Багато синонімів виступали у ролі порівнянь – стилістично близьких, які якнайточніше передавали усю повноту значень. Варто навести декілька відповідних

прикладів: «Erwins Lieblingsrolle war die des wilden Tiers; er behauptete sich hervorragend als Bison, der von Ursus (mir) niedergerungen wird, und auch als Einhorn war er glänzend. Mit seinem mächtigen Horn zerfetzte er alles, was im Weg war – Vorhänge, Laken und was sonst sich fand.» [3, с. 39].

Отже, лексична іменна синонімія посідає значне місце у сучасній прозі. Багатство індивідуальної, авторської синонімії в наведених романах виявляється не лише у складі синонімічних рядів та у їхньому широкому використанні. Воно полягає ще й у своєрідності застосування та в багатоплановості синонімів. Результати даного дослідження будуть корисними в лекційних курсах з проблем лексикології, у період підготовки студентами тезів виступів на наукових конференціях, а також можуть використовуватися в наукових публікаціях, під час написання рефератів, наукових статей та магістерських робіт.

Аннотация. В магистерской работе проанализирована роль и функционирование лексической именной синонимии в немецком и украинском языках в романах авторов Кати Петровской «Мабуль Естер» и Antal Scerb «Reise im Mondlicht». Названные произведения исследованы на предмет использования синонимов и на количество соответствующих синонимических рядов. Исследованы синонимические ряды и их разновидности. Проанализированы различные научные определения понятия «синоним», выделена рабочая дефиниция этого понятия в рамках данного исследования и классифицированы синонимы выборки по критериям сходства и различия. Определена функционально-стилистическая роль лексических именных синонимов в украинском и немецком языках. Особое внимание уделено именной синонимии и синонимическим рядам в приведенных произведениях.

Ключевые слова: синоним, синонимический ряд, именная синонимия, контекстуальная синонимия.

Abstract. In the Master's Thesis, we analyze the role and functioning of the lexical nominal synonymy in German and Ukrainian languages used in the novels “Мабуль Естер” (Probably Esther) by Katya Petrovskaya and “Reise im Mondlicht” (Journey by Moonlight) by Antal Scerb. Synonymic ranks and their versions and also features of their application are investigated, too. Various scientific definitions of the concept "synonym" are analyzed. A working definition of this concept is defined within this research. The selected synonyms are classified by the criteria of similarity and distinction. Besides, the functional and stylistic roles of the lexical personalized synonyms are defined in Ukrainian and German languages. Special attention is paid to the personalized synonymy and synonymic rows in the corresponding works.

Keywords: synonym, synonymic row, personalized synonymy, contextual synonymy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
2. Катя Петровська, Мабуль Естер Переклад з німецької Юрка Прохацька, Чернівці: Книги – XXI, 2015.
3. Antal Scerb, Reise im Mondlicht, dtv Verlagsgesellschaft, 2014. – 427 s.

УДК 81.33

ТИПИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

М. О. Рогова, Т. В. Лепеха

Анотация. У статті проаналізовано відомі класифікації лінгвістичних експертиз. Подано думки різних науковців щодо поняття «лінгвістична експертиза», визначено основні завдання та призначення лінгвістичної експертизи, проаналізовано основні підходи до типології. У процесі роботи та збирання матеріалу, аналізу й опису результатів використовувалися такі методи дослідження: системно-структурний (подано загальну характеристику лінгвістичної експертизи), описовий (розкрито поняття експертизи) та метод класифікації (розглянуто класифікації лінгвістичних експертиз).

Ключові слова: лінгвістична експертиза, судова експертиза, юридична лінгвістика.

Вступ. Роки української незалежності характеризуються посиленою боротьбою зі злочинністю. Мовлення або письмові тексти є вагомими доказами тієї чи іншої інформації,

без якої не можливе розслідування і розкриття злочинів. Необхідність такої інформації призвела до появи нової дисципліни, яка є проміжною ланкою між мовознавством і правознавством, – юридичної лінгвістики. Сьогодні з різноманітних причин нормативно-правові тексти є причиною юридичних конфліктів. Щоб розв'язати суперечки, непорозуміння, які пов'язані з текстами та їх інтерпретацією, з точністю/неточністю фраз, сторони звертаються за допомогою до лінгвістів. Проте слід зазначити, що чимало аспектів використання мови та мовних засобів все ще не регламентовані правом.

Щодо вивчення та типології лінгвістичних експертиз важливими є праці таких науковців: М. Д. Голев, Ю. О. Бельчиков, О. М. Матвєєва, Дж. Олссон, Р. Шай, О. В. Зайцев, Л. В. Свиридова, С. М. Вул, Т. М. Литвин, О. В. Довженко, А. М. Баранов, М. Д. Голев, К. І. Бриньов, О. К. Єрмолаєв, О. О. Кирилова, А. С. Александров, Н. А. Любимова, В. І. Карабан та інші. У розвиток української юридичної лінгвістики значний внесок зробив Ю. Ф. Прадід, який у своїх численних працях неодноразово порушував питання щодо значення та вагомості лінгвістичних експертиз для криміналістики і людства загалом [1].

Мета статті полягає у визначенні типів лінгвістичної експертизи.

Експертиза (від лат. *Expertus* – досвідчений, знавець) – розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань. У найбільш загальному вигляді експертиза – це спосіб аналізу причиново-наслідкових зв'язків не тільки щодо того, що вже відбулося, але й того, що очікується, має або може відбутися; це спосіб пізнання певної реальності в тих випадках, коли ця реальність не піддається прямому вимірюванню, обрахуванню і взагалі якому завгодно «об'єктивному дослідженню» [2, с. 51].

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду» [3].

А. Шеремет вважає, що судова експертиза – це процесуальна дія, що полягає в дослідженні експертом за дорученням слідчого або судді матеріальних джерел доказової інформації з метою встановлення реальних даних та обставин, які мають значення для об'єктивного вирішення кримінальної справи [2, с. 317].

Одним з видів судової експертизи є судова лінгвістична експертиза, що застосовується у судовій практиці не так багато років, порівнюючи з іншими різновидами. К. І. Бриньов зауважує: «Судова лінгвістична експертиза – перевірка істинності / хибності (категоричні висновки), можливості / неможливості (модальні позитивні та негативні висновки) висловлювань про предмет дослідження, які впливають з питань, поставлених перед експертом» [4, с. 47].

Л. В. Ажнюк дає таке визначення: лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли у повідомленні [5, с. 3].

Отже, у нашій статті судовою лінгвістичною експертизою вважаємо лінгвістичне дослідження, яке здійснюється експертом з метою використання письмового висновку в вирішенні тих чи інших питань, що вимагають втручання спеціалістів. Цей різновид експертизи не можна віднести до класу обов'язкових експертних досліджень, бо він стоїть поряд з іншими доказами, не вище, не нижче.

Об'єктом лінгвістичної експертизи є мовлення та мова, тексти в будь-якому вигляді (письмовий, електронний, усний), які містяться на різних носіях. Предмет лінгвістичної експертизи – фактичні дані, які встановлюються за допомогою спеціальних лінгвістичних знань і є суттєвими для вирішення конкретного питання, судового розгляду.

Завдання лінгвістичної експертизи є такі:

- дослідження слоганів, девізів, текстів реклами, найменування фірм на їх схожість;
- виявити у тексті смислову спрямованість, наявність експресивних та емоційних навантажень;

- обґрунтувати специфіку використаних стилістичних засобів і прийомів;
- тлумачення словосполучень, слів, фразеологізмів;
- відмежувати основне та додаткове значення у тексті;
- з'ясування питань, які виникають у правозастосуванні через потенційну множинність інтерпретацій повідомлення, у тих випадках, коли відмінні інтерпретації передбачають відмінні юридичні наслідки [6, с. 3];

- оцінка тих чи інших фактів мовлення в контексті наявної в суспільстві системи мовних норм і приписів з опорою на отримані теоретичною лінгвістикою знання про структуру й функціонування мови [5, с. 48].

Як правило, лінгвістичні експертизи здійснюються експертами-лінгвістами, які є співробітниками державних/недержавних установ. Звернення до установи такого типу, значно полегшує роботу судів та органів розслідування: немає потреби у пошуку експерта і сумнівів щодо його компетентності. Висновок лінгвістичної експертизи у суді можна вважати за доказ, тому фахівець повинен дати чітко-аргументовану відповідь на поставлене питання. У разі, якщо висновок експерта вийшов за межі його компетентності, він може бути оскаржений в суді та визнаний недопустимим доказом у справі, а винний може уникнути відповідальності.

Типологія лінгвістичної експертизи Л. В. Ажнюк. З усіх наявних експертиз з використанням спеціальних знань у галузі лінгвістики Л. В. Ажнюк виділила дві великі групи, що протиставляються за об'єктом дослідження. По-перше, це *експертизи публічних текстів або інших мовних об'єктів*, мова яких регулюється спеціальними нормативними документами та які були оприлюднені медійними засобами або в інший спосіб (публікації в електронних і друкованих ЗМІ та в соціальних мережах, тексти теле- і радіопередач, усні виступи публічних осіб, рекламні тексти, інформація для споживачів товарів і послуг, комерційні назви), і, по друге, – *експертизи текстів документів, які самі регулюють суспільні відносини* – від нормативних актів найвищого рівня до особистих документів і офіційних листів [5, с. 5].

Конфлікти, пов'язані з різним читання текстів документів, що регулюють суспільні відносини, правники називають документальними спорами. Причина конфлікту – різна інтерпретація тексту. Об'єктом аналізу лінгвістичних експертиз, що стосуються документальних спорів, є тексти нормативних актів та низка інших документів. Слід зазначити, що лінгвістична експертиза досліджує тільки мовні особливості певного тексту, не звертаючи увагу на юридичні норми. Експерт, який займається вирішенням цього питання, повинен розуміти: поки текст буде розглядатися з правового боку, не слід очікувати швидкого та чіткого висновку. Щоб уникнути таких проблем, слід окреслити завдання експерта у вигляді коректно сформульованих питань.

Мовознавець подає такий приклад [5, с. 6]:

Пунктом X договору іпотеки передбачено, що за певних обставин іпотекодержатель надсилає іпотекодавцеві офіційну вимогу визначеного змісту (що передбачає певні юридичні наслідки). Пунктом Z цього договору передбачено, що за інших обставин іпотекодержатель надсилає іпотекодавцеві офіційне повідомлення визначеного змісту (що передбачає інші юридичні наслідки). Іпотекодержатель надіслав іпотекодавцеві один офіційний документ («заяву-вимогу»), який інтерпретує і як офіційне повідомлення, і як офіційну вимогу водночас. Іпотекодавець бере під сумнів правомірність такої дії й по-своєму інтерпретує ті юридичні наслідки, що їх передбачає надісланий йому документ.

Отже, лінгвіст зможе дати чітку відповідь на такі питання: 1. Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, що надано для експертного дослідження, офіційним повідомленням, що передбачений пунктом Z договору іпотеки? 2. Чи є лінгвістичні підстави вважати текст заяви-вимоги, що надано для експертного дослідження, офіційною вимогою, яка передбачена пунктом X договору іпотеки?

Об'єктом дослідження публічних текстів та інших мовних об'єктів, мова яких регулюється спеціальними нормативами, є медійний текст або тексти нормативних актів,

що регламентують використання мови у сферах вживання. Лінгвістичні експертизи, об'єктом яких є публічні тексти, мають дати відповідь на питання, що формулюються, враховуючи приписи нормативних актів. Так, зазначає науковець, одним з традиційних питань, на які має відповісти лінгвістична експертиза у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, є питання про форму представлення в оприлюдненому тексті певної інформації: у формі оцінних суджень чи у формі тверджень, що мають фактологічний характер [5, с. 7]?

Враховуючи передумови конфліктів, які пов'язані з різною інтерпретацією мовних об'єктів, а також типології продуктів мовленнєвої діяльності, що стають об'єктом аналізу, дозволяє виділити 5 загальних типів лінгвістичних задач і відповідно 5 типів лінгвістичних експертиз, які відрізняються методичними підходами при аналізі мовного матеріалу:

1. Лінгвістична експертиза у справах про документальні спори.
2. Лінгвістична експертиза у справах про захист немайнових прав.
3. Лінгвістична експертиза у справах про заклики до протиправних дій, погрози, шантаж, вимагання.
4. Лінгвістична експертиза у справах про розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та про пропаганду протиправних дій (війни, зміни територіальних меж держави, насильства, жорстокості, учинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини).
5. Лінгвістична експертиза у справах про шахрайство та введення в оману.

Слід зазначити, що вивчивши класифікацію лінгвістичних експертиз за Л. В. Ажнюк, можна побачити певну схожість із типами експертиз, які запропонувало Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України [9]. Особлива подібність спостерігається за поділом лінгвістичних експертиз на методичні підходи при аналізі мовного матеріалу.

Типи лінгвістичних експертиз за А. М. Барановим. Лінгвіст наголошує, що класифікація лінгвістичних експертиз може проводитися за різними параметрами. З точки зору безпосередньо теорії лінгвістичних експертиз формальні критерії не становлять великого інтересу, хоча впливають і на процедуру проведення експертизи, і на способи представлення результатів.

За формальним параметром лінгвістичні експертизи поділяються на дві великі групи: офіційні експертизи (виконуються за постановою суду та мають статус доказів) та ініціативні експертизи (виконуються за вимогою будь-яких зацікавлених фізичних і юридичних осіб, набувають статусу доказів тільки за рішенням суду).

За обсягом поданого на аналіз тексту поділяють на: лінгвістична експертиза одного слова, лінгвістична експертиза словосполучення, лінгвістична експертиза речення, лінгвістична експертиза тексту (чи дискурсу).

За кількістю експертів виділяють: комісійні експертизи (виконуються декількома експертами) і некомісійні експертизи (виконуються виключно одним експертом). Найчастіше комісійні експертизи назначаються в трьох випадках. По-перше, коли випадок потребує втручання двох і більше експертів. По-друге, коли предмет дослідження експертизи має міждисциплінарний характер і його об'єктивна оцінка не можлива в рамках однієї теоретичної або практичної дисципліни. Наприклад, експертиза товарних знаків передбачає участь лінгвіста, спеціаліста, який знається на товарних знаках і/або спеціаліста з рекламної сфери. Досить складними бувають справи, що стосуються розпалювання міжнаціональної ворожнечі, котрі також вимагають участі лінгвіста, соціального психолога/соціолога, а частіше й політолога. Третій випадок – суспільна значущість справи. У цій ситуації комісійна експертиза спрямована на формування наукової бази для висновків прокуратури або рішення суду.

Типи лінгвістичних експертиз за метою проведення: лінгвістична експертиза, яка проводиться на замовлення; лінгвістична експертиза, яка проводиться з метою наукового дослідження; лінгвістична експертиза, яка проводиться з довільними цілями.

За об'єктом лінгвістичних експертиз виокремлюються: експертиза виголошеної промови; експертизи письмового тексту; вербально-візуальні експертизи.

В експертизах виголошеної промови досліджуються акустичні характеристики мовних висловлювань, зокрема для визначення автора мовного повідомлення. В таких експертизах можуть застосовуватися і морфологічний аналіз (наприклад, під час дослідження подібностей і розбіжностей товарних знаків), і синтаксичний аналіз (наприклад, для визначення синтаксичної складності текстів під час пошуку автора), і семантичний аналіз, і аналіз тексту (наприклад, в експертизах, що виявляють семантичну подібність текстів), і лінгвостатистичний аналіз (наприклад, в експертизах, що спрямованні на встановлення авторства).

Вербально-візуальні експертизи як об'єкт дослідження мають складний феномен – поєднання вербальної та невербальної інформації, тобто це комбінація тексту та зображення. Ця експертиза є необхідною, наприклад, у визначенні ступеню зв'язків товарних знаків, коли за кількістю символів, графом або «літероподібних» елементів товарні знаки є близькими, але образно подані по-різному. Аналіз зображення та тексту потрібен і в тих випадках, коли семантика тексту або його фрагментів не зовсім зрозуміла.

А. М. Баранов наводить такий приклад [7, с. 15]. Вираз «*Знай наших!*» може вживатися і як фразеологізм у значенні «вираження мовцем, викликаних будь-чим, позитивних емоцій, які інтерпретуються як знак переваги особи або групи осіб, з якими ототожнює себе мовець», і як вільне словосполучення – імператив-рекомендація, комунікативна мета якого полягає в тому, щоб рекомендувати адресату поповнити свої знання про конкретну групу осіб, з котрими порівнює себе мовець. В одному з експертних справ предметом дослідження була фраза «*Знай наших!*», яка була розміщена на банці напою «Fruttola». Претензія полягала в тому, що ця фраза раніше була закріплена як слоган іншого виробника, до того ж саме у функції фразеологізму. Аналіз фрагментів тексту та зображення на банці «Fruttola» дає можливість зробити висновки про те, що цю фразу було вжито в прямому значенні, тому вона не може розглядатися як запозичення слогана з товарного знака іншого виробника.

За сферами застосування потрібно як мінімум розрізняти юридичну/правову експертизу та патентознавчу. Юридична/правова експертиза поділяється за інституційними засадами на:

1. Експертизу у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації.
2. Експертизу у справах про наклеп.
3. Експертизу у справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі.
4. Експертизу у справах про порнографію.

Особливу увагу слід звернути на перший підтип – експертизу у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації. А. К. Симонов зауважує, що «на дозвіл лінгвістичної експертизи можуть бути поставлені такі типові питання [8, с. 35]:

1. Чи наявні в тексті негативні відомості про ... (ПБ), його діяльності та про його особистих ділових і моральних якостей? У яких конкретно висловлюваннях містяться ці відомості і яка їх смислова спрямованість?

2. Якщо у висловлюваннях є негативні відомості про (ПБ), то в якій формі вони виражені: твердження, припущення, питання?

3. В якому значенні вжито слово (словосполучення, фраза) у тексті публікації?

4. Які стилістичні прийоми використовує автор і як вони характеризують героїв публікації?

5. Відомості, які викладено в тексті є твердженнями про факти, якщо так, то яких, або оціночними судженнями, думкою автора публікації?

За рівнем аналізу мови виокремлюються експертизи: почеркознавчі експертизи; фонетичні експертизи; морфологічні експертизи; текстологічні експертизи (сюди також входять лінгвістичні (фразові та надфразові рівні)); дискурсивні експертизи. В останніх здійснюється дослідження вербальних і невербальних компонентів реальної комунікативної ситуації: аналізується і друкований/розшифрований усний текст, і

аудіовізуальний рід, що передбачає врахування жестів, міміки, і т. ін. Дискурсивні експертизи дозволяють виявити комунікативні наміри учасників ситуації спілкування, що важливо, наприклад, при визначенні намірів дати взятку, при виявленні та кваліфікації погроз, закликів тощо.

Типи лінгвістичних експертиз за матеріалами справи, запропоновані Українським бюро лінгвістичних експертиз НАН України [9]:

1. Лінгвістична експертиза, пов'язана з правовим захистом товарного знака, встановленням ідентичності підприємця і т.п.

2. Лінгвістична експертиза, пов'язана з правовим захистом інтелектуальної власності та авторського права.

3. Лінгвістична експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян чи юридичних осіб.

4. Експертиза текстів та елементів тексту на предмет їх відповідності нормам українського правопису, правилам міжмовної транслітерації, законодавству України про мову.

5. Лінгвістична експертиза записів у офіційних документах: встановлення тотожності імен, власних назв, термінів та інших елементів тексту, що відрізняються орфографічними, граматичними, стилістичними чи іншими особливостями.

6. Ідентифікація власних назв та імен, записаних українськими (російськими) літерами і латиницею.

7. Аналіз якості перекладу, встановлення відповідності перекладного тексту (чи його елементів) оригіналові.

Отже, проаналізувавши різні класифікації, можна виділити наступну загальну типологію лінгвістичних експертиз: за об'єктом дослідження (експертиза вербально-візуальних мовних об'єктів та експертиза тексту, що регулює суспільні відносини); за напрямом дослідження (експертиза у справах про захист честі, гідності та ділової репутації; експертиза у справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі; експертиза у справах про інсинуацію; експертиза у справах про заклик до зловмисного діяння); за метою проведення (наукова лінгвістична експертиза; приватна наукова експертиза); за обсягом аналізованого тексту (одного слова; словосполучення чи речення; експертиза тексту).

Висновки. Лінгвістична експертиза – досить молода, але важлива галузь у сучасному суспільстві. За останні кілька десятиліть значно зросла кількість лінгвістичних експертиз на замовлення юристів, судів та інших суб'єктів. Цей вид експертиз поки що не має чіткого законодавчого підґрунтя, але лінгвістична експертиза, яка застосовує лінгвістичний аналіз тексту в юридичній площині, є одним із напрямів соціонормативної мовної діяльності, що спрямована на екстремальні вияви функціонування текстів у суспільстві.

Сьогодні лінгвістична експертиза активно використовується в судовій практиці, вирішенні конфліктних ситуацій тощо. Таким чином, подальше дослідження цієї експертизи є одним з найважливіших завдань сучасної лінгвістики.

Анотація. В статті проаналізовані відомі класифікації лінгвістичних експертиз. Подано думки різних учених стосовно поняття «лінгвістична експертиза», визначені основні задачі та призначення лінгвістичної експертизи, проаналізовані основні підходи до типології. В процесі роботи з матеріалом, аналізу та опису результатів використовувалися наступні методи дослідження: системно-структурний (представлена загальна характеристика лінгвістичної експертизи), описательний (розкрито поняття експертизи) та метод класифікації (розглянуті класифікації лінгвістичних експертиз).

Ключові слова: лінгвістична експертиза, судові експертизи, юридична лінгвістика.

Abstract. The article presented the famous types of linguistic expertise. Some scientists give different opinions about the concept of "linguistic expertise", the main tasks and purpose of linguistic expertise are determined, the main approaches to the typology are analyzed. In the process of work and material gathering, analysis and description of the results, the following methods of research were used: system-structural (general characteristics of linguistic expertise are given), descriptive (the concept of expertise is disclosed) and method of classifications (the method of linguistic examinations are considered).

Key words: linguistic expertise, forensic expertise, legal linguistic.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навч. Посібник / За ред. чл.-кор. АПрН України Ярмиша О. Н. – Сімферополь: Доля, 2002. – 274 с.
2. Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2006. – 454 с.
3. Верховна Рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза : монография / Константин Иванович Бринев; под редакцией Н. Д. Голева. – Барнаул : АлтГПА, 2009. – 252 с.
5. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження / Леся Вікторівна Ажнюк // Мовознавство. – 2016. – № 3. – С. 3–18.
6. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції / Леся Вікторівна Ажнюк // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 47–64.
7. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста: теоретические основания и практика / Анатолий Николаевич Баранов. – М. : Наука, 2007. – 592 с.
8. Симонов А. К., Горбаневский М. В. Понятие чести, достоинства и деловой репутации / А. К. Симонов, М. В. Горбаневский. – М. : Медя, 2004. – 328 с.
9. Українське бюро лінгвістичних експертиз [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lingvoexpert.org.ua/node>.

УДК 81'44:81'37(811.111)

КАУЗАТИВНІ ЛОКАТИВНІ ДІЄСЛОВА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

П. Г. Саєнко, О. О. Залужна

Анотація. У статті розглядаються каузативні локативні дієслова у сучасній англійській мові з точки зору семантичної класифікації. Методологічною основою лінгвістичного аналізу є дефініційний та компонентний аналіз, а також методика побудови формул тлумачення. За результатами дослідження здійснено кількісний аналіз емпіричного матеріалу, виділено три групи каузативних локативних дієслів, а саме: КЛД без додаткових семантичних ознак; КЛД каузації із застосуванням інструмента; КЛД каузації за допомогою протиправної дії. Найбільш продуктивною серед цих груп в англійській мові виявилася група КЛД без додаткових семантичних ознак.

Ключові слова: каузативність, локативність, дієслово, семантика.

1. Вступні положення.

У статті розглядаються каузативні локативні дієслова у сучасній англійській мові, тобто дієслова зі значенням «каузувати бути / не бути в місці», наприклад, англ. *to put* 'класти', *to turn* 'повертати'. Каузативні локативні дієслова містять у своїй семантичній структурі дві фундаментальні категорії мови: каузативність та локативність. Проте в деяких випадках семантика досліджуваних дієслів може ускладнюватися семою заперечення, наприклад *to tear* 'розривати', *to eject* 'викидати'. Зазначені мовні категорії привертають до себе увагу дослідників і представлені у науковій літературі значною кількістю праць [1–13]. Так, наприклад, каузативні локативні дієслова тим чи іншим чином розглядаються у статтях з питань локативності А. В. Бондарка [1] та І. В. Ступака [2]. Проте, незважаючи на значну кількість праць, присвячених локативним дієсловам, в них розглядаються лише часткові фрагменти каузативних локативних дієслів, що й зумовлює **актуальність** даної роботи.

Мета дослідження полягає у вивченні семантики каузативних локативних дієслів в англійській мові.

Досягнення мети стає можливим за умови вирішення таких **завдань**:

- укласти корпус КЛД в англійській мові;
- здійснити семантичну класифікацію КЛД в англійській мові;
- провести кількісний аналіз емпіричного матеріалу з метою виявлення ступеня продуктивності семантичних типів в англійській мові.

Об'єктом дослідження виступають каузативні локативні дієслова зі значенням «каузувати бути / не бути у місці» в англійській мові.

Предметом дослідження є семантика каузативних локативних дієслів в англійській мові.

Матеріалом дослідження є 459 каузативних локативних дієслова, відібрані шляхом суцільної вибірки із словника англійської мови «Oxford Advanced Learner's Dictionary, 8th Edition».

2. Теоретичні засади дослідження.

Каузативність – це лексико-граматичний тип значення, що відображає причинно-наслідкові відношення між суб'єктом і об'єктом [3–7]. Будучи однією з найактуальніших тем у лінгвістиці, каузативність відноситься до універсальних понятійних категорій та знаходить вираження у різноманітних мовах, відрізняються лише способи її вираження [3].

Сучасна лінгвістика досліджує каузативні відношення у різних напрямках: історичному; онтологічному; лексико-семантичному; функційно-граматичному; стилістичному; когнітивно-прагматичному. Усі підходи взаємодоповнюються та перетинаються. Таке розмаїття поглядів є доказом непростотої природи причиново-наслідкових відношень, їхньої багатогранності й різноплановості як у мові, так і в реальній дійсності [2].

Не зважаючи на велику кількість досліджень, поняття «каузативність» залишається суперечливим, тому що відображає близькість каузативних, каузальних, цільових і результативних значень [6]. Традиційно під каузативністю розуміється спонукання особи / об'єкта до здійснення дії або зміни стану [7], тоді як каузальність як категорія семантико-синтаксичного плану відзначена глибинним змістом, оскільки зорієнтована на репрезентацію об'єктивного світу в низці його проявів, вільних від людської свідомості [8]. Тобто, з метою розмежування можна зазначити, що каузативними конструкціями будуть вважатися ті конструкції, ядром яких є каузативне дієслово (КД) [4].

Науковці розрізняють лексичний каузатив, тобто каузатив із семою «впливання», пор.: *rise* 'підійматися' – *raise* 'підіймати що-небудь', *eat* 'їсти' – *feed* 'годувати' та ін., та граматичний каузатив, а саме морфологічний (напр. *moderate* 'стримувати') та синтаксичний каузативи (напр. *ask* + *INF* 'просити + ІНФ.'). За засобом вираження в англійській мові переважає лексичний каузатив аніж морфологічний каузатив. Говорячи про англійські афікси в цілому, можна стверджувати, що серед них нема морфем, виключно орієнтованих на вираження каузальності [9].

Залежно від ступеню впливу каузатора розрізняють контактний та дистантний семантичні типи каузативних відношень. При контактній каузації між каузуючим і каузуємим суб'єктами відбувається прямий зв'язок, тобто каузатор звершує з каузуємим фізичну дію, що призводить до здійснення КС. При дистантній каузації актуалізується більша або менша самостійність каузуємого суб'єкта в прийнятті ним (або неприйнятті) стану. В даній роботі вибірка побудована на основі дієслівних лексем, що несуть в своїй семантиці контактний тип каузативних відношень [5].

Локативність – це семантична категорія, що представляє собою мовну інтерпретацію розумової категорії простору. Простір – одна з форм існування матерії [10]. Просторові відносини, поряд з тимчасовими, є одним із типів базових відносин, які сприймаються людиною і розкриваються формами мови. Так як більша кількість інформації про навколишній світ надходить через зоровий канал, то саме просторові категорії в силу їх спостережливості визнаються більш легкими для пізнання і тому більш ранніми для мови. Крім того, у людини немає інших способів пізнання, крім порівняння нового з уже пізнаним. Внаслідок цього просторові категорії стають основою для такого порівняння, а одиниці з базовим локативним значенням – засобом номінації знову пізнаних смислів. Базовість локативних значень пояснюється і тим, що «локатив є імплікацією існування: якщо об'єкт існує, він десь знаходиться (не тільки в фізичному, а й у різних типах нефізичних просторів)» [11–12].

Заперечення – поняття багатоаспектне, що й робить його предметом дослідження різних галузей знання, адже окрім мовознавства, заперечення вивчається в межах філософії, логіки та психології [5]. Заперечення в мові відіграє дуже важливу функцію. Воно є однією з найважливіших категорій мови, і його можна розглядати як мовну універсалію, так як воно присутнє у всіх мовах на різних мовних рівнях, втілюючись в різних формах і засобах. Мовне заперечення пов'язане з усіма мовними рівнями: з лексичним, граматичним, семантичним, синтаксичним і ін. Заперечення, з семантичної точки зору, дуже різноманітне за значенням і охоплює дуже широкий спектр значень від значень відсутності, незгоди до протиставлення [13].

3. Результати дослідження.

Семантику каузативних локативних дієслів (КЛД), які є об'єктом дослідження цієї роботи, можна описати за допомогою такої базової формули тлумачення: “Х дією V_{caus} каузує Y / сам себе змінити положення у просторі”. У даній роботі буде детально розглянутий контактний тип каузації на прикладі КЛД. Окрім суб'єктно-об'єктних КЛД, до уваги також були прийняті суб'єктні КЛД, тобто такі дієслова, семантичною особливістю яких є те, що вони виражають дію, замкнуту в суб'єкті, наприклад, дієслова типу *to backtrack* ‘відступати’, *to skate* ‘кататися’.

Через те, що контактна каузація передбачає взаємодію між X та Y, дієслова цього типу мають низку особливостей:

1) усі дієслова контактної каузатива містять інгерентну сему застосування сили, адже фізичний контакт між каузатором і об'єктом переміщення може відбуватися лише за умови залучення фізичних засобів впливу на Y для переміщення його в просторі;

2) маніпулятивна каузація також неможлива без використання інструмента: інструмента-артефакту або інструмента-частини тіла; проте слід зазначити, що залучення до каузації інструмента-артефакту на рівні глибинної семантики також передбачає використання рук. Це дає можливість стверджувати, що кінцевим інструментом у переважній більшості випадків є інструменти-частини тіла [5:65].

Застосовуючи методику моделювання значення лексичних одиниць за допомогою ФТ, семантику дієслів цього типу можна представити так: “X каузує Y змінити положення у просторі, вступаючи з Y-ком у фізичний контакт”. Аналіз емпіричного матеріалу демонструє, що фізичний контакт між X та Y може демонструвати значну варіативність, і залежно від того, яка сема стає центральною в аналізованих одиницях, КЛД контактної каузації можна поділити на: 1) КЛД без додаткових СО, 2) КЛД каузації із застосуванням інструмента, 3) КЛД каузації за допомогою протиправної дії.

Таблиця 1

Семантика КЛД контактної каузації

№ з/п	Мова Семантика каузації	Англійська мова		
		Кіль-ть	%	Приклади
1.	КЛД без додаткових СО	334	72,8	<i>to back</i> ‘рухати у зворотному напрямку’, <i>to hoick</i> ‘підняти’
2.	КЛД каузації за допомогою інструмента	82	17,8	<i>to behead</i> ‘відрубувати голову’, <i>to cruise</i> ‘подорожувати’
3.	КЛД каузації за допомогою протиправної дії	43	9,4	<i>to abduct</i> ‘викрадати’, <i>to irrupt</i> ‘вриватися’
Всього		459	100	

Окремо були виділені дієслівні лексеми за характером заперечення (69 одиниць, 15% від загальної кількості КЛД в англійській мові).

КЛД в англійській мові за характером заперечення

Група	Мова	Англійська мова	
	Кількість (%)	Приклади	
КЛД без додаткових семантичних ознак	35 (51)	<i>to hide</i> 'ховати', <i>to backtrack</i> 'відступати'	
КЛД із застосуванням інструмента	26 (37)	<i>to amputate</i> 'ампутувати', <i>to dismember</i> 'розчленовувати'	
КЛД каузації за допомогою протиправної дії	8 (12)	<i>to tear</i> 'розривати', <i>to eject</i> 'викидати'	
Всього	69 (100)		

Група КЛД без додаткових семантичних ознак є найбільш чисельною серед інших, вона налічує 334 дієслівні лексеми. ФТ цих дієслів не передбачає ніяких варіантів і повністю збігається зі спільною ФТ, запропонованою для всіх КЛД контактного каузатива, тобто виглядає так: "X каузує Y змінити положення в просторі, застосовуючи фізичну силу" для суб'єктно-об'єктних дієслів, та "X каузує сам себе змінити положення в просторі, застосовуючи фізичну силу" для суб'єктних дієслів, напр.: *to align* «to place (things) in a straight line» 'помістити (речі) у пряму лінію', та *to dunk* «to dip (bread or other food) into a drink or soup before eating it» 'занурювати (хліб чи іншу їжу) у напій або суп перед тим як з'їсти'.

В першій групі налічується 143 суб'єктно-об'єктні лексеми, що складає 42,9 % від загальної кількості дієслів у групі, та 139 суб'єктні лексеми, 41,6 % від загальної кількості у групі.

Проте, в ході аналізу лексичного матеріалу, були виявлені лексеми, які можуть слугувати одночасно як суб'єктно-об'єктними, так і суб'єктними (52 одиниці, 15,5 % від загальної кількості у групі), наприклад: *to back* «to move or make something move backwards» 'рухатися або рухати щось назад', *to jerk* «to move or cause something move with a jerk» 'рухатися або змусити щось рухатися за допомогою поштовху'.

Окрім виявлення кількісного співвідношення дієслів за характером перехідності, в ході роботи була поставлена ціль виявити кількість лексем, які включають у свою семантику категорію заперечення. Аналіз даного матеріалу показав, що кількість заперечних КЛД становить 35 одиниць, 10,4 % із загальної кількості дієслів у групі.

Наступна за кількістю лексем група КЛД це КЛД із застосуванням інструмента (82 одиниці). Застосування інструмента використовується для каузації переміщення об'єкта у просторі та передбачає безпосередній фізичний контакт, напр.:

(1) *He offered to ferry us across the river in his boat* 'Він запропонував перевезти нас через річку на своєму човні'.

За характером перехідності в інструментальній групі налічується 67 суб'єктно-об'єктних одиниць, які складають 81,8 % від кількості лексем у групі, 14 суб'єктних одиниць, 17 % від загальної кількості інструментальних КЛД, та лише 1 лексема, яка може слугувати як суб'єктно-об'єктною так і суб'єктною, усього 1,2 % від загальної кількості у групі.

Щодо заперечних КЛД із застосуванням інструмента, то таких налічується 26 одиниць, 31,7 % від загальної кількості у групі.

Корпус емпіричного матеріалу демонструє, що КЛД з інструментальною семою можуть мати узагальнену вказівку на використання інструмента (напр., *to amputate* «to cut off (a limb) by surgical operation» 'відрізати (кінцівку) в ході хірургічної операції'), а саме 22 лексеми, що складає 26,9 % від загальної кількості інструментальних КЛД, або конкретизувати інструмент каузації, 60 лексем, що складає 73,1 % від загальної кількості інструментальних КЛД, (напр., *to chisel* «to cut or shape (something) with a chisel» 'відрізати або надавати форму чомусь за допомогою зубила'). За допомогою методики побудови формул тлумачення семантика дієслів з інструментальною семою може бути представлена так: "X, застосовуючи Instr, каузує Y/сам себе змінити положення у просторі". У межах групи інструментальних КЛД із конкретизацією семантики інструмента каузації були виділені дві підгрупи дієслів: 1) КЛД із семантикою використання інструментів-артефактів та 2) КЛД із семантикою використанням інструментів-частин тіла.

На відміну від дієслів каузації за допомогою інструмента, центральною семою в КЛД каузації за допомогою протиправної дії виступає не інструментальна сема, а соціальна значущість дії, що знаходить своє відбиття у формулі тлумачення дієслів: “X протиправною дією каузує Y/сам себе змінити положення у просторі, вступаючи з Y-ком/собою у фізичний контакт”, напр.: *to abduct* «to take (someone) away illegally by force or deception» ‘забрати когось незаконно силою або обманом’.

В англійській мові до цього підтипу входять 43 лексеми, 9,4 % англійських контактних КЛД. Суб’єктно-об’єктних дієслів налічується 39 одиниць, 90,7 % від загальної кількості у групі, 3 суб’єктні дієслова, 7 %, та 1 дієслівна лексема, що слугує одночасно як суб’єктно-об’єктною, так і суб’єктною, 2,3 % у групі. Заперечних дієслів налічується 8 одиниць, 18,6 % від групи за допомогою протиправної дії.

Таблиця 3

Семантика КЛД в англійській мові за характером перехідності

Групи	КЛД без додаткових семантичних ознак		КЛД із застосуванням інструмента		КЛД каузації за допомогою протиправної дії	
	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)	Приклади
Суб’єктно-об’єктні дієслова	143 (42,9)	<i>to box</i> ‘покласти щось в коробку’	67 (81,8)	<i>to truck</i> ‘перевозити на вантажівках’	39 (90,7)	<i>to appropriate</i> ‘привласнювати’
Суб’єктні дієслова	139 (41,6)	<i>to cavort</i> ‘стрибати’	14 (17)	<i>to swim</i> ‘плисти’	3 (7)	<i>to barge</i> ‘налетіти на кого-небудь’
Суб’єктно-об’єктні та суб’єктні дієслова	52 (15,5)	<i>to flutter</i> ‘колихатися/колихати щось’	1 (1,2)	<i>to parachute</i> ‘скидати/спустатися з парашутом’	1 (2,3)	<i>to slew</i> ‘безконтрольно повертати’
Всього	334 (100)		82 (100)		43 (100)	

4. Висновки.

4.1. Каузативні локативні дієслова поєднують у своїй семантичній структурі семи каузативності, локативності та заперечення і характеризуються спільною базовою ФТ “X каузує Y/сам себе змінити положення у просторі”.

4.2. За семантичним типом КЛД контактної каузації можна поділити на: 1) КЛД без додаткових семантичних ознак, 2) КЛД каузації із застосуванням інструмента, 3) КЛД каузації за допомогою протиправної дії.

4.3. Серед виділених груп, група КЛД без додаткових семантичних ознак є найбільш чисельною серед інших (72,8 %); другою за чисельністю є група КЛД каузації за допомогою інструмента (17,8 %); найменш продуктивною є група КЛД каузації за допомогою протиправної дії (9,4 %).

4.4. Перспектива подальшого дослідження полягає у зіставному дослідженні КЛД в англійській та українській мовах.

Аннотація. В статті розглядаються каузативні локативні глаголи в сучасному англійському мові з точки зору семантичної класифікації. Методологічною основою лінгвістичного аналізу є дифініційний та компонентний аналіз, а також методика побудови формул тлумачення. По результатам дослідження здійснено кількісний аналіз емпіричного матеріалу, виділено три групи каузативних локативних глаголів, а саме: КЛГ без додаткових семантичних ознак; КЛГ каузації з використанням інструмента; КЛГ каузації при використанні протиправного діяння. Більш продуктивною серед цих груп в англійському мові виявилася група КЛГ без додаткових семантичних ознак.

Ключові слова: каузативність, локативність, глагол, семантика.

Abstract. The article deals with causative locative verbs in modern English from the point of view of their semantic classification. The methodological basis of linguistic analysis is the definitional and component analysis, as well as the methodology for constructing formulas of interpretation. A quantitative analysis of the empirical material was carried out, three groups of causative locative verbs were identified, namely: CLV without additional semantic features; CLV of causation using a tool; CLV of causation by unlawful action. The group of CLV without additional semantic features is more productive among these groups in the English language.

Key words: causality, locality, verb, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарко А. В. Стаття. Из коллективной монографии «Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность.» / А. В. Бондарко. — СПб.: Наука, 1996. — 26 с.
2. Кучман І. М. Лінгвістичний і лінгвіальний статус категорії каузативності / І. М. Кучман // Філологічні трактати. — 2012. — Том 4. — №4. — С. 46–55.
3. Волкова А. В. Глагольная каузация как когнитивный способ выражения причинно-следственных связей в чувашских и английских пословицах / А. В. Волкова, О. Я. Карпеева // Вестник чувашского университета. — 2013. — №2. — С. 162–165.
4. Глушук-Олея Г. І. Мовні способи вираження каузативності / Г. І. Глушук-Олея // Studia Linguistica. — 2010. — Вип. 4. — С. 155–156.
5. Залужна О. О. Привативні дієслова в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ольга Олексіївна Залужна. — Донецьк, 2014. — 283 с.
6. Ступак І. В. Критерії виділення похідних каузативних дієслів (на матеріалі німецької та української мов) / І. В. Ступак // Наукові записки. — Вип. 96 (2). — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — С. 84–88.
7. Терешина Ю. В. Типология и межкатегориальные связи английских каузативных get-конструкций / Ю. В. Терешина // Вестник Удмуртского университета. — 2007. — № 5(2). — С. 175–186.
8. Фенко М. Я. Семантико-синтаксична категорія причини у функційній парадигмі прислівника / М. Я. Фенко, З. С. Мацюк // Типологія та функції мовних одиниць. — 2014. — № 1. — С. 193–196.
9. Филимонова Н. Г. Основные способы образования каузативов в английском языке [Электронный ресурс] / Н. Г. Филимонова // Современные проблемы науки и образования. — 2014. — № 5. — Режим доступа : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14880>
10. Горбунова Л. И. Атрибутивно-локативная языковая модель и ее семантические модификации / Л. И. Горбунова. — Иркутск : Изд-во Иркутский университет, 2005. — 164 с.
11. Горбунова Л. И. Роль локативного компонента в семантической структуре адъективной приставки с пространственным значением / Л. И. Горбунова // Сибирский филологический журнал. — 2010. — № 4. — С. 156–163.
12. Горбунова Л. И. Семантика структуры как метафора локативности / Л. И. Горбунова // Вестник Томского государственного университета. — 2009. — №323. — С. 19–22.
13. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория / В. Н. Бондаренко. — М.: Наука, 1983. — 212 с.
14. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary 8th Edition. — Oxford University Press, 2010. — 1952 p.

УДК 821.161.2

РЕЦЕНЗИЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В. ДОМОНТОВИЧА В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ РОМАНІ «ДОКТОР СЕРАФІКУС»

Л. О. Серікова, О. Є. Соловей

Анотація. Стаття присвячена дослідженню філософсько-мистецтвознавчих поглядів В. Домонтовича. Метою дослідження є виявити філософсько-естетичні постулати В. Домонтовича, перенесені у текстуральний вимір інтелектуального роману «Доктор Серафікус», розгляд психологізму як засобу творення художнього світу твору, аналіз моделі художнього буття в контексті інтелектуального дискурсу. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування культурно-історичного, порівняльно-історичного, психологічного, міфологічного методів, що дає можливість виявити та описати особливості творення нового інтелектуального роману.

Ключові слова: екзистенційність, інтелектуальний роман, інтелектуалізм, парадокс, психологізм.

Нова світова проза ХХ століття, як відомо, дуже яскраво втілює культурологічні риси зображуваного часу. Це властиве зокрема і новому українському інтелектуальному роману, що постав у 20-х роках ХХ століття. Важко не звернути увагу на одного з

незвичайних і таємничих митців цієї епохи, творця інтелектуальних романів Віктора Платоновича Петрова (він же В. Домонтович, Віктор Бер). Творчий доробок Віктора Петрова сприймається неоднозначно – від цілковитого захоплення до тотальної критики. У наукових розвідках, критичних статтях іноді наштовхуємося на цілком невмотивовані та застарілі оцінні судження щодо його творів.

На сьогодні є достатня кількість праць, присвячених доробку В. Домонтовича. Проте поза детальним аналізом залишилася основа його творчості – філософсько-мистецтвознавчі погляди. Постає потреба цілісного і ґрунтовного аналізу художньо-філософської авторської манери, загального дослідження інтелектуального дискурсу романістики письменника. Тож маємо на меті дослідити рецепцію філософсько-психологічних поглядів В. Домонтовича в інтелектуальному романі «Доктор Серафікус».

«Доктор Серафікус» – «роман-застереження» за визначенням Ю. Загоруйко, оповідь про «...людину, яка міняє своє оточення, свої моди, але не може змінити своєї сталої біологічної сутності...» [1, с. 18]. Багато дослідників звернули свою увагу на друге інтелектуальне полотно письменника, зокрема Ю. Шерех, В. Агеєва, Ю. Загоруйко, О. Черненко, С. Павличко, О. Куриленко, Н. Мариненко тощо.

На відміну від, наприклад, філософських теорій Винниченка, Домонтович оформлює свої погляди на ґрунті експерименту, несподіваних розв'язок, відкритих кінцівок, ретроспекцій та інверсій. Він, іронізуючи над своїми героями, текстами, часто іронізує і над самим собою. Таким чином, пародіюючи попередників, або ж, використовуючи інтертекстуальні включення він повністю перетворює чуттєвий дискурс роману «Доктор Серафікус» на абсолютно несентиментальний, філософічний, глибоко-психологічний. Відходячи від канонічного інструментарію художнього оформлення тексту, Домонтович повністю віддається неоднозначності, ірреальності, створенню нового типу героя. Письменник цілком повністю знімає протиставлення погано-добре, позитивний-негативний герой, дійсне-ірреальне. Власне це інтригує читача, робить роман по-новому цікавим.

Основною думкою роману «Доктор Серафікус» є констатація і своєрідне авторське застереження, що тотальний розвиток науково-технічного прогресу не стане чинником глобальної еволюції людини. Письменник стверджує, що повна механізація призведе до того, що гармонійна особистість стане не потрібною суспільству.

«Доктор Серафікус» порушує широке коло болючих проблем: становища окремої особистості у новому суспільстві, проблеми стосунків, урбанізації, поглядів на сучасне мистецтво та традиційну мораль, самотності людини, нерозуміння та спустошеності, руйнування ідеалів, втрати зв'язку людини з природою. Фактично у творі показано трагічну деформацію людської свідомості під впливом віянь нового технізованого часу. Людина стає роботом, її рухи стають автоматичними та порожніми.

Події у романі орієнтовно відбуваються у 20-х роках ХХ століття. О. Астаф'єв додає: «після хаосу й безладдя світової й громадянської воєн життя, здавалось, увійшло нарешті в стале річище. Бурхливі хвилі життєвого моря втихомирились, і поверхня простягалась рівна, блискуча, осяяна лагідною тишею сонячних променів НЕПу» [3, с. 76]. Проте ця «тиша» не була, насправді, такою спокійною та безпечною. Ознаки нового тоталітарного суспільства проявлялися дедалі частіше, і Домонтович не міг їх не помічати. Письменник відчував, що жити освіченій, мислячій (часом навіть нестандартно) людині у суспільстві суцільного переслідування й тиску буде дуже важко, а тому й прагнув створити полотно, яке показало б основні проблеми духовності, світогляду та способу життя народу.

Дослідниця Соломія Павличко назвала прозу В. Домонтовича інтелектуальною і дала «інтелектуалізм був домінантою модернізму й художньої культури ХХ століття в цілому. Інтелектуальний роман є, як правило модерним романом зі своїм особливим дискурсом... Література заглиблювалася в ті проблеми, які пробувала вирішити філософська наука, додаючи до цього свій настрій... В українському випадку автори, крім того, просто тікали від дійсності у філософські питання. Філософствування на абстрактні теми наприкінці 20-х виявилось єдиним способом говорити правду» [4, с. 223]. Безперечно,

ми також підтримуємо цю думку. Проте Домонтович все ж не намагався втекти від реальності, адже йому вдалося показати достатньо своєрідний і неформальний погляд на традиційні речі – на кохання, на самореалізацію людини, зв'язок людини і суспільства.

Вважаючи інтелектуалізм однією з провідних рис роману «Доктор Серафікус», варто виділити конкретні аспекти у чому він виявляється. Загалом можна говорити про: філософський підтекст, перевагу думки над формою (текст постає як суперечка, дискусія; є широкі відступи; розлогі промови на філософські теми; монологи), іронічність художнього вираження, скептичність в оцінках, зримість голосу автора, схематизацію почуттів, поглядів, психічних станів, використання прийомів маски і пародії, деміфологізацію міфів, розмивання кордону між світом реальним та уявним, творче переосмислення відомих літературних творів тощо. Риси характеру Серафікуса розглядаються з точки свідомого та позасвідомого. У творі як у закритому середовищі ставляться під сумнів основні закони рацію, питання науки, спеціалізації праці, доцільності набуття тих, чи інших знань. Отже, інтелектуалізм постає як одна з основних рис поетики твору, а також як показник жанрової специфіки роману.

Стосовно питання жанру серед дослідників немає єдиного погляду. Віра Агеєва називає твір «модерним інтелектуальним романом». Ю. Шерех [5, с. 307] знаходить у «Докторі Серафікусі» ознаки анекдоту та яскраві риси повісті-есе. Мар'яна Гірняк розглядала жанрову парадигму багатьох творів в аспекті самоартикуляції автора, а власне «Доктора Серафікуса» зараховувала до групи «екзистенціальних романів».

Загалом маємо зразковий модерний інтелектуальний роман, який ще можна деталізувати визначенням екзистенційно-психологічного. В. Петров-Домонтович під збільшувальним склом подає філософські погляди та чуттєві переживання персонажів. Через екзистенціальний аспект реалізується питання творчості, а саме – діяльність науковця Серафікуса, художника Корвина та актриси Вер. Також цей компонент постає через цілковите відчуження головного героя, через мотиви страху, самотності, нудьги, душевного спустошення і тотальної зневіри, відчуття абсурдності життя тощо.

Важливе місце в художньому інструментарії Домонтовича займають засоби психологізму. Зокрема у «Докторі Серафікусі» використовуються: психологічний портрет (опис головного героя), пейзажі, марення, сни, спогади, невербальні засоби спілкування (жестикулювання, міміка), непряме мовлення (щоденникові записи Серафікуса). Через ці аспекти письменник репрезентує психологію героїв, їх думки та внутрішні переживання.

Непряме мовлення, воно ж щоденникові записи, виступає інструментом показу внутрішнього «Я» Комахи. Саме через ці «повідомлення» ми бачимо істинне обличчя героя. Перший такий запис з'являється після знайомства з маленькою дівчинкою Ірцею: «Ірця раціоналістка. На світ дивиться спокійно, врівноважено й тверезо. Вона не заперечуватиме існування водяних, але фантастичними уявленнями вона оперуватиме з цілком тверезою логічною послідовністю» [6, с. 42]. Ця нотатка подає риси не лише зображеної у ній дитини, а і виконує характеротворчу функцію стосовно її автора – доктора Серафікуса. З неї ми можемо зробити висновок, що герой явно відчуває певні комплекси, є замкненим та самотнім.

Далі образ Серафікуса виявляється у листах до Вер. По суті вони також певною мірою нагадують нотатки. Листи постають як спроба героя виразити свої почуття, хоча б на папері. Він пише про те, про що ніколи не наважиться сказати вголос. «...Серафікус записував те, що він сказав би Вер. Записуючи свої уявлені розмови з нею, розмови насамоті з собою, він ховав свої нотатки десь між паперами і ніколи не читав їх Вер і не перечитував сам. Це були безмовні діалоги, де брала участь тільки одна особа, діалоги, що оберталися на монологи, це були письмові монологи Серафікуса себе з собою, ніби з Вер» [6, с. 159].

Пейзаж у романі також набуває психологічного забарвлення. Він перебуває у тісному взаємозв'язку з почуттями, вчинками і певною мірою оформлює психологічний портрет героїв. Діагноз доктору Серафікусу маємо на початку роману: «Мінливо й мляво перебігають світлі струмки по великій круглій фонтанній мушлі. Зміна білявих струмків в абстрактних арабесках тіней розбиває увагу своєю безпредметністю. Перебіг тіней, падіння бризок, плюскіт води символізують для Комахи усталений спочинок на півгодини у скверику, коли

він, напрацювавшись у бібліотеці, повертається додому» [6, с. 19]. Якщо Серафікус постає у зв'язку з «мінливо-м'явим» Києвом, то Вер і Корвин асоціюються з «рожевим мерехтінням Заходу». Далі, коли Вер починає відчувати симпатію до Корвина, рожевий колір постає дедалі частіше і презентує відтінки замріяності, закоханості, щирості і радості.

Також як засіб психологічної характеристики, письменник використовує спогади героїв. Зокрема спогад про Тасю викликає у головного героя шквал емоцій і штовхає його до тотального відчуження та самозаглиблення: «Розмова з Тасею мала для Комахи несподівані наслідки. Його рівновагу порушено й спокій знищено. Його дні, ночі, думки, мрії, бажання, години праці й години спочинку були з того часу отруєні» [6, с. 56].

Надзвичайно важливим елементом роману є прийом сну, який виконує сюжетотворчу функцію. У сні Серафікуса маємо чітке віддзеркалення його несвідомого, зокрема потаємних бажань. Професор живе за алгоритмом, за статичним розкладом. Його життя набуло ознак автоматизованого процесу – без бажань, без сподівань, без емоцій. Він зник бути дрібною безликою деталлю у потужному суспільному механізмі. Його існування – курси, лекції, нотатки, книжки, доповіді і все – нічого більше. І раптом – сон.

Серафікус бачить, що окрім науки, є щось інше, також суттєве: «...несподівано для нього прокинулось незнане досі бажання, бажання – мати дитину! Можливо, воно ніколи б не постало в ньому, коли б не виявилось так ясно й різко в примарах баченого сну. Сон розбуркав те, що досі було притуплене, сховане в глибинах його істоти! Сон підказав бажання перетворивши його уже заздалегідь завершене переживання» [6, с. 35]. Прокинувшись, герой відчуває надзвичайне схвилювання – йому хочеться мати рідну людину, яку можна любити і цінувати. Він бажає мати дитину.

Важливим у цьому епізоді є те, що Серафікус не просто бачить дитину уві сні, а купує її. Згідно з концепцією З. Фрейда «народження» пов'язане з водою, тому зрозуміло, чому Комаха у розмові з Корвиним говорить не просто про бажання мати дитину, а саме народити її. У цьому і полягає увесь парадокс. Серафікус бажає бути не батьком, а саме матір'ю дитини. Така зміна ролей цілком пояснювана. Герой живе у замкненому світі, де немає місця нікому більше, окрім нього, а тим паче жінкам, яких він боїться і відверто уникає. Його мрія повністю суперечить реальності, тому він починає створювати різні наукові праці, які також не стають чимось повнокровним, а перетворюються у примітки. Так перед читачем і формується постать розколотої людини, яка живе дрібницями у стані постійного дискомфорту.

Окрім вище зазначених засобів психологізму, чільне місце займають і непрямі втілення. Міміка, жести, зовнішній вигляд яскраво доповнюють образ Серафікуса у свідомості читачів. Його рухи – «чіткі та скупі», хвилювання та невпевненість в собі завжди виявляються у «відведенні» погляду. На відміну від нього, жести Вер і Корвина дихають впевненістю та легкістю. Ці дріб'язкові деталі набувають важливого сенсу і оформлюють достатньо колоритне протиставлення героїв.

Назва роману та імена героїв також мають велике семантичне навантаження. У творі явним є апелювання автора до функції «згорнутого заголовка», до введення концептуальності. Назва роману «Доктор Серафікус» подає одночасно багато сентенцій – міфологічного, філософського, інтертекстуального плану.

З погляду релігії, міфології Серафікуса можна трактувати як самотнього ангела, аскета, безтілесну особу, невинну дитину тощо. За думкою Віри Агеевої, слово «серафічний» асоціюється зі світлом, прозорістю. Дослідниця стверджує, що назва має релігійний, містичний підтекст, адже релігійні значення світла дуже різноманітні. «Пронизана світлом далека прозорість», «потоки цього прозоро-зеленого саява» асоціюються з богоявленням [...] той, хто переживає такий досвід, зазнає онтологічної мутації: він набуває іншого способу буття, завдяки якому отримує доступ до світу духу». Серафічні небеса пов'язані і зі світлом (етимологічно слово походить від старовірського кореня зі значенням «горіти», «обпалювати»), і з ангельським чином наближених до Бога серафимів, що несуть сакральну істину» [7, с. 168]. Як інтертекстуальний контекст, а власне у ролі можливого джерела, «претексту для Домонтовича», дослідниця згадує роман Бальзака «Серафіта».

Головний герой твору формується ніби з кількох компонентів. Перша іпостась – Василь Хрисанфович Комаха. Він навчався у Київському Університеті Св. Володимира, а далі став професором, викладачем рефлексології. Комаха – достатньо розумний і надмірно працьовитий: кожного дня його «замкнено в усталений розклад незмінно в певні години і хвилини повторених вулиць, блокнотних нотаток, прочитаних лекцій, перегорнених сторінок, списаних аркушів і переглянутих студентських справ» [6, с. 24].

Вже на перших сторінках Домонтович подає його портрет: «це великий, гучноголосий, грузький чоловік із червоним квадратним обличчям і м'язистим широким носом, з масивними кулаками, «що в них легше було уявити молоток коваля чи сокиру м'ясаря, ніж тендітне перо вченого» [6, с. 36]». Єдиною вадою Комахи виступає його надмірна працьовитість та дріб'язковість. Він не виконує ніякої важливої ролі. Він постає у ролі функції. Він – людина-примітка, людина-комаха, жертва механізації. Безперечно, таке ім'я сильно контрастує із зовнішнім виглядом героя. Тут ми маємо не суто нейтральну номінацію, а власне авторську характеристику героя.

Поряд зі звичним, нейтральним іменем функціонують експресивні пародійні. У Комахи маємо 2 додаткові іпостасі – Пупс і Доктор Серафікус. Дядя Пупс – вигадка маленької подружки Ірці. Ім'я виникло, коли Ірця зрозуміла, що її приятель Комаха – «не кошиний тато». У плані змісту це прізвисько можна пояснити, як поєднання невідповідностей, своєрідний парадокс – маленький дядя або доросле немовля. Це ім'я, за висловом Віри Агеєвої, виконує «очуднювальну» (або, за Йогансенем, поновлювальну) функцію [7, с. 164]. Доктор Серафікус – так назвали Комаху його товариші за дивну вдачу, аскетичність, відірваність від світу, через незрозумілість його поглядів. Це ім'я якнайповніше пояснює сутність героя, саме тому Домонтович і використовує його у якості заголовка. Доктор, бо професор-інтелектуал, Серафікус – з англійської «серафічний, ангельський, неземний»; «палючий, спопеляючий»; «змій, змієподібна блискавка»; «дракон, грифон».

Використання кількох імен не є випадковим. Марія Федурко подає детальний аналіз усіх онімів, що використовуються у творі. Зокрема пояснюючи різні іпостасі імені головного героя, дослідниця стверджує: «персонаж внутрішньо диференціюється і одержує характер стереоскопічного зображення. І навпаки: різноіменність видає певну інформацію і про суспільство, і про його розшарування до даного персонажа та ідеї, що стоїть за ним» [8, с. 15].

«Серафічність» професора, його бажання слідувати за ідеєю «заперечного біологізму» цілком репрезентується у ставленні до жінок. У романі маємо 3 представниці жіночої статі – маленька Ірця, сусідка Тася та Вер Ельснер. Найбільшу участь у розкритті психології Серафікуса бере артистка Вер.

Вер Ельснер має безпосередню відношення і до Комахи, а і до Корвина. Обидва герої закохуються, але якщо Серафікус втілює платонічне почуття, то кохання Корвина, сповнене емоцій та пристрастей. Вер – освічена і красива жінка, дочка поміщика, який побував у молоді роки у засланні, що надалі посприяло створенню «авреолу поваги й авторитету» [7, с. 55]. Вона є особистістю нової моралі, модерних поглядів на традиційна речі. Проте спостерігаючи за плином подій довкола, вона швидко розчаровується і в молоді, і в інтелігенції загалом.

Вер так, як і Серафікус, має власний погляд на стосунки між чоловіком та жінкою: ««Кохання – символ нашої нудьги. Слід ретельно уникати, щоб, ховаючись від нудьги в коханні, не обернути самого кохання на нудьгу» [24, с. 104] або ж «Мені дуже до вподоби люди, що не кажуть жінкам про своє кохання. Я сама волю казати про кохання людині, яку я кохаю» [6, с. 89]». Саме на ґрунті переосмислення старої моралі, вона і відчуває схожість з Комахою.

Ірця та Таїсія Павлівна також відіграють важливу роль у формуванні образу професора Комахи. Ірця стає справжнім товаришем для героя. Поряд з нею він завжди балакучий та спокійний. Саме під впливом спілкування з п'ятилітньою дівчинкою, Комаха приходить до думки про дитину. Тому ім'я дівчинки і постає у романі у зменшено-пестливому варіанті. Таїсія Павлівна на початку роману робить спробу «оживити» самотнього і відчуженого сусіда. Вона виявляє прихильність до Комахи, але отримавши категоричну відмову, поступається місцем Вер.

Корвин – абсолютний антипод Серафікуса. Корвин «сухий, чіткий, жилавий, формалістичний і в собі, і в творчості»; «людина різних площин, розірваних перекреслених ліній, взаємно-суперечливих рухів і рис» [6, с. 62]. Він впевнений у собі, сильний та екстравагантний чоловік. У романі лише одного разу ми дізнаємося його справжнє ім'я (звернення приятеля Асмуса). Дослідниця Марія Федурко стосовно значення прізвища стверджує: «Прізвище це, хоч і не так яскраво, та все ж промовисте: лат. *corvus* «ворон» – «спершу когномен в римських іменах, далі чоловіче ім'я латинського походження, також прізвище». Справді, якщо детально заглибитися у внутрішній світ цього героя, ми побачимо щось таке, що нагадує ворона. Зокрема подібність ми можемо відзначити і у зовнішності персонажа: «Художник Корвин, високий і тонкий, подібний на розкриті ножиці, із гострим, як у Гоголя, носом...» [6, с. 30]. Отже, образ Корвина постає як асоціативне переосмислення народно-міфологічних поглядів, це глибокий і символічний персонаж.

Отже, роман В. Домонтовича «Доктор Серафікус» відзначається яскравим інтелектуальним насиченням. У творі виявляємо послідовне відтворення соціологічних, культурологічних та філософських теорій початку ХХ століття. Письменник закликає читача до осмислення інтелектуальних віянь 20-х років, розкриває найбільш актуальні питання суспільства. Глибокий філософський підтекст, використання парадоксу як інструменту інтелектуальної гри, залучення інтертекстуального аспекту, екзистенціальне світобачення, новий погляд на традиційні речі, перевага думки над формою, розлогі промови на філософські теми, іронічність художнього вираження, скептичність в оцінках, зримість голосу автора, схематизація почуттів, розмивання кордонів між світом реальним та уявним – все це дає ґрунтовні підстави розглядати даний твір у контексті світової інтелектуальної прози.

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню філософсько-искусствоведческих взглядов В. Домонтовича. Целью исследования является выявить философско-эстетические постулаты В. Домонтовича, перенесенные в текстуальное измерение интеллектуального романа «Доктор Серафимус», рассмотрение психологизма как средства создания художественного мира произведения, анализ модели художественного бытия в контексте интеллектуального дискурса. Специфика исследуемой темы предполагает применение культурно-исторического, сравнительно-исторического, психологического, мифологического методов, что дает возможность выявить и описать особенности создания нового интеллектуального романа.

Ключевые слова: экзистенциальность, интеллектуальный роман, интеллектуализм, парадокс, психологизм.

Abstract. The article is devoted to philosophical and art views of V. Domontovich. The aim of the study is to identify the philosophical and aesthetic postulates V. Domontovich transferred to the textual dimension of the intellectual novel, "Doctor Seraphicus", the consideration of psychology as a means of creating the art world works, the analysis of the model of art being in the context of the intellectual discourse. The specificity of the research topic involves the use of cultural-historical, comparative-historical, psychological, mythological methods that gives you the opportunity to identify and describe the features of creating new intellectual novel.

Keywords: eksistensti, intelligent novel, intellectualism, paradox, psychology.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров (В. Домонтович). – К., 1993. – 68 с.
2. Шерех Ю. Шостий у гроні. В. Домонтович в історії української прози / Юрій Шерех. Поза книжками і з книжок. – К.: Час, 1998. – С. 77–114.
3. Астаф'єв О. Символіка, семантика і функція імені в художньому творі / О. Астаф'єв; за ред. д-ра філол. наук, проф. М. П. Ткачука // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – Вип. 28. – С. 3–30.
4. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.
5. Шевельов Ю. (Юрій Шерех). Я – мене – мені... (і докруги). Спогади. – Т. 1. – 2001. – С. 333.
6. Домонтович В. Вибрані твори. – К.: Книга, 2008. – 382 с.
7. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
8. Федурко М. Власне ім'я в романі Віктора Домонтовича «Доктор Серафікус»: функції та різновиди // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Серія «Філологія». – Дрогобич. – 2015. – Вип. 36. – С. 200–212.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.072.43

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКОЛЯРІВ, ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ

О. В. Кисловська, К. М. Васюк

Анотація. У даній статі приведені дані дослідження індивідуально-психологічних особливостей школярів, які відвідують позашкільні заклади освіти та не відвідують їх. Здійснений огляд комплексних теоретичних досліджень проблеми особистісної активності школярів та рис, які її обумовлюють.

Ключові слова: індивідуально-психологічні особливості, позашкільні заклади освіти, самооцінка, упевненість у собі.

Актуальність дослідження полягає у тому, що в даний час суспільство вимагає від молодих людей певних якостей, від наявності або відсутності яких залежить успіх усіх їх теперішніх та майбутніх починань, будь то міжособистісні неформальні відносини або офіційні ділові проекти. Найбільш важливими такими якостями на наш погляд є самооцінка і впевненість у собі. Саме від ступеня їх вираженості залежить система мислення, поведінки і спрямованість особистості. Самооцінка і впевненість у собі визначають той рівень домагань, які людина буде прагнути досягти, ті перешкоди, які вона зможе подолати і стати ще сильнішою. Від їх вираженості буде залежати, як людина буде реагувати на невдачі, які відносини зможе побудувати з оточуючими її людьми, який приклад вона подасть своїм дітям.

Особливої актуальності ця тема набуває у підлітковому та юнацькому віці, оскільки це найвідповідальніший і межовий період, після якого молоді люди вступають у доросле життя.

Особливості розвитку соціальних якостей особистості в підлітковому віці викладені в працях А. С. Макаренка, А. В. Мудрика, Д. И. Фельдштейна, Д. Б. Ельконіна, Е. Еріксона та ін. Провідні положення теорії розвитку особистості в діяльності та спілкуванні: К. А. Абульханова-Славська, Г. М. Андрєєва, Г. С. Батищев, Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадриков; концептуальні положення про розвиток особистості у додатковій освіті дітей: А. К. Бруднов, В. А. Горський, А. І. Щетинський.

В роботі Б. В. Купріянова розглядається соціальне виховання в установі додаткової освіти дітей. Соціалізацію в установі додаткової освіти досліджували: І. А. Маслова, А. В. Мудрик, А. Т. Паршиков та ін.

Мета даного дослідження: вивчити індивідуально-психологічні відмінності у школярів які відвідують і не відвідують позашкільні освітні установи

Для проведення експериментального дослідження було висунуто гіпотезу, що існують індивідуально-психологічні відмінності у школярів які відвідують і які не відвідують позашкільні освітні установи.

На основі теоретико-методологічного вивчення проблеми індивідуально-психологічних особливостей були підібрані певні методики для вивчення індивідуально-психологічних особливостей школярів що відвідують та не відвідують позашкільні заклади освіти, а саме: Методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла [1], методика Вербальна діагностика самооцінки особистості (Н. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов) [2], Опитувальник самоставлення В. В. Столина, С. Р. Пантілеева, Тест впевненості в собі В. Г. Ромека [3]. Статистичний аналіз проводився за допомогою U-критерію Манна-Уїтні [4].

У дослідженні приймали участь 46 учнів 8 класу загальноосвітньої школи № 12 м. Краматорська. Вік випробуваних – 14–15 років, серед них 20 юнаків та 26 дівчат.

По результатам анкетування були сформовані дві групи. До першої групи увійшли діти, які не займаються у позашкільних навчальних закладах, 17 чоловік, з них 8 юнаків та 9 дівчат. До другої – діти, які відвідують позашкільні навчальні заклади у кількості 19 чоловік, серед них 10 юнаків та 9 дівчат.

Таблиця 1

Результати порівняння рівня самооцінки за допомогою U-критерія Манна-Уїтні між групами дітей що відвідують та не відвідують позашкільні заклади освіти

Методика: Вербальна діагностика самооцінки особистості	Uемп.	Достовірність Укр.=109, $p \leq 0,05$; Укр.=88, $p \leq 0,01$; Uемп. \leq Укр.
Самооцінка	103	Достовірний на $p \leq 0,05$

Результати отримані за допомогою U-критерія Манна-Уїтні (для виявлення відмінностей двох незалежних вибірок за кількісно вимірною ознакою) за результатами методики «Вербальна Діагностика самооцінки особистості» виявили значущу на $p \leq 0,05$ відмінність між вибірками по рівню самооцінки (див. табл. 1). Цей результат показує, що діти, які відвідують позашкільні заклади освіти, відрізняються за рівнем самооцінки від дітей, котрі не відвідують позашкільні заклади.

Виходячи з цього можна сказати, що діти, які займаються позашкільною освітньою діяльністю в цілому мають більш високі показники самооцінки у порівнянні з дітьми, що не займаються у позашкільних закладах. Високий рівень самооцінки проявляється, як правило, в упевненості у собі, здатності адекватно реагувати на зауваження, рішучості у справах. Низькі показники рівня самооцінки говорять про невпевненість у собі, підвищену чутливість до критики, тенденцію підлаштовуватися під більшість. Тобто, приведені дані свідчать, що діти які займаються у позашкільних закладах проявляють більше упевненості, рішучості, та краще реагують на зауваження ніж діти які не займаються у позашкільних закладах освіти.

Таблиця 2

Результати порівняння рівня упевненості у собі між групами дітей за допомогою U-критерія Манна-Уїтні

Шкали	Uемп.	Достовірність Укр.=109, $p \leq 0,05$; Укр.=88, $p \leq 0,01$ %; Uемп. \leq Укр.
Упевненість у собі	66	Достовірний на $p \leq 0,01$
Соціальна сміливість	97	Достовірний на $p \leq 0,05$
Ініціатива у соціальних контактах	120	Не достовірний

За результатами Тесту упевненості у собі В. Г. Ромека було виявлено, що групи відрізняються між собою за шкалами упевненості у собі та соціальній сміливості, а по шкалі ініціативи у соціальних контактах значимих відмінностей не виявлено (див. табл. 2). Високі оцінки по шкалі «упевненість у собі» свідчать про вираженість у досліджуваних здібності прийняття рішень у складних обставинах, контролі своїх дій та їх результатів.

Тобто, зважаючи на приведені дані, можна сказати, що діти, які займаються у позашкільних закладах освіти більш упевнені у собі, здатні приймати рішення та контролювати свої дії краще, ніж діти, що не займаються у позашкільних закладах освіти.

Соціальну сміливість В. Г. Ромек трактує як емоційні процеси, що супроводжують вибір тієї чи іншої альтернативи поведінки, які виникають за необхідності оцінювання власних навичок та здібностей. Отже, позитивні емоції проявляються при високих

значеннях цієї шкали, а низький рівень вираженості ознаки передбачає переживання боязливості та сором'язливості при виборі тієї чи іншої альтернативи поведінки, що частіше зустрічається серед дітей, які не відвідують позашкільні заклади освіти.

Тож, діти які займаються у позашкільних закладах освіти, у соціальних контактах проявляють себе більш впевненими, позитивно налаштованими, хоробрими та проявляють менше сором'язливості ніж ті, хто не відвідує позашкільні заклади.

Високі значення по шкалі ініціативи у соціальних контактах характеризують випробуваного як ініціативного та підприємливого у соціальних взаємодіях, здатного запропонувати власний спосіб вирішення проблемної ситуації, зацікавленого у результативності взаємодії з людьми. Низькі значення відповідно характеризують людину як пасивну у соціальних взаємодіях. В обох групах переважна кількість дітей мають середній ступінь прояву за цим показником. Значимих відмінностей між групами за цією шкалою не виявлено.

По шкалах методики Опитувальник самовідношення за допомогою U-критерія була виявлена лише одна значуща відмінність між групами в ступені вираженості ознаки. Так, достовірне розходження між групами є за шкалою 1 «Самовпевненість». Дана шкала містить пункти, які визначають уявлення про себе як самостійно, вольову, енергійну, надійну людину, якій є за що себе поважати. Позитивний плус шкали відповідає високій зарозумілості, самовпевненості, відсутності внутрішньої напруженості. Низькі значення свідчать про незадоволеність собою і своїми можливостями, сумніви щодо здатності викликати повагу. Дану відмінність між групами дітей видно на рисунку 1.

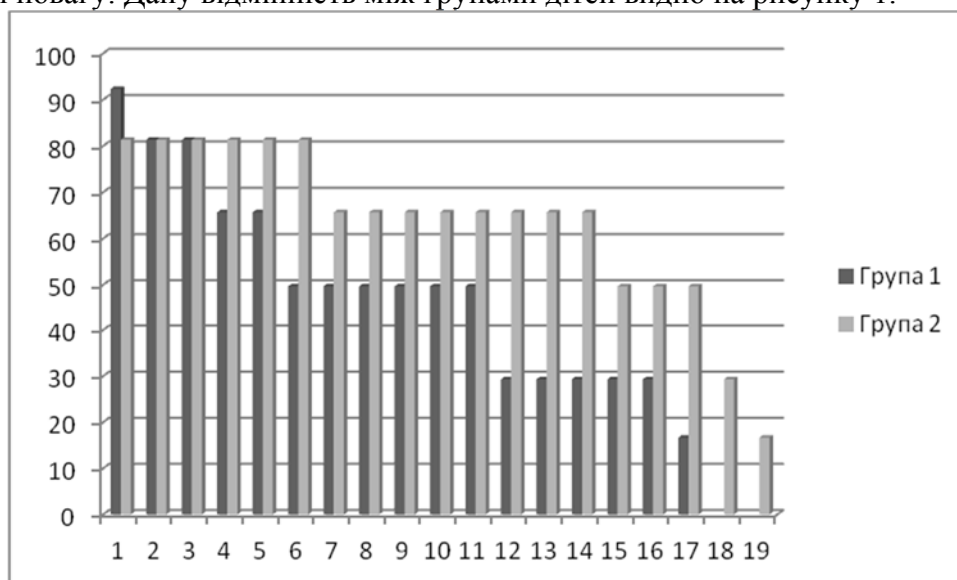

Рис. 1. Результати порівняння даних за методикою «Опитувальник самовідношення» по шкалі «Самовпевненість»

Група 1 – діти які не відвідують позашкільні заклади освіти

Група 2 – діти які відвідують позашкільні заклади освіти

0–100 – ступінь прояву ознаки

1–19 – діти з груп

Виходячи з наведених даних можна стверджувати, що дітям з першої групи в більшій мірі властиві незадоволеність собою і своїми можливостями а також сумніви в здатності викликати повагу у інших людей. Дітей же з другої групи, які займаються у позашкільних освітніх установах, можна охарактеризувати як самостійних, вольових, енергійних і надійних людей, яким є за що себе поважати. У їх поведінці можна помітити прояви самовпевненості, високої зарозумілості і відсутності внутрішньої напруженості.

За більшістю факторів Методики багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла математичний аналіз не показав значущих відмінностей у проявах досліджуваних якостей.

Виявлено значущі відмінності тільки за двома факторами: «С» – емоційна нестабільність – емоційна стабільність і по фактору «G» – низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки (як можна бачити на малюнках 2 і 3).

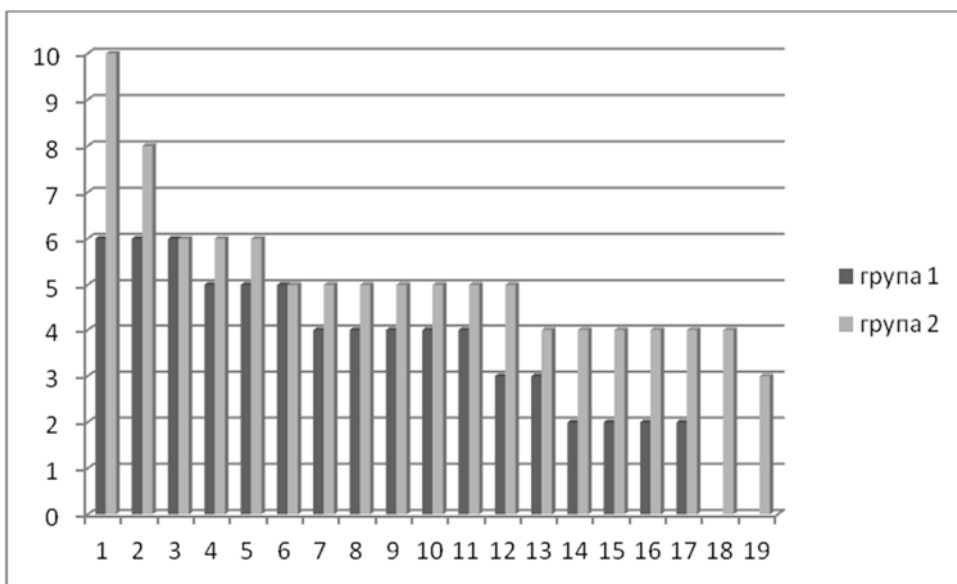

Рис. 2. Результати порівняння даних між двома групами за шкалою «С» – емоційна нестабільність – емоційна стабільність

Група 1 – діти які не відвідують позашкільні заклади освіти

Група 2 – діти які відвідують позашкільні заклади освіти

1–10 – ступінь прояву ознаки

1–19 – учасники груп

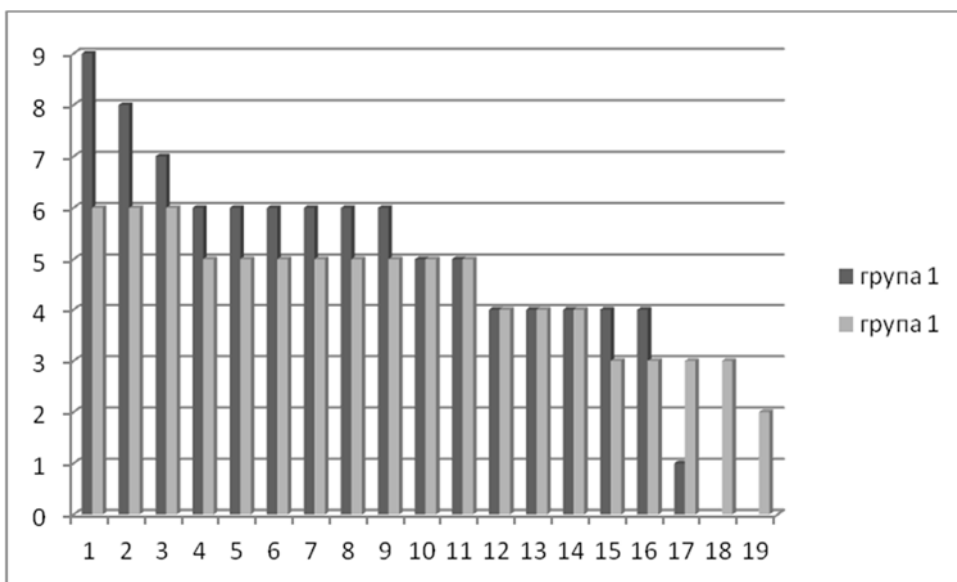

Рис. 3. Результати порівняння даних між двома групами за шкалою «G» – низька нормативність поведінки - висока нормативність поведінки.

Група 1 – діти які не відвідують позашкільні заклади освіти

Група 2 – діти які відвідують позашкільні заклади освіти

1–10 – ступінь прояву ознаки

1–19 – учасники груп

Група дітей, які відвідують позашкільні освітні заклади має більше високих показників емоційної стабільності (8–10 балів за 10-ти бальною шкалою, див. Малюнок 2), які свідчать про наявність таких особливостей як емоційна стійкість, зрілість і

незворушність, а також здатність до дотримання суспільних моральних норм, і практично не має низьких. У групі, що не відвідує позашкільні заняття, високі показники по донному фактору відсутні зовсім, і є багато дітей, що мають дуже низькі показники (2–3 бали за 10-ти бальною шкалою), що свідчить про їх емоційну нестійкість, імпульсивність, дратівливість і стомлюваність. Такі діти знаходяться під впливом почуттів, мінливі в настрої, легко засмучуються і схильні до фрустрацій.

Фактор «G» характеризує особливості емоційно-вольової сфери (наполегливість, організованість – безвідповідальність, неорганізованість) і особливості регуляції соціальної поведінки (прийняття або ігнорування загальноприйнятих моральних правил і норм). У групі, яка не займається в позашкільних закладах переважають високі і середні показники за даною шкалою і позитивний полюс, а в групі, яка відвідує позашкільні освітні заклади переважають середні і низькі значення і негативний полюс. Виходячи з цього, можна сказати, що більшість дітей з першої групи (53 %) сумлінні, відповідальні, врівноважені, у них розвинене почуття обов'язку і відповідальності, вони схильні дотримуватися загальноприйнятих моральних норм і правил і проявляють наполегливість у досягненні мети. Більшість дітей з другої групи, які відвідують позашкільні заняття (83 %) виявляють схильність до нестійкості, схильні до впливу почуттів, випадку та обставин. Вони більшою мірою схильні потурати своїм бажанням, не докладають зусиль для виконання групових вимог і норм. У їх поведінці проявляються неорганізованість, безвідповідальність, імпульсивність, відсутність згоди з загальноприйнятими моральними правилами і стандартами.

Виходячи з результатів, отриманих за допомогою U-критерію Манна-Уїтні, дані відмінності між групами можна вважати достовірними. Можна стверджувати, що групи відрізняються між собою за рівнем емоційної стабільності і нормативності поведінки. Діти які відвідують позашкільні заклади більш емоційно стабільні та мають менш нормовану поведінку, а діти що не відвідують позашкільні освітні заклади навпаки – емоційно нестабільні та схильні дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки.

Таким чином, гіпотеза дослідження частково підтвердилася. Між школярами що відвідують і школярами що не відвідують позашкільні заклади освіти є відмінності у таких індивідуально-особистісних якостях як самооцінка, рівень упевненості у собі, емоційна стабільність і нормативність поведінки. Також є схильність до значущих відмінностей у ступені прояву сміливості, експресивності та тривожності. За іншими дослідженими якостями (товариськість, інтелект, домінантність, чутливість, підозрілість, мрійливість, дипломатичність, радикалізм, нонконформізм, самоконтроль та напруженість) значущих відмінностей між групами не виявлено.

Аннотация. В данной статье приведены данные исследования индивидуально-психологических особенностей школьников, которые посещают внешкольные учебные заведения и не посещают их. Проведен обзор комплексных теоретических исследований проблемы личностной активности школьников и черт, которые ее обуславливают.

Ключевые слова: индивидуально-психологические особенности, внешкольные учебные заведения, самооценка, уверенность в себе.

Annotation. This article presents data on the research of individual psychological features of schoolchildren who attend out-of-school educational institutions and do not attend them. A review of complex theoretical studies of the problem of the personal activity of schoolchildren and traits that determine it.

Key words: extracurricular educational institutions, individual psychological characteristics, self-confidence, self-esteem.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кэттелла. – СПб.: Речь, 2010. 112 с.
2. Вербальная диагностика самооценки личности / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2012. С.48–49
3. Столин В. В., Пантеев С. Р. Опросник самоотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. М., 2008. С. 123–130.
4. Ромек В. Г. Психологические особенности уверенной в себе личности // Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособие / Под ред. проф. В.А. Лабунской. М.: Гардарики, 2010. – С. 207–225.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 656.13

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

К. О. Денисова, О. М. Анісімова

Анотація. У статті подана інформація про використання інтернет-технологій на транспортних підприємствах України, проведено опис архітектури платформ інтернет-технологій, а також проаналізовано майбутні шляхи впровадження та перспективи розвитку інтернету речей на українських підприємствах автомобільного транспорту.

Ключові слова: інтернет-технології, транспортна сфера, автомобільний транспорт, інтернет речей.

Постановка проблеми. Автомобільна промисловість знаходиться на межі революції, і рушійною силою в даній сфері діяльності є набір інтернет-технологій, відомий як інтернет речей. Завдяки застосункам інтернет-технологій, українські автомобілі можуть бути не тільки глибоко пов'язаними з транспортними підприємствами, але і використовувати технології «smart». Інсайдери й щоденні водії незабаром побачать принципово інший світ мобільності, тому саме інтернет-технології є найбільш перспективною складовою сфери автомобільного транспорту.

З точки зору інформаційних технологій, інтернет-магістральний сервіс допомагає українським бізнесменам виходити за межі підприємства, а підприємствам автотранспорту - розгортати технологічні рішення у нашій країні, що дозволить зробити транспортні моделі більш безпечними, гнучкими та динамічними. У більшості випадків саме застосування інтернет-технологій робить такі інноваційні рішення більш доступними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема застосування інтернет-технологій на підприємствах автомобільного транспорту є досить актуальною і знайшла своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Інтернет-технології в транспортній сфері досліджують І. Кривов'язюк та О. Усков [1]. Проблеми впровадження цифрових технологій для працівників і споживачів висвітлено у роботі О. Анісімової [2]. Перспективи використання інтернет-технологій на українських підприємствах висвітлені у працях О. Коваленка [3]. Інформаційну логістику, створення інформаційних продуктів досліджує В. Качуровський [4]. Однак практика свідчить, що дана область знань ще не повністю розкрита і потребує подальшого глибокого вивчення.

Невирішені частини проблеми. Як вже зазначалося, з проблемою застосування інтернет-технологій стикається більшість сучасних підприємств будь-яких галузей. Зважаючи на незначний вітчизняний досвід, відсутність належного фінансування, брак кваліфікованих працівників, процес впровадження інтернету речей відбувається досить повільно.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення перспектив впровадження та використання інтернет-технологій на українських підприємствах автомобільного транспорту.

Інтернет-технології у всьому світі є лідерами ланцюжків автомобільних поставок та користувачами автотранспорту і забезпечують висвітлення швидших, дешевих та ефективних показників, а також дозволяють зосередити увагу на таких цінностях, як прозорість та точність даних.

В Україні на даному етапі інтернет-технології лише починають втілюватися на транспортні підприємства. Як завжди, нові можливості дають і нові проблеми. Оскільки інтернет-технології та послуги повністю перетворюють автомобільну сферу, підприємства постійно балансують між застосуванням нових інтернет-рішень та проблемами, що зустрічаються при впровадженні нововведень в цій сфері. Поняття «інтернет-технології» є

досить розповсюдженим не тільки в сфері автотранспорту, саме тому в даній галузі такі технології за специфікою ототожнюються з синонімічним поняттям «інтернет речей».

Інтернет речей кардинально трансформує транспортну галузь України. Наступне покоління інтелектуальних транспортних систем оптимізують рух людей і товарів, поліпшить стан економіки, громадської безпеки та навколишнього середовища. Інтернет-технології на підприємствах автотранспорту автоматизують наші шляхи, залізниці та дихальні шляхи, трансформують досвід пасажирів та перероблення способів відстеження та доставки вантажів та товарів, створюють значні бізнес-можливості для системних інтеграторів, незалежних постачальників програмного забезпечення.

Інтернет-технології автотранспорту знаходяться в широкому діапазоні галузей і ринку, таких як:

- телематика та управлінські рішення автомобільних перевезень.
- транспортні логістичні програми.
- системи управління та якості.
- рішення щодо управління запасами та постачаннями.
- пасажирські програми для розваг та комерції.
- інтелектуальні програми для автомобілів.
- системи бронювання, мита та квитків.
- послуги однорангової мережі, такі як обмін автомобілями.
- системи безпеки та нагляду за автомобілями [4].

Незалежно від того, чи йдеться про розробку інтелектуальних рішень для транспортування, чи розробляється індивідуальний підхід до клієнта, компоненти інтернет-технологій транспортної системи на підприємствах допомагають усунути витрати на рішення та спрощують процеси розробки та інтеграції, а також прискорюють терміни виходу автомобілю на ринок. Сам інтернет-технології пропонують повний набір відкритих стандартів проміжних рішень, засоби віртуалізації, компоненти хмарних обчислень та відкриті операційні платформи для високопродуктивного впровадження масштабованої та надійної інтелектуальної транспортної системи на підприємстві.

Набір технологій дозволяє інтернету речей перетворити більшість інформаційних потоків у джерело інформації про потрібний об'єкт. Така система являє собою новий спосіб диференціації продуктів та послуг, в якості нових джерел, якими підприємство може самостійно керувати. Зрозуміло, що повний потенціал інтернет-технологій спонукає створити сервіс, який фіксує серію та послідовність дій, за допомогою яких транспортні підприємства зможуть створювати цикл повного самостійного інформаційного забезпечення в сфері автотранспорту [5].

Для отримання інформації, щоб завершити цикл і створити експертизу цінності, сервіс проходить через етапи циклу, кожен з яких активований за допомогою певних технологій. Акт контролюється датчиком, який створює інформацію, ця інформація проходить через мережу, щоб її можна було повідомляти, а стандарти, будь то технічні, правові, нормативні чи соціальні акти, дозволяють об'єднувати цю інформацію у часі та просторі. Інтернет-технології – це загальний термін, призначений для захоплення всіх видів аналітичної підтримки, які використовуються спільно для аналізу інформації. Цей цикл завершується технологіями розширеної поведінки, які дозволяють автоматично здійснювати автономні дії або формувати людські рішення таким чином, що призводить до покращення операцій на автомобільному підприємстві.

Успіх інтернет-технологій можна аргументувати з точки зору їх здатності ефективно надавати підприємству потрібні рішення. Наприклад, служби безпеки України використовують датчики, вбудовані в загальну інформацію про транспортний засіб, яку автомобіль створює та передає, пов'язані з подіями, пов'язаними із безпекою та надзвичайними ситуаціями. Навігаційні служби використовують технологію GPS, щоб

з'ясувати місцезнаходження авто. Аналіз інформації дозволяє провайдерів використовувати технології розширеної поведінки, щоб діяти від імені клієнта – від диспетчеризації служб екстрених служб до місця розбитого автомобіля до надання послуг в режимі реального часу. Своєчасність, надійність та точність інформації є найважливішими показниками внаслідок важливості швидкого реагування в надзвичайних ситуаціях та правових наслідків невдач у безпеці на автомобільних підприємствах [6].

Автомобільні інтернет-технології стали не просто послідовниками між машиною та її виробником. На відміну від закритих баз даних на підприємствах, інтернет речей залучив також постачальників обладнання та постачальників інтернет-послуг вищого рівня, які постачають технологічні пристрої та новітні інтернет-технології, таким чином надають якісніші провайдерські послуги. Нові постачальники обладнання, які працюють аналогічно існуючим провайдерами, підходять до існуючих структур на автомобільних підприємствах. Тим не менш, транспортні компанії представили важливу зміну: впровадження вбудованих служб безпеки розширило їхні бізнес-моделі від виготовлення транспортних засобів до роздрібною торгівлі і наданні інтернет-послуг. Стан комунікації з клієнтами завжди був важливим, але слабким місцем, проте інтернет-технології стали ключовими в стосунках зі споживачами. Як результат, інтернет речей володіє двома критичними значеннями в партнерстві: дані клієнта, що стосуються наданих послуг, та фактичне взаємодія із самими клієнтами в режимі online. Схема функціонування інтернет-технології на підприємстві автомобільного транспорту зображена на рис. 1.

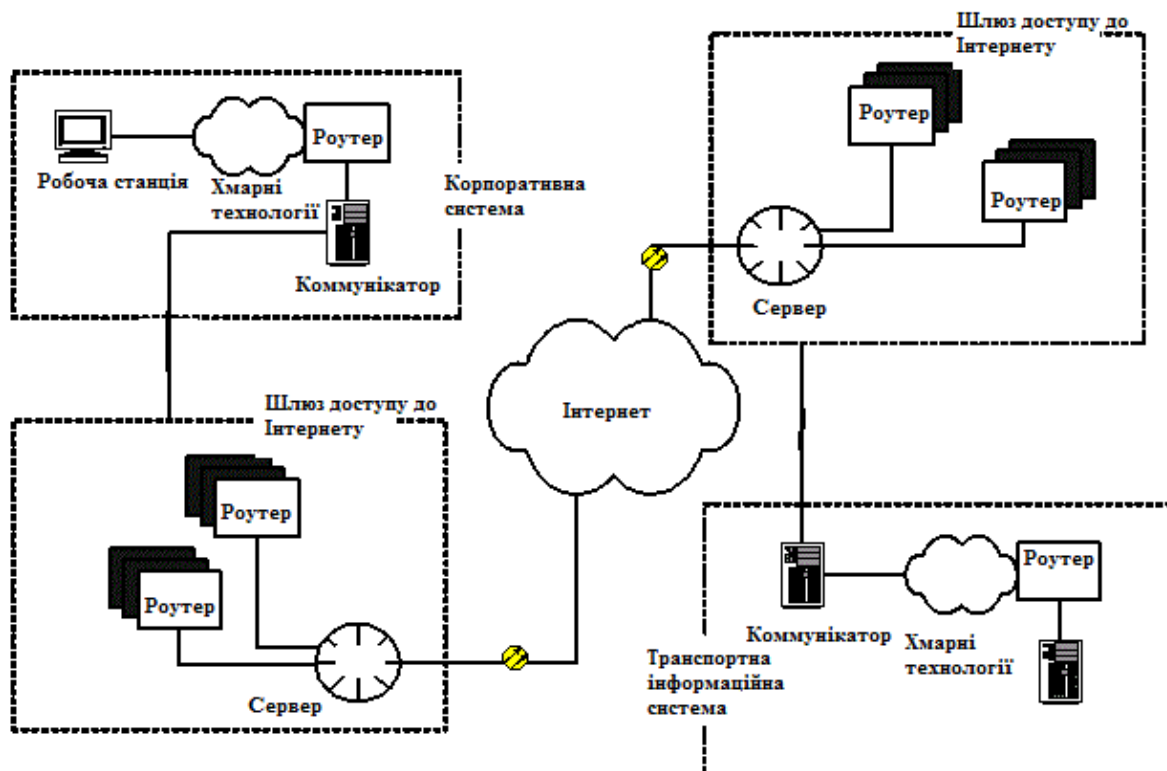

Рисунок 1 – Схема функціонування інтернет-технології на підприємстві автомобільного транспорту

Інтернет-технології, що базуються на комунікації, отже часто потребують розширену систему для ефективного та доступного функціонування, апеляції до клієнтів та можливості генерувати нові ідеї. Дана задача може створювати значні грошові витрати, адже вона

створює додаткові труднощі для новаторів, коли мова йде про впровадження інтернету речей на підприємстві [7].

Широка кількість доступних пристроїв та датчиків створює величезний обсяг даних, що базується на широкому спектрі виявлених подій, і це саме по собі є відповідальним за більшу частину вартості, що бачиться на цьому етапі. Інтернет-технологія може передавати генеровані дані на загальну платформу, де потім вона може бути об'єднана з даними, що походять з інших джерел, включаючи сторонні контент та соціальні медіа, і аналізуються, створюючи відповідь, яка потім доставляється через транспортний засіб або іншу призначений вихідний пристрій. Ця триангуляція даних, що надходить із цих безлічі пристроїв, полягає в тому, що найбільше значення полягає: по-перше, у розумінні даних, щоб намалювати повну картину поведінки клієнта та навколишнього контексту, щоб генерувати статистику, а по-друге, навіть дозволити цю агрегацію насамперед у спосіб, який є сумісним між різними пристроями, і забезпечує всебічний та послідовний досвід роботи з клієнтами [8].

Платформа, яка може агрегувати та аналізувати всі ці дані, є складною задачею, оскільки це передбачає співпрацю між кількома зацікавленими сторонами з багатьох аспектів транспортної сфери. Етапи агрегації та аналізу є реальними вузькими місцями для цієї фази підключення, і саме такими є позиції постачальників програмного забезпечення в центрі створення цінностей в інтернет-технології, оскільки вони, і тільки вони, проводять, щоб забезпечити таку платформу (рис. 2).

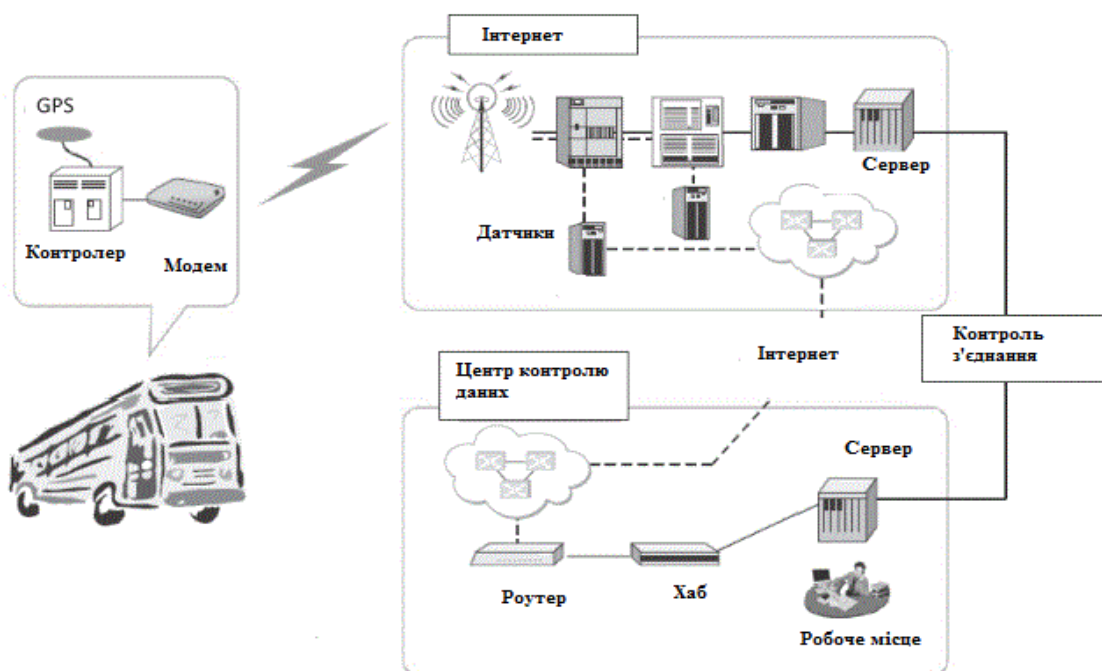

Рисунок 2 – Схема платформи взаємодії автомобіля та підприємства на основі інтернет-технологій

Природно, що українські автовиробники сподіваються зберегти контроль над автомобільною системою; вони продовжують робити великі інвестиції в інтернет речей і працюють над тим, щоб претендувати на зачну долю автомобільного бізнесу. Разом з цим, автовиробники вивчають нові способи скорочення загальних витрат на продукти, скорочують час до ринку, створюють більшу гнучкість та відрізняють їх транспортні засоби в епоху, в якій програмне забезпечення швидко стає ключовим фактором, як конструкція кузова та економія палива.

Дійсно, декілька українських автовиробників почали переробляти процес розробки продукту, зосередивши увагу на стандартних компонентах та технологіях. Співвідношення стандартних компонентів збільшиться, зменшуючи процес розробки продукту на машину (наприклад, час на ринок) та зменшення витрат на виробництво. Автомеханіки також працюють над підвищенням гнучкості виробництва та більш ефективним використанням виробничих потужностей. Розробка інтернет-технологій, інтегрованого планування виробництва, інтеграції даних та великий аналіз даних також дадуть подальший упорядкування процесу [8].

Автопрофесіонали також можуть використовувати дані, створені підключеним автомобілем, і застосовувати все більш складні аналітичні можливості для керування процесами внутрішнього прийняття рішень, від кращого розуміння та прогнозування переваг покупців до дизайну водіння, тестування, гнучкого планування виробництва та забезпечення якості. Автомобільна промисловість вже має давню історію використання новітніх, міжгалузевих технологій у дизайні та виробництві, від цифрових технологій до розширеної реальності до використання передових інтернет-технологій. Інтелектуальна інфраструктура та інтеграція з носіями – це наступний крок на автомобільних підприємствах нашої країни.

Висновки. Підприємства будуть продовжувати стикатися з багатьма проблемами, які у них завжди виникають: управління складністю та якістю, підвищення гнучкості та оптимізації процесів, збереження ресурсів та забезпечення прибуткового зростання. І хоча підключення та мобільність можуть змінювати автомобільні бізнес-моделі, вони можуть також підтримувати багато традиційних функцій та допомогти покращити загальну конкурентоспроможність компаній.

Ключовим кроком є вирішення правильної стратегії розповсюдження і використання інтернет-технологій на автомобільному підприємстві. У цьому випадку, як завжди, краще бути лідером, ніж послідовником.

Аннотація. В статті представлена інформація об використанні інтернет-технологій в транспортних підприємствах України, приведено описання архітектури платформ інтернет-технологій, а також проаналізовані будучі шляхи впровадження і перспективи розвитку інтернету речей на українських підприємствах автомобільного транспорту.

Ключевые слова: интернет-технологии, транспортная сфера, автомобильный транспорт, интернет вещей.

Abstract. The article provides information on the use of Internet technologies at transport enterprises of Ukraine, describes the architecture of platforms of Internet technologies, as well as analyzes the future ways of implementation and prospects of Internet development of things at Ukrainian enterprises of motor transport.

Keywords: internet technologies, transport sphere, automobile transport, internet of things.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривов'язюк І. В., Усков О. Р. Управління логістичними інформаційними системами підприємства: Монографія / Луцьк. нац. техн. ун-т. – Луцьк: Манускрипт, 2016. – 140 с.
2. Анісімова, О. М. Проблеми впровадження цифрових технологій для працівників і споживачів. Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015–2016 рр., [S.l.], may 2017. Доступно за адресою: <<http://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/3840>>. Дата доступу: 19 dec. 2017
3. Коваленко О. О., Марценюк Т. О., Яворська І. О. Проблеми використання інформаційних логістичних систем на українських підприємствах // Економічний простір. – 2015. – № 19. – С. 274–282.
4. Качуровський В. Є., Волонтир Л. О. Створення логістичних інформаційно-програмних модулів на основі логіко-часових функцій // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2016. – № 633. – С. 294–300.
5. Новак В. О., Андрійчук І. М. Особливості інноваційної діяльності сучасних підприємств // Проблеми системного підходу в економіці: Електронне наук. фахове видання. – 2016. – № 3 // archive.nbuiv.gov.ua.
6. Печенюк А. В., Гуцол Т. Д. Сучасні інформаційні технології в транспортній логістиці // Вісник СНУ ім. Володимира Даля. – 2015. – № 6. – С. 1–4.
7. Харченко В. В. Сучасні системи підтримки рішень при управлінні виробничим потенціалом // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2016. – № 154, Ч. 2. – С. 308–311.
8. Majewski, J. (2008). Informatyka dla logistyki. III wyd. I LiM: Poznan. 61 s.

ВИКОРИСТАННЯ PERSONAL INFORMATION MANAGER ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

А. В. Косякова, О. С. Щербіна

Анотація. У статті розглядається проблема використання аудиторних фондів університету та керування розкладом занять. Проведено аналіз найбільш поширеної технології оптимізації навчального процесу Personal Information Manager. Розглянуто найпопулярніші Personal Information Manager: Mailbird; Mozilla Thunderbird; the Bat; Microsoft Outlook. Вказано основні переваги, які отримує університет при використанні подібних механізмів. Запропоновано використання додаткових функцій Microsoft Outlook на прикладі складання розкладу занять на факультеті.

Ключові слова: освіта, інформаційні технології, органайзер, навчальний процес, оптимізація.

Організація навчального процесу це достатньо складна робота, що потребує багато часу та зусиль. Однією з головних проблем у даному процесі з якою стикається навчальний заклад це гармонізація розкладу занять з наявним аудиторним фондом та можливостями викладачів. Вирішенням даної проблеми є використання інформаційних технологій, що здатні пришвидшити та полегшити цей процес, а саме Personal Information Manager. Технологія Personal Information Manager включає в себе широкий набір необхідних інструментів в залежності від потреб користувача та вартості продукту.

Постійна оптимізація навчального процесу на основі використання інформаційних технологій свідчить, що ця проблема завжди буде актуальною та безперервно буде вдосконалюватися в зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій. Проблемами інформатизації освіти займаються: В. Биков, М. Жалдак, І. Захарова, Ю. Машбиць, Н. Морзе, Є. Полат, С. Сисоєва, І. Роберт, Ю. Триус та ін. [1].

Метою проекту є висвітлення механізмів покращення складання розкладу аудиторних занять з використанням Personal Information Manager. Для досягнення цілей проекту було досліджено можливості даної технології, їх різноманітність та особливості використання.

Існує велика кількість Personal Information Manager, найпопулярніші з них:

1. Mailbird – особливість якого є можливість підключення сторонніх сервісів, таких як Facebook, Dropbox, WhatsApp, Twitter, Evernote.

2. Mozilla Thunderbird – перевага цієї програми полягає у тому, що проект працює за принципом OpenSource, тобто він є безкоштовним, з можливістю використання в комерційних цілях. Також є вбудований спам-фільтр для небажаної кореспонденції, можливість шифрувати повідомлення, використовувати електронно цифровий підпис та перевіряти сертифікати конфіденційності.

3. The Bat – характеризується потужним захисним механізмом, великим ступенем конфіденційності, швидкістю роботи та низькими системними вимогами.

4. Microsoft Outlook – особливістю даного Personal Information Manager є можливість інтеграції з іншими продуктами Microsoft Office, хмарним сховищем One Drive та можливість спільної одночасної роботи над проектами [2].

Personal Information Manager зазвичай мають такий функціональний набір:

- адресна книга;
- списки;
- календар;
- нотатки;
- сповіщення;
- електронна пошта та система миттєвих повідомлень;

- факс;
- голосова пошта;
- планування зустрічей та завдань;
- хмарне сховище;
- організація спільного доступу [3].

В 2014 році Microsoft Outlook було впроваджено в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса. Наявність подібної технології надає університету багато можливостей.

По-перше, організувати комунікацію між структурними підрозділами, співробітниками та студентами університету.

По-друге, використовувати технологію хмарного сховища One Drive для зберігання, публікації та надання спільного доступу до необхідних документів.

По-третє, планувати зустрічі, запрошуючи необхідне коло людей на наради, створювати голосування та планувати свій робочий час або діяльність відділу.

Розглянемо деякі з функцій Outlook детальніше.

Адресна книга – призначена для збереження контактів. Характерною рисою Outlook є можливість переглянути інформацію про всіх користувачів системи і їх контактну інформацію.

Хмарне сховище One Drive, дозволяє створити сховище документів до яких можна надати доступ для спільної роботи, редагування або перегляду.

Система сповіщення інформує користувача про події які він запланував або в які його запросили, про нові повідомлення на електронній пошті.

Календар у Outlook дозволяє створювати наради, планувати свій робочий час та надавати доступ до свого календаря іншим користувачам.

Усі вище перераховані функції Outlook дають можливість для вирішення таких проблем, як: проблеми з наявністю вільних аудиторій, рівномірний розподіл навчального часу, можливість підтримувати зв'язок викладачів зі студентами.

Проект передбачує створення загально-факультетського календаря, де зазначався б розклад занять; номер аудиторії, що використовується; тип заняття, наприклад, практичне заняття; викладача та присутніх студентів.

Тобто за допомогою Outlook синхронізувати навчальний процес між викладачами зі студентами з однієї сторони та аудиторним фондом з іншої. Це надасть такі переваги, як:

- вирішення проблем відсутність необхідних аудиторій;
- отримання даних про розмір групи або груп студентів для підбору оптимального розміру аудиторії для занять;
- можливість швидкого сповіщення про зміни у розкладі або заміна чи перенесення занять викладачем;
- отримання даних для створення картини усього навчального процесу для можливості швидкої модернізації або зміни.

Також впровадження подібної системи допоможе підвищити рівень якості роботи викладачів та підвищить їх рейтинг. Адже за допомогою Outlook викладачі зможуть підтримувати зв'язок зі студентами у будь-який час, надсилати їм додаткові матеріали, попереджати про зміни у розкладі. [4].

Реалізація даного проекту можлива за допомогою застосунка Календар, а саме за допомогою функції «Планування зустрічей», «Збори».

На рисунку 1 зображено процес планування зустрічей для певної групи на навчальний тиждень. Функція «Планування зустрічей» дозволяє назначити дату та час заняття або зборів. Також є можливість задати період протягом якого, ці зустрічі будуть повторюватись, наприклад, на період семестру.

	ПОНЕДЕЛЬНИК	ВТОРНИК	СРЕДА	ЧЕТВЕРГ	ПЯТНИЦА
	25	26	27	28	29
11				Мовні технології документального забезпечення 314 аудиторія	
12					
13	Інформаційна діяльність державних органів та установ 315 аудиторія	Інформаційні війни та безпека інформації 314 аудиторія		Інформаційні системи стратегічного менеджменту 314 аудиторія	
14	Методологія та джерела документознавчих досліджень 315 аудиторія	Інформаційна підтримка інноваційної діяльності 314 аудиторія		Інформаційні системи стратегічного менеджменту	
15					
16	Методологія та джерела документознавчих досліджень		Управління якістю бібліотечної та архівної справи 314 аудиторія		
17			Електронні ділові комунікації аудиторія 303а		
18					
19					

Рисунок 1 – Планування зустрічей за допомогою Microsoft Outlook

Outlook дозволяє індивідуально налаштувати кожну зустріч, як це зображено на рисунку 2. Є можливість налаштувати такі параметри зустрічі, як:

- тему зустрічі;
- додати учасників;
- початок та кінець зустрічі;
- додати повідомлення та прикріпити файл;
- створити голосування, у разі необхідності;
- додати такі тонкі налаштування, як: важливість, статус, час повторення сповіщення, обрати категорію.

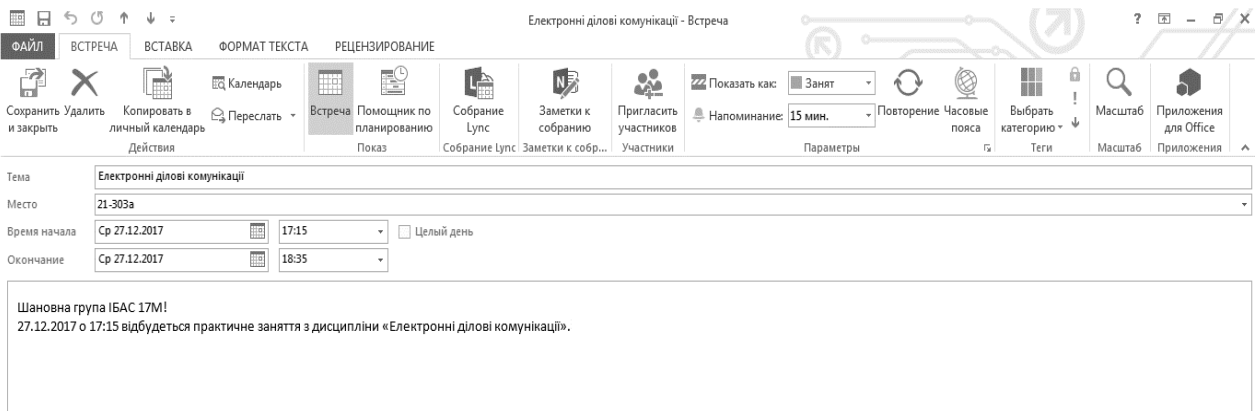

Рисунок 2 – Планування зустрічей за допомогою Microsoft Outlook

Помічник з планування допоможе користувачеві більш детально налаштувати зустріч, наприклад обрати зі списку всіх необхідних учасників, обрати аудиторію з переліку аудиторій університетського фонду, як це зображено на рисунку 3, статус зустрічі.

Окремо слід виділити механізм якій дозволяє уникати конфлікти під час планування, він попереджає користувачів про те, що та чи інша аудиторія занята, або буде занята, та пропонує вільну аудиторію.

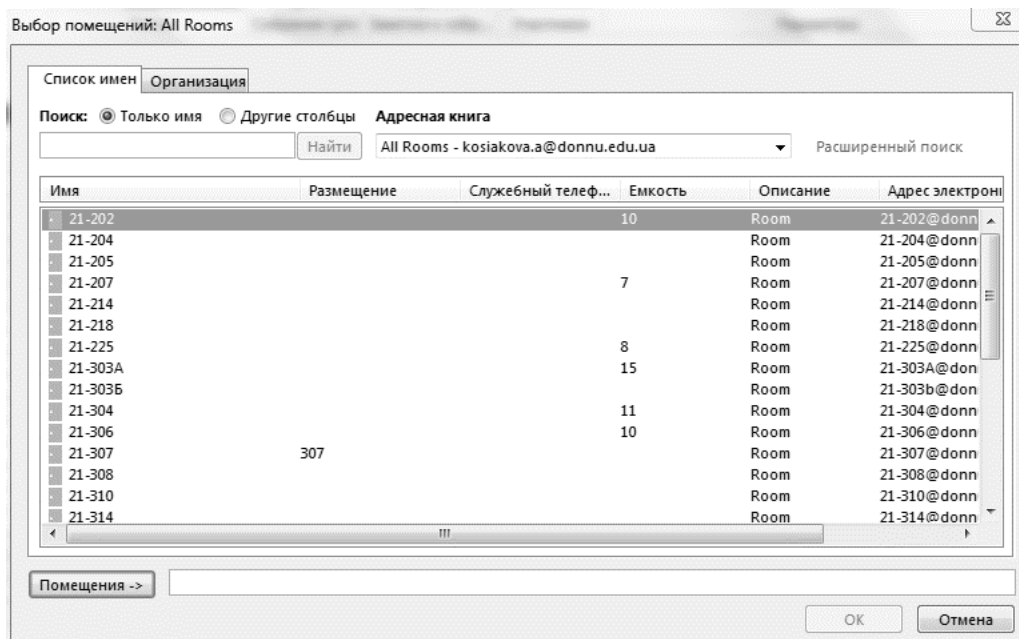

Рисунок 3 – Вибір приміщення з переліку аудиторій університетського фонду Microsoft Outlook

Отже, розглянувши деякі існуючі Personal Information Manager можна зробити висновок про те, наскільки вони прискорюють, оптимізують та полегшують організаційну роботу. Microsoft Outlook є одним із різновидів органайзерів, який має широкий набір інструментів та корисних додатків. А інтеграція з Microsoft Office робить його незамінним в роботі організації.

При впровадженні проекту з управління аудиторним фондом та плануванням навчального процесу факультет отримає значні переваги, такі як: вирішення проблем відсутність необхідних аудиторій, швидке сповіщення студентів та співробітників щодо змін.

Аннотация. В статье рассматривается проблема использования аудиторных фондов университета и управления расписанием занятий. Проведен анализ наиболее распространенной технологии оптимизации учебного процесса Personal Information Manager. Рассмотрены самые популярные Personal Information Manager: Mailbird; Mozilla Thunderbird: the Bat; Microsoft Outlook. Указаны основные преимущества, которые получает университет при использовании подобных механизмов. Предложено использование дополнительных функций Microsoft Outlook, на примере составления расписания занятий на факультете.

Ключевые слова: образование, информационные технологии, органайзер, учебный процесс, оптимизация.

Abstract. The article deals with the problem of using university auditor funds and managing the schedule of classes. The analysis of the most widespread technology of optimization of educational process Personal Information Manager is carried out. The most popular Personal Information Manager: Mailbird; Mozilla Thunderbird: the Bat; Microsoft Outlook. The main advantages that the university receives when using similar mechanisms are indicated. It is offered to use additional functions of Microsoft Outlook, on an example of drawing up of the schedule of employment at faculty.

Keywords: education, information technologies, organizer, educational process, optimization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://goo.gl/qebhhJ>
2. Outlook – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://products.office.com/uk-ua/outlook/email-and-calendar-software-microsoft-outlook>
3. Personal Information Manager (PIM) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.techopedia.com/definition/24752/personal-information-manager-pim>
4. Пригунов О. В. Інформаційна система рейтингу для забезпечення якості діяльності закладів вищої освіти / О. В. Пригунов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 255–260. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_50
5. Анісімова О. М. Використання інформаційної діяльності для формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємства / О. М. Анісімова, О. С. Щербіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск №4. Березень 2015 р. – [Електронне видання]. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/pro-zhurnal> (фахове видання)

КОНЦЕПЦІЯ РОЗРОБКИ ПОРТАЛУ ЕЛЕКТРОННОГО ПОРТФОЛІО СТУДЕНТІВ

А. Ю. Спектор, О. М. Анісімова.

Анотація. У даному дослідженні висвітлюється проблема працевлаштування студентів та вирішення її за допомогою системи електронного портфоліо. В роботі наведено досвід інших університетів України при впровадженні даної системи та проблеми з якими вони стикались. Зазначено переваги від провадження подібної системи в університеті, як для студентів так і роботодавців. Описано структуру сайту та його змістове оформлення, принцип роботи фільтру сайту та механізми взаємодії користувачів.

Ключові слова: Портфоліо студентів, навчання, мотивація, веб технології, освіта.

Одною з проблем з якою стикаються студенти при пошуку роботи є показ своїх навичок та знань. В класичному варіанті надсилається резюме, де зазначення основана інформація про працівника, однак воно не може продемонструвати усі навички і знання студента роботодавцю, однак впровадження системи електронного портфоліо допоможе вирішити цю проблему. Портфоліо в даному випадку це публікація навчальних досягнень студента з певних дисциплін за період навчання [1]. Впровадження електронного портфоліо в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса дозволить роботодавцям проглядати роботи студентів за період його навчання та обирати за певними критеріями необхідних їм студентів. Крім того цей механізм буде спрямований на підвищення рівня конкурентоспроможності між студентами [2]. Впровадження в університеті системи електронного портфоліо, дозволить:

- підвищити мотивацію студентів під час навчання;
- створити репозиторій робіт студентів; вдосконалювати свої навички та вміння роботи з документацією та інформаційними системами;
- покращувати знання мов HTML та CSS;
- поглибити знання використання CMS систем.

Технологія електронного портфоліо є широко розповсюдженою в Західних країнах: у Великій Британії, США, Канаді [3]. В Україні розвитком цієї технології займаються такі вчені, як: Л. Панченко, О. Смолянінова, А. Скорнякова. В Україні ця технологія знаходиться в стадії розвитку, українські заклади вищої освіти досліджують і впроваджують різні варіанти технології, наприклад подібним впровадженням займалися у Київському університеті імені Бориса Грінченка, Донецькому національному технічному університеті та Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка з 2013 року.

Головною проблемою з якою зазвичай стикаються під час розробки подібного порталу, стає проблема відсутності єдиної методичної бази, правил побудови подібних сервісів, механізмів взаємодії студентів з роботодавцями та контроль за сервісом електронного портфоліо. Виходом з даної проблеми є створення веб ресурсу, де буде організовано портфоліо з переліком сайтів студентів.

Метою дослідження є розробка концепції електронного портфоліо студентів закладів вищої освіти. Для цього треба дослідити та розробити наступні завдання: розробка структури веб ресурсу, механізмів взаємодії студентів та роботодавців, наповнення розділ необхідною інформацією та розробка методичних вказівок щодо використання сервісом, вимог до оформлення та наповнення електронних портфоліо студентів.

Проект електронного портфоліо передбачає написання за допомогою мов HTML, CSS, JavaScript макету сайту, вивчення підходів до розробки структури сайту, розробка власної структури сайту та наповнення її необхідною інформацією.

Донецький
національний
університет імені
Василя Стуса

Головна

Портфоліо студентів

Про проект

Контакти

Рисунок 1 – Головна сторінка з розділами сервісу

На рисунку 1 зображено частину головної сторінки з розділами сервісу, якій на даний час знаходиться в стадії розробки.

Структура сайту передбачає такі розділи:

- Головна;
- Портфоліо студентів;
- Про проект;
- Контакти.

У розділ «Головна» розміщено загальну інформацію про Донецький національний університет імені Василя Стуса, структуру, перелік факультетів та кафедр, посилання на структурні підрозділи університету. До логотипів університету та факультетів були додані гіперпосилання на офіційні ресурси. Також за допомогою JavaScript було створено анімацію з логотипами факультетів при натисненні на які користувача перенаправляло на відповідну сторінку факультету, як це зображено на рисунку 2.

Донецький національний університет імені Василя Стуса сьогодні - це потужний науково-освітній комплекс найвищого IV рівня акредитації, один із провідних вищих навчальних закладів країни.

ДонНУ імені Василя Стуса є класичним університетом, у якому здійснюється підготовка фахівців природничого, гуманітарного, економічного профілів освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста та магістра за 53 спеціальностями. Навчання в аспірантурі здійснюється за 63, а у докторантурі - за 23 спеціальностями.

До структури університету входять 9 основних факультетів:

- математики та інформаційних технологій;
- фізико-технічний;
- хімічний;
- біологічний;
- філологічний;
- іноземних мов;

Рисунок 2 – Частина головної сторінки з анімованим переліком факультетів

Розділ «Портфоліо студентів» передбачає розміщення гіперпосилань на портфоліо студентів, їх сортування та систематизацію, створення на веб ресурсі фільтру за допомогою, якого роботодавець задавши критерії пошуку зможе шукати необхідних йому студентів. Створення системи рейтингу за допомогою, якої найкращі портфоліо студентів будуть знаходитись на перших позиціях при пошуку.

Розділ «Про проект» розміщує інформацію про мету проекту, його розробники, вимоги до оформлення та приклади портфоліо, вимоги до використання символіки університету та методичні матеріали.

Розділі «Контакти» містить такі дані:

- електронна адреса розробника порталу;
- контактна інформація відповідальної особи, яка займається обслуговуванням сайту, розміщенням нових портфоліо та допомогою стосовно питань, які виникли під час роботи сервісу;
- фрейм Google Maps з фізичним розташуванням університету;
- форма для відгуків, як це зображено на рисунку 3.

Рисунок 3 – Форма для відгуків та Google Maps.

Для запобігання зловживанням при роботі сервісу студентами, усі їх роботи та портфоліо будуть перевірятися на відповідність представлених матеріалів:

- до вимог, які висували викладачі;
- відповідність заявленим пунктам у структурі сайту;
- дотримання вимог щодо використання символіки Університету згідно Guideline;

Кожен з пунктів перевіряється відповідною особою (модератором) та у разі невідповідності буде направлятися не доопрацювання. Викладачі зможуть оцінювати проекти студентів та писати свої відгуки про них. Дискусійним є питання щодо коментарів з боку студентів. Як варіант пропонується можливість ідентифікації користувачі через корпоративний обліковий запис, як це було зроблену у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Фільтрація робіт портфоліо студентів буде проходити за:

- ключовими словами на їх сторінках (після відповідної перевірки);
- роками навчання;
- факультетам та спеціальність;
- формою навчання;
- середнім балом оцінок за навчальними предметами;
- та іншими показниками.

Підключення модулю з фільтрацією до електронного портфоліо студентів, надасть можливість роботодавцям підбирати більш точно кандидатів.

Отже, впровадження електронного портфоліо до навчального процесу, дозволить підвищити знання та навички студентів, знання мов HTML, CSS, JavaScript, поглибити знання про використання інформаційних технологій, зокрема CSM систем для розробки власного проекту, стати більш мотивованими для отримання найкращого результату при роботі над власним портфоліо. Роботодавець в свою чергу отримає можливість обирати найкращих студентів, ще на стадії навчання.

Під час розробки сервісу було проаналізовано підходи створення макетів веб-сторінок, їх структура, було розроблено власний макет сайту та його зміст, розроблена методична документація для правил оформлення портфоліо, критерії оцінки проектів студентів та механізми взаємодії користувачів сервісу.

Аннотация. В данном исследовании освещается проблема трудоустройства студентов и решение ее с помощью системы электронного портфолио. В работе приведены опыт других университетов Украины при внедрении данной системы и проблемы, с которыми они сталкивались. Отмечено преимущества от производства подобной системы в университете, как для студентов, так и работодателей. Описана структура сайта и его содержательное оформление, принцип работы фильтра сайта и механизма взаимодействия пользователей.

Ключевые слова: Портфолио студентов, обучение, мотивация, веб технологии, образование.

Abstract. This study highlights the problem of employment of students and solve it using a system of electronic portfolio. The paper presents the experience of other universities of Ukraine in the implementation of this system and the challenges they faced. The benefits from implementing a similar system at the University both for students and employers. Describes the structure of the site and its conceptual design, the principle of operation of the filter site and mechani of user interaction.

Keywords: Portfolio, students, learning, motivation, web technology, education.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Технологія портфоліо – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://goo.gl/Gwn4nE>
2. Анісімова О. М. Рівень використання інформаційних систем як важлива складова потенціалу у корпоративному управлінні / О. М. Анісімова, Д. О. Анісімов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 146–149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_29.
3. Панченко Л. Ф. Електронне портфоліо студента / Л. Ф. Панченко // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2013. – № 7. – С. 281–284. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2013_7_45.

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Б.В. Верницький, В.И. Матвийчук

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы управления дебиторской задолженностью на предприятии и пути их решения. Исследован вопрос взаимосвязи и зависимости дебиторской и кредиторской задолженности. Проведенный анализ соотношения дебиторской и кредиторской задолженности исследуемого предприятия показал существенное отклонение показателей от рекомендуемых значений. Рассмотрено и предложено использование различных способов и методов для эффективного управления и сбалансированности дебиторской и кредиторской задолженности. Сформулированы выводы по результатам исследования. Определены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, факторинг, учет векселей, форфейтинг, финансовый анализ.

Постановка проблемы. На сегодняшний день экономика Украины характеризуется напряженными политическими событиями, неконтролируемыми инфляционными процессами, нестабильностью общественных связей и другими неблагоприятными для развития экономики факторами. Результатом воздействия подобных факторов на деятельность предприятий является снижение деловой активности, низкая платежеспособность, которая обычно приводит к кризисному состоянию хозяйствующих субъектов.

Основной причиной низкой платежеспособности предприятий является несвоевременность возврата дебиторской задолженности или возврат задолженности в неполном объеме, что способствует возникновению сомнительной и безнадежной дебиторской задолженности.

Важной предпосылкой преодоления указанных проблем является создание эффективной системы управления дебиторской задолженностью.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам управления дебиторской задолженностью посвящены труды А. Н. Кияшко, А. Г. Лищенко, А. С. Барановской, И. О. Бланка, Р. Бредли, Р. Льюиса и др.

Формулировка цели. Основной целью исследования является определение рациональных способов и методов управления дебиторской задолженностью.

Результаты исследования. При предоставлении отсрочки платежа у предприятия возникает дебиторская задолженность по расчетам с покупателями, акционерами, персоналом, бюджетом, внебюджетными фондами и т.п. Возникновение дебиторской задолженности – это объективный процесс, обусловленный существованием рисков при проведении взаиморасчетов между контрагентами по результатам хозяйственных операций.

Резкое увеличение дебиторской задолженности и ее доли в оборотных активах может свидетельствовать о неосторожной кредитной политике предприятия по отношению к покупателям, либо об увеличении объема продаж в кредит, или о неплатежеспособности и банкротстве части покупателей. Сокращение дебиторской задолженности оценивается положительно, если это происходит за счет сокращения периода ее погашения. Если же размер дебиторской задолженности уменьшается в связи с уменьшением реализации продукции в кредит, то это может свидетельствовать о снижении деловой активности предприятия [1, с. 190–191].

Таким образом, рост дебиторской задолженности не всегда оценивается отрицательно, а снижение – положительно. Необходимо разграничивать нормальную и просроченную задолженность. Наличие последней создает финансовые затруднения, так как предприятие будет чувствовать недостаток финансовых ресурсов для приобретения производственных запасов, выплаты заработной платы. Просроченная дебиторская

задолженность означает также рост риска непогашения долгов и уменьшение прибыли. Каждое предприятие заинтересовано в сокращении сроков погашения причитающихся ему платежей. Поэтому для уменьшения дебиторской задолженности предприятию необходимо проанализировать ее состояние и выбрать эффективные методы управления.

Важным показателем анализа следует считать соотношение дебиторской и кредиторской задолженности. В случае, если долги дебиторов превращаются в денежные средства через более длительные временные интервалы, чем интервалы, когда предприятию необходимы денежные средства для своевременной уплаты долгов кредиторам - возникает нехватка денежных средств в обороте, которая сопровождается необходимостью привлечения дополнительных источников финансирования. Результаты анализа соотношения дебиторской и кредиторской задолженности ПАО «Могилев-Подольский машиностроительный завод» [2] за 2014–2016 гг. представлены в табл. 1.

Таблица 1

Соотношение дебиторской и кредиторской задолженности публичного акционерного общества «Могилев-Подольский машиностроительный завод»

Года	Общая сумма задолженности (тыс. грн.)		Рекомендуемое значение	Соотношение дебиторской и кредиторской задолженности	Отклонение от рекомендуемого значения
	дебиторской	кредиторской			
2014	2718	12628	0,9-1,0	0,22	- 0,78
2015	1608	18631	0,9-1,0	0,09	- 0,91
2016	3893	17996	0,9-1,0	0,22	- 0,78

Результаты расчетов свидетельствуют о серьезном отклонении показателей от рекомендуемых значений. Предприятию необходимо принять все возможные меры для уменьшения суммы кредиторской задолженности, иначе оно столкнется с угрозой неплатежеспособности.

В табл. 2 представлены результаты исследования состояния дебиторской задолженности предприятия за 2014–2016 гг.

Таблица 2

Показатели состояния дебиторской задолженности ПАО «Могилев-Подольский машиностроительный завод»

Год	2014	2015	2016
Дебиторская задолженность (тыс. грн.)	2901	1868	4041
Оборачиваемость ДЗ (количество оборотов)	5,6	10,3	18,9
Период погашения ДЗ (дней)	64	35	19
Доля ДЗ в общем объеме текущих активов (%)	25,97	17,79	28,86
Выручка от реализации продукции (тыс. грн.)	28364	25676	55969
Отношение средней величины ДЗ к выручке от реализации (макс. 1)	0,17	0,1	0,05

За анализируемый период объем дебиторской задолженности увеличился на 39,30%; количество оборотов дебиторской задолженности выросло с 5,6 раз до 18,9 раз, период погашения уменьшился с 64 дней до 19 дней. Это свидетельствует об изменении условий кредитования покупателей. Доля дебиторской задолженности в общей сумме текущих активов увеличилась с 25,97 % до 28,86 %, что говорит об увеличении объема продукции, проданной в кредит. Отношение величины дебиторской задолженности к выручке от реализации уменьшилось с 0,17 до 0,05 пунктов. Сама же выручка в 2016 году, по сравнению с 2014 годом, увеличилась на 97,32 %. Можно сделать вывод, что темпы роста выручки от реализации продукции опережают рост дебиторской задолженности. Однако, предприятию следует разработать комплекс мероприятий по уменьшению доли дебиторской задолженности в оборотных активах для минимизации финансовых затруднений в будущем.

Для решения выявленных проблем следует использовать различные методы и способы управления дебиторской задолженностью.

В зависимости от видов задолженности могут использоваться следующие методы:

1) психологические – напоминание по телефону, почте, использование СМИ или распространение информации среди смежных поставщиков, что грозит должнику потерей имиджа – используются при сомнительной дебиторской задолженности;

2) экономические – финансовые санкции (штраф, пеня, неустойка), передача в залог имущества и имущественных прав, приостановление поставок продукции – применяются при просроченной дебиторской задолженности;

3) юридические – претензии, подача иска в суд – применяются при безнадежной дебиторской задолженности;

4) физические – арест имущества должника – производится органами государственной исполнительной службы [3, с. 114–115].

На мировом рынке и в Украине действует механизм возврата дебиторской задолженности, который предусматривает такие методы рефинансирования дебиторской задолженности:

- факторинг;
- учет векселей;
- форфейтинг.

Факторинг – продажа дебиторской задолженности в пользу факторинговой компании или банка. На основании договора о проведении расчетных операций с помощью факторинга банк может приобрести у предприятия-продавца право требования долга за поставленные товары и оказанные услуги, сроки оплаты которых прошли (просроченная дебиторская задолженность), или по текущим расчетам. Предприятия уступают право на получение денег по платежным документам за поставленную продукцию, предоставленные услуги в обмен на немедленное получение основной суммы дебиторской задолженности (за вычетом комиссионного вознаграждения банку или факторинговой компании, размер которого зависит от рискованности операции, действующей процентной ставки и сроков наступления платежа).

Главное преимущество применения факторинга – быстрое преобразование дебиторской задолженности в денежные средства.

Среди недостатков следует выделить:

- расширенный пакет документов;
- высокая плата за факторинговые услуги, по сравнению с кредитованием;
- предоставление максимум 50–90 % от суммы долга вне зависимости от того, насколько надёжен клиент [4].

В Украине данный метод является применимым для предприятий с небольшим капиталом и большим количеством клиентов, в т.ч. и для исследуемого предприятия.

Сущность метода учета, или дисконта, векселей заключается в том, что банк, купив вексель по именному индоссаменту, срочно его оплачивает предъявителю, а платеж получает только с наступлением указанного в векселе срока погашения. Экономической сутью операции дисконтирования есть досрочная реализация векселя его держателем банку и перевод коммерческого кредита в банковский. За досрочный платеж банк удерживает из номинальной суммы векселя определенное вознаграждение в свою пользу, то есть оплачивает вексель за минусом скидки. Это хороший инструмент для поддержания текущей ликвидности предприятия. Но следует обратить внимание, что украинские банки принимают к учёту векселя, содержащие обязательства солидных фирм, платёжеспособность которых не вызывает сомнений, так называемые первоклассные векселя. Векселя с обязательствами мелких и слабых в финансовом отношении фирм банками не принимаются для учёта или учитываются по отличным от обычных, сильно завышенным процентным ставкам.

Форфейтинг представляет собой кредитование внешнеэкономических операций в форме выкупа у экспортера векселей и других долговых требований, которые акцептированы импортером. Продавцом требований по форфейтингу может быть предприятие, которое выполнило обязательства по контракту и стремится рефинансировать дебиторскую задолженность с целью уменьшения кредитного риска и улучшения ликвидности (платежеспособности). Форфейтинг, как правило, осуществляется с участием банковского учреждения и является также одной из форм трансформации коммерческого кредита в банковский. В Украине данный инструмент слабо распространен среди торговых предприятий в сегменте малого и среднего бизнеса. Данные компании обычно осуществляют деятельность внутри страны и отдают предпочтение факторингу. В форфейтинге заинтересованы только большие предприятия, т.к. он является весьма затратным и заключается в среднем на суммы 1–2 миллиона долларов США.

Данные методы рефинансирования являются достаточно эффективными инструментами управления дебиторской задолженностью и применяются в зависимости от сферы деятельности и масштабов производства предприятия. Именно поэтому исследуемому предприятию целесообразно использовать факторинг.

Следует отметить, что основным условием эффективной реализации политики управления дебиторами выступает соблюдение предельных объемов дебиторской задолженности и сроков ее погашения [5, с. 19–21]. Эффективным способом обеспечения соблюдения условий договоров выступает предварительный анализ каждого дебитора. Поэтому важную роль в управлении дебиторской задолженностью играют планирование, организация и контроль работы с дебиторами.

Выводы. Последствия финансового кризиса, которые испытывают так или иначе практически все субъекты хозяйствования в Украине, требуют поиска принципиально новых подходов к управлению дебиторской задолженностью предприятий. Результаты анализа исследуемого предприятия показали существенное превышение доли кредиторской задолженности над дебиторской (на 82,3 %), что свидетельствует о нехватке денежных средств в обороте исследуемого предприятия. На протяжении анализируемого периода изменились условия кредитования покупателей, что позитивно отразилось на сумме выручки от реализации продукции предприятия. Также увеличилась доля дебиторской задолженности в общей сумме активов предприятия (с 25,9 % до 28,86 %). Для соблюдения оптимального размера дебиторской задолженности предприятию целесообразно проводить активную дебиторскую политику путем оценки надежности покупателей, осуществлять контроль за движением и своевременной инкассацией денежных средств, использовать факторинг. Правильное применение рассмотренных способов и методов управления дебиторской задолженностью обеспечит развитие предприятия и поддержание его платежеспособности в современных рыночных условиях.

Перспективы будущих исследований. В процессе совершенствования системы управления дебиторской задолженностью становится актуальным использование новых способов и методов управления. Целесообразным является изучение системы факторов, влияющих на уровень дебиторской задолженности, с использованием математической модели для оценки степени влияния выявленных факторов. представляется необходимым рассмотреть возможность дальнейшей адаптации и использования зарубежной практики управления дебиторской задолженностью на украинских предприятиях.

Анотація. У статті розглянуто проблеми управління дебіторською заборгованістю на підприємстві та шляхи їх вирішення. Досліджено питання взаємозв'язку і залежності дебіторської та кредиторської заборгованості. Проведений аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості досліджуваного підприємства засвідчив про суттєве відхилення показників від рекомендованих значень. Розглянуто і запропоновано використання різних способів і методів для ефективного управління та збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості. Сформульовано висновки за результатами дослідження. Визначені напрями подальших досліджень.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, факторинг, облік векселів, форфейтинг, фінансовий аналіз.

Annotation. In the article the problems of management of accounts receivable at the enterprise and ways of their solution are considered. The question of interrelation and dependence of accounts receivable and accounts payable is investigated. The analysis of the ratio of the accounts receivable and payable of the enterprise studied showed a significant deviation of the indicators from the recommended values. Considered and proposed the use of various methods and methods for the effective management and balance of receivables and payables. Conclusions are drawn from the results of the study. Directions for further research have been determined.

Key words: accounts receivable, factoring, discounting of bills, forfeiting, financial analysis.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кияшко О. М. Необхідність облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства / Кияшко О. М. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 190–191.
2. База даних емітентів «SMIDA» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/participant/14313398>
3. Лищенко О. Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О. Г. Лищенко, Г. М. Бескоста // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2014. – № 10. – С. 114–115.
4. Факторинг уже не дешевле кредита: обзор рынка банковского факторинга на 6 января 2015 года : (экономический портал «Prostobiz.ua») [Электронный ресурс] / Кочевых О. – Режим доступа: http://www.prostobiz.ua/finansy/factoring/stati/factoring_uzhe_ne_deshevle_kredita_obzor_rynka_bankovskogo_faktoringa_na_6_yanvarya_2015_goda
5. Барановська А. С. Оцінка ефективності дебіторської та кредиторської заборгованості / А. С. Барановська // Фінанси і кредит. – 2014. – № 1. – С. 19–21.

УДК 311.312

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ УКРАЇНИ ЗА 2000–2016 рр.

Д. В. Гнідунець, Я. В. Гуменюк, Н. В. Буркіна

Анотація: В даній статті проаналізовано стан туристичних потоків на території України. Висвітлено основні тенденції зміни напрямів туризму основної маси людей, розраховано основні показники, що впливають на динаміку туристичних потоків України та побудовані прогнози на майбутнє.

Ключові слова: туризм, потоки, аналіз, геополітика, зміни, моделювання.

Постановка наукової проблеми: Аналізуючи сучасний стан туристичної сфери України можна стверджувати, що вона перебуває в досить негативному стані. Серед основних причин є нестабільність геополітичного стану України, що пов'язана з незаконною анексією АР Крим і проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей з 2014 року. Це призвело до того, що частина курортно-рекреаційних зон і санаторних закладів, пам'яток культури та заповідних зон опинилися на непідконтрольних Україні територіях, що стало результатом масової внутрішньої міграції в центральні та західні регіони України. В свою чергу, це створило негативне враження про Україну в іноземних громадян і викликало зменшення потоку іноземних туристів. Зниження сукупного напливу туристів призвело до негативних тенденцій зменшення обсягу грошових надходжень до державного бюджету з цієї сфери.

Аналіз дослідження проблеми: Дослідженням туристичних потоків присвячено праці багатьох українських та науковців О. Любіцевої, І. Ю. Афанасьєвої, Л. Г. Агафонової, В. Ф. Киячки, О. М. Портера, Н. Тейлора, Дж. Холловея. В їх працях висвітлюються головні чинники та аспекти формування, розвитку та функціонування туристичних потоків в Україні.

Виділення невирішених питань: Основним питанням, яке залишається невирішеним є напрями туристичних потоків та їх обсяги в цілому. За останні роки напрями людей з метою оздоровитися суттєво змінилися у зв'язку з ситуацією на території держави.

Ще однією проблемою є те, що людям бракує інформації про різноманітні оздоровчі комплекси та курортні зони України.

Мета статті: Провести глибинне дослідження туристичних потоків України, виявити їх головні елементи, ознаки і фактори, що на них впливають.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження: Туристичний ринок в Україні знаходиться на стадії становлення. Стан ринку туристичних послуг визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в країні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя. Україна належить до країн, де туризм як активний спосіб проведення дозвілля заохочувався державою, пропагувався та стимулювався шляхом соціалізації туристичних послуг і тому був сприйнятий більшістю населення як складова способу життя. Поліпшення рівня та умов життя вводить туризм до споживчої суспільної моделі, особливо міського населення, стимулюючи попит і формуючи ринок туристичних послуг [1].

Але в міжнародному туризмі ситуація є нестабільною: пожвавлення туристичної активності чергується із спадами, відтворюючи в цих коливаннях не тільки стан внутрішнього ринкового середовища, а й світової ринкової кон'юнктури, де імідж України залишається ще невизначеним через нестабільний геополітичний стан країни.

Таблиця 1

Туристичні потоки України у період 2000–2016 рр.

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – усього	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну – усього	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	У тому числі		
				іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344 332	1922010
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	21432836	23012823	3000696	270064	1956662	773970
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	22437671	12711507	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	23141646	12428286	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	24668233	13333096	2549606	35071	2060974	453561

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Побудовано авторами за даними [2]

Проаналізувавши наведені вище дані, ми можемо стверджувати, що найбільший пік виїзду громадян України з її території припадає за 2014–2016 рр. Також в наведений період ми спостерігаємо значний спад кількості іноземних туристів, що призвело до скорочення кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України. Це пов'язано з тим, що в 2014 році розпочались бойові дії на території нашої держави, що погіршило геополітичний стан і спричинило збільшення кількості громадян України, які виїхали за кордон [3, 5].

Рис. 1 Динаміка структури туристичних потоків України
Побудовано авторами за даними [2]

Проаналізувавши наведену вище діаграму, ми можемо стверджувати що в період 2000–2007 рр. спостерігається приплив іноземних та збільшення частки кругообігу внутрішніх туристів до максимального значення, яке відбувалося в 2007 році. Щодо туристів-громадян України, які виїхали за кордон, то їх динаміка за наведений період є стабільною і в середньому становить 1430550 осіб на рік.

У 2008 році відбулася світова економічна криза, що призвела до наступних негативних наслідків [4, 5]. Збільшилася частка зовнішнього туризму в пошуках робочих місць за кордоном і, відповідно, стабільного заробітку, а внутрішній туризм зменшився до мінімального значення за період 2000–2016 рр.

В період 2009–2016 рр. спостерігається значне зменшення частки іноземних туристів, що досягнуло свого найменшого значення в 2016 році, що негативно відобразилось на сукупних надходження частки доходу, отриманих від обслуговування іноземних громадян до бюджету України. В той же час, частка громадян України, які їздили на відпочинок закордон значно зросла. Її пік ми спостерігаємо в 2013 році, що пов'язано з передумовами та негативними прогнозами аналітиків щодо наростання нестабільності навколо геополітичного стану Україну, що призвело в 2014 році до анексії АР Крим та сепаратистських рухів на сході країни.

Це призвело до втрати більшості популярних рекреаційних, туристичних, заповідних, санітарно-оздоровчих зон та комплексів в наведених регіонах. Також вони опинилися під загрозою знищення через проведення активних бойових дій, що пов'язано з хімічним забрудненням від використання боєприпасів та пошкодження складів з хімічними реактивами, що призвело до забруднення навколишнього середовища [4].

Таблиця 2

Показники аналізу динаміки кількості громадян України, які виїжджали а кордон за 2000–2016 рр.

Роки	Абсолютний приріст (осіб)		Темпи росту (%)		Темпи приросту (%)		Абсолютне значення 1% приросту
	Δ	Δ'	T	T'	T _{пр}	T _{пр} '	
1	2	3	4	5	6	7	8
2000		-	-	-	-	-	-
2001	1426713	1426713	110,63%	110,63	10,63	10,63	134223,2
2002	1307124	-119589	109,74%	99,19	9,74	-0,81	148490,3
2003	1372612	65488	110,23%	100,44	10,23	0,44	147294,4
2004	2065251	692639	115,39%	104,68	15,39	4,68	147949,3
2005	3031384	966133	122,58%	106,24	22,58	6,24	154875,7
2006	3452936	421552	125,73%	102,56	25,73	2,56	164537

1	2	3	4	5	6	7	8
2007	3912333	459397	129,15%	102,72	29,15	2,72	168752,6
2008	2076247	-1836086	115,47%	89,41	15,47	-10,59	173346,5
2009	1911629	-164618	114,24%	98,94	14,24	-1,06	154985,7
2010	3757714	1846085	128,00%	112,04	28,00	12,04	153339,5
2011	6350823	2593109	147,32%	115,09	47,32	15,09	171800,3
2012	8010516	1659693	159,68%	108,39	59,68	8,39	197731,4
2013	10338967	2328451	177,03%	110,86	77,03	10,86	214328,4
2014	9015351	-1323616	167,17%	94,43	67,17	-5,57	237612,9
2015	9719326	703975	172,41%	103,14	72,41	3,14	224376,7
2016	11245913	1526587	183,79%	106,60	83,79	6,60	231416,5

Побудовано авторами за даними [2]

Проведений аналіз показав, що базисні абсолютні прирости свідчать про значний приріст кількості громадян України, які виїжджали за кордон порівняно з 2000 роком спостерігається два значних піки в 2013 і 2016 роках, що підтверджує попередні дослідження. Можна стверджувати, що вони були не простим для України за досліджуваній період. Ланцюгові абсолютні прирости показують, що статистика за період 2000-2016 рр. підтверджує і наочно демонструє, попередньо визначені піки спаду. Про це також свідчить те, що абсолютне значення 1% приросту осіб, які виїхали з території України збільшилось на 97194 осіб на поточний період порівняно з базисним.

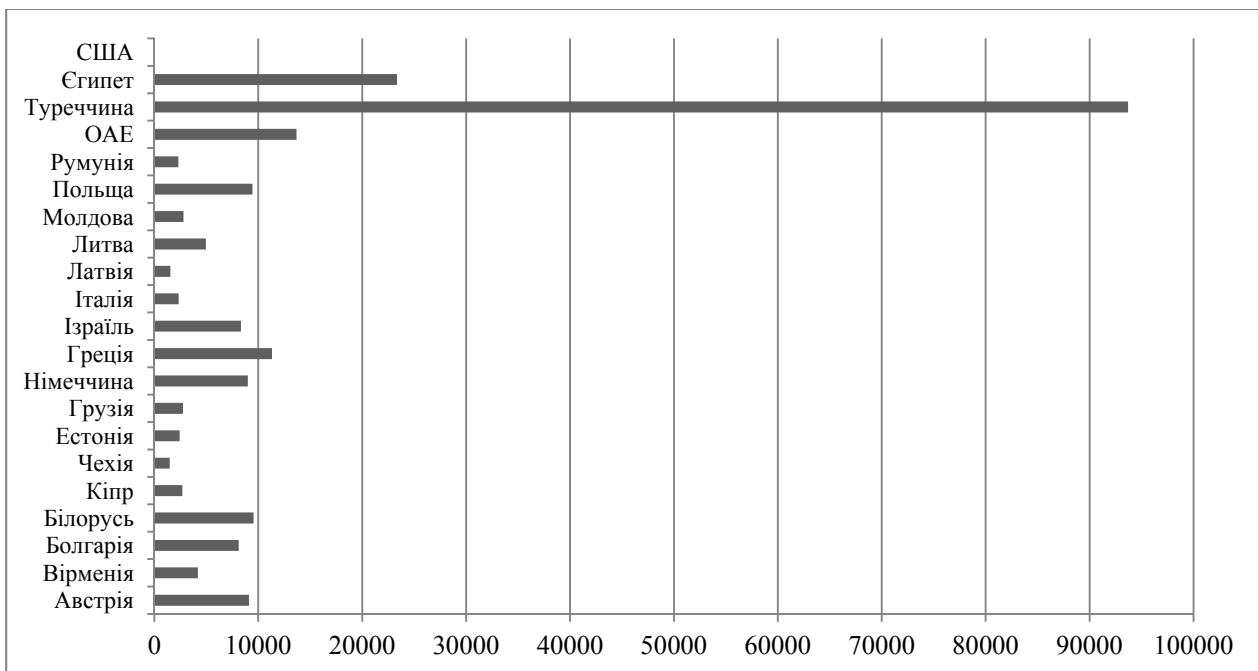

Рис. 2 Організований туризм громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2016 році. Побудовано авторами за даними [6]

Незважаючи на деякі позитивні зрушення на національному туристичних послуг в 2016 році, ще помітною залишається тенденція виїзного потоку над візним, в структурі туристичної галузі. Основними партнерами країни на ринку зарубіжного туризму залишаються країни, до яких спрямовані як туристичні, так і організовані туристичні поїздки: Турція (42%), Єгипет (10,5%), АОЕ (6%), Греція (5%), Польща (4,2%), Німеччина (4%). Відміна візового режиму, призвела до збільшення туристичних потоків. Змінюється мотиваційна структура туристичних подорожей українців за кордон – провідне місце займають поїздки з рекреаційною та екскурсійною метою. В ритміці виїзних потоків можна прослідкувати наявність двох «гарячих» сезонів – яскраво вираженого літнього та менш вираженого зимового [6].

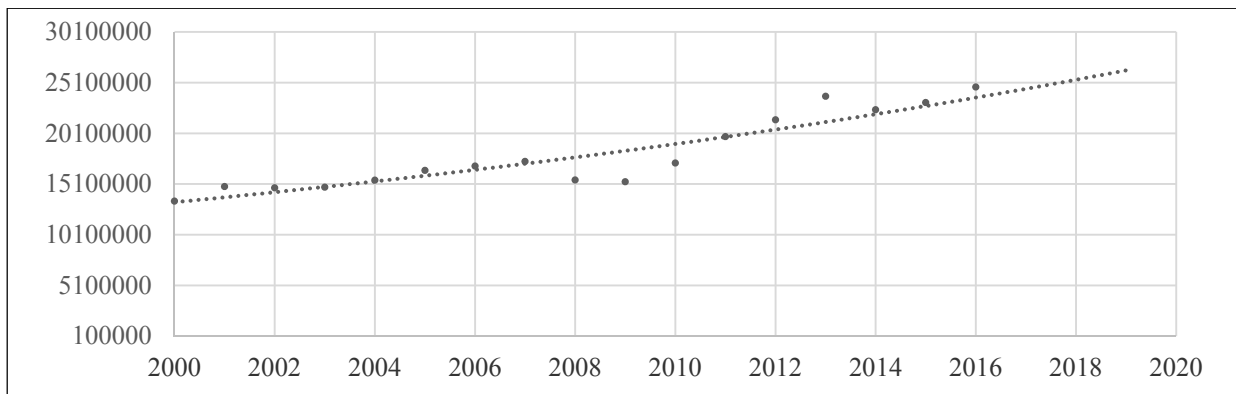

Рис. 3 Лінія тренду. Кількість громадян України, які виїжджали за кордон
Побудовано авторами за даними [2]

Побудувавши лінію тренду, ми можна зробити прогноз, що найвірогідніше в подальші 2 роки буде спостерігатися тенденція щодо збільшення кількості громадян України, які будуть виїжджати за кордон з можливим уповільнення темпів наведеного явища.

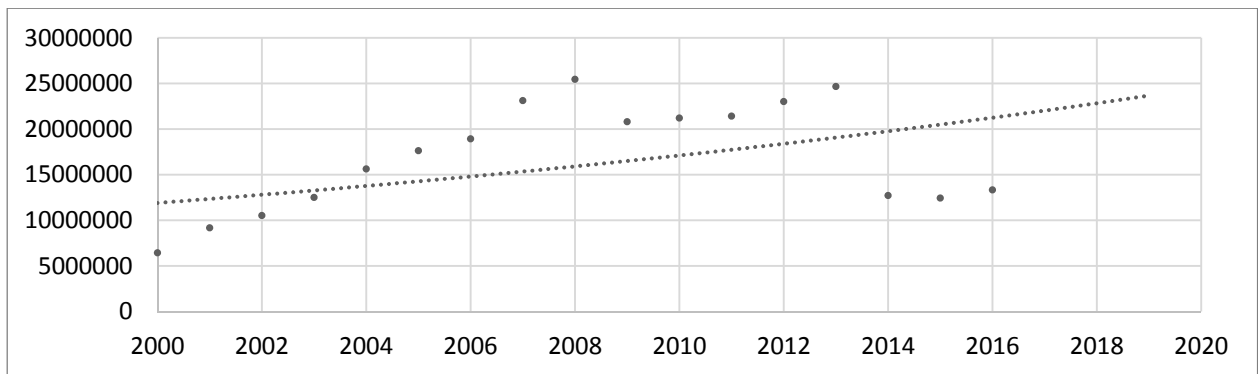

Рис. 4 Лінія тренду. Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну
Побудовано авторами за даними [2]

Побудувавши лінію тренду, ми можна зробити прогноз, що найвірогідніше в у майбутні 2 роки буде спостерігатися тенденція до зростання кількості іноземних громадян, які відвідають Україну в туристичних цілях, що пов'язано з відносною стабілізацією геополітичного стану в державі.

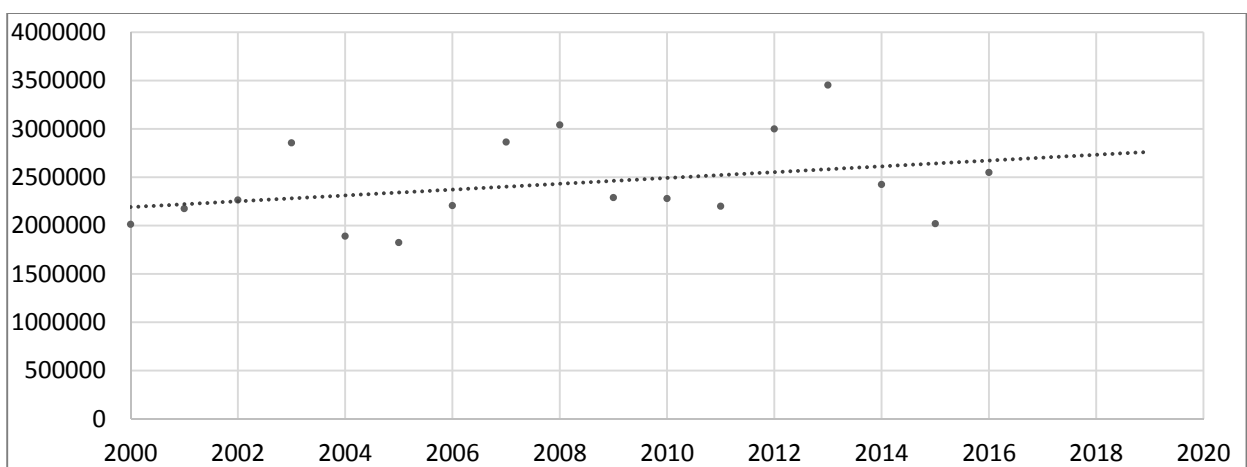

Рис. 5 Лінія тренду. Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України
Побудовано авторами за даними [2]

Побудувавши лінію тренду, ми можна зробити прогноз, що в майбутні 2 роки буде спостерігатися зростаюча тенденція кількості туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності України, це пов'язано з збільшенням числа іноземних громадян, які відвідають нашу державу в туристичних цілях. Наведена гіпотеза підтверджується наведеним прогнозом на рис. 4.

Висновки. Туристична галузь України, переживала декілька спадів. Перший в 2008-2009, що пов'язаний з світовою кризою і інфляційними процесами в державі, другий спад спостерігається з 2013 по 2015 рік, що виник через погіршення геополітичного стану в державі.

Проведені дослідження свідчать, що на сьогодні відбувається поступова стабілізація стану туристичної сфери України. Порівнявши опис побудованих ліній тренду кількості громадян які від'їжджали за кордон та іноземних осіб, які відвідали нашу державу в туристичних цілях, ми можемо спостерігати часткове відновлення туристичних потоків в Україну.

Анотація: В данній статтє проанализировано состояние туристических потоков на территории Украины. Освещены основные тенденции изменения направлений туризма основной массы людей, рассчитаны основные показатели, влияющие на динамику туристических потоков Украина и построены прогнозы на будущее.

Ключевые слова: туризм, направления, анализ, геополитика, изменения, моделирование.

Abstract: In this article the state of tourist flows in the territory of Ukraine is analyzed. The main tendencies of changing directions of tourism of the bulk of people are highlighted. The conclusions and main indicators and forecasts for the future are made.

Keywords: tourism, flows, analysis, geopolitics, changes, modeling.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Игнатьева И. Ф. Пространство потоков: экономический и геополитический анализ туризма [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.terrahumana.ru/arhiv/13_01/13_01_21.pdf
2. Туристичні потоки. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/06.php.
4. Логінов Якуб. Бути як Ізраїль, або Туризм під час війни // Дзеркало тижня. – 2015. – № 30 (21 серпня).
5. Побоченко Л. М., Тимошенко О. І. Сучасний стан та пріоритетні напрямки оптимізації розвитку міжнародного туризму в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54770/14-Pobochenko.pdf?sequence=1>.
6. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2016 році. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 339.924

МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

С. В. Коваленко, О. О. Коваленко

Анотація. Міжнародна економічна інтеграція створює можливості для більш ефективної економічної спеціалізації за рахунок об'єднання ресурсів країн. Виникає особливість їх взаємодії – глобальні проблеми, що пов'язані з соціальною й економічною адаптацією економік країн, які знаходяться на різних етапах інтеграції. Утворення регіональних інтеграційних блоків являє собою реакцію захисного характеру країн на втрату певної частини автономії в результаті глобалізації. Поглиблення та розширення інтеграційних процесів вимагають адекватного інституціонального забезпечення, усунення перешкод на шляху міжнародної торгівлі та інфраструктурного розвитку.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна інтеграція, економічний розвиток, фінансова криза, торгівля.

Існування й розвиток світової економіки надалі відчуває вплив глобалізації, підвищення тиску глобалізаційних процесів, зокрема глобалізації економічного розвитку.

Сьогодення інтеграційної взаємодії пов'язане з основними науковими підходами щодо визначення цієї дефініції [1, 2, 3, 4], дослідженню економічного аспекту посилення глобалізації та інтеграції присвячені, зокрема, роботи С. І. Соколенка, О. Г. Білоруса, Ю. М. Пахомова, А. С. Філіпенка, С. І. Пирожкова, ін. Водночас всі дослідники глобалізації вважають, що цей процес не є принципово новим явищем, а є продовженням капіталістичної інтеграції, яка здійснюється вже протягом кількох століть.

Наслідки глобалізації для розвитку різних країн є неоднозначними, межують з загостренням протиріччя між універсалізацією (гомогенізацією) суспільного життя і прагненням народів зберегти свою самобутність, геоекономічне розмежування світу. До кінця 80-х років, за деякими винятками, явище глобалізації супроводжувалось рухом до сприяння багатосторонньої торгівлі й зниженням, або знищенням торговельних бар'єрів. На кінець 90-х років рух до лібералізації багатосторонньої торгівлі залишався потужним, але паралельно з цим з 80-х років спостерігається розвиток регіональних торговельних блоків, утворення яких необхідно розглядати як реакцію захисного характеру країн на втрату частини суверенітету в результаті глобалізації:

1) ступінь впливовості будь-якої окремо взятої країни у регіональному торговельному блоці скоріш за все буде більшим, ніж на багатосторонньому рівні. Іншими словами, регіональні блоки є способом отримати певну автономію через більшу спроможність впливати на рішення, що ухвалюються у блоці;

2) група країн може здійснювати більш потужний вплив, ніж одна країна. Відтак, регіональні торговельні блоки допомагають відновити політичну автономію через спільний голос, яким регіональний блок добивається впливу за його межами.

Регіональні торговельні блоки є формою економічної інтеграції, яка, залежно від конкретних умов, може включати різні ступені інтеграції. В процесі реалізації стратегії вирівнювання з метою забезпечення економічної і політичної єдності регіонів зростає значення зовнішніх факторів.

Зацікавленість перехідних суспільств щодо більш глибокого їх включення у світове господарство обумовлена тим, що суттєво збільшився вплив зовнішніх джерел фінансування на забезпечення нормального відтворювального процесу, поліпшення умов економічного й соціального розвитку. Мексиканська валютна криза 1994 р., Азійська фінансова криза 1997–1998 рр. Мала серйозний характер, однак їх вдалося утримати під контролем. Найгірша криза з часів Великої депресії, Глобальна фінансова криза 2008 р., призвела до проблем ліквідності та дерегулювання фінансових установ в США та Європі, що далі посилює кризу ліквідності. Глибинною причиною всіх цих криз було прагнення до глобальних стандартів споживання при збереженні національних стандартів виробництва, господарства взагалі. Перехідна модель економіки є найбільш вразливою до потрясінь подібного роду, занадто незбалансована сама по собі, щоб відносити всі негативні моменти лібералізації тільки на рахунок міжнародних організацій [5]

У системі ринкових міжнародних економічних відносин виникає ряд об'єктивних передумов переходу до більш високого етапу їх розвитку – міжнародної інтеграції. Об'єктивно виникають два шляхи:

1) створення і розвиток транснаціональних фірм, що дозволять подолати багато складнощів (трансферні постачання, ціни, сприятливі умови відтворення, кращий облік ринкової ситуації, додаток прибутку, ін.);

2) міждержавні погоджені заходи для цілеспрямованого формування ринкового (економічного, правового, інформаційного, психологічного і політичного) простору у великих регіонах світу.

Сполучення цих двох напрямів і забезпечує перехід до вищого, ефективнішого та перспективнішого ступеня світогосподарських відносин – міжнародної економічної

інтеграції. З економічних позицій об'єктивний фактор міжнародної господарської інтеграції – забезпечення кращих умов застосування обмежених ресурсів. Світовий ринок – безкомпрісний та об'єктивний суддя оцінки конкурентоспроможності товарів. За умов значної насиченості світових товарних ринків кожен виробник змушений вести жорстку боротьбу за споживача. Економічне інтегрування неможливе без подальшого розвитку суспільного характеру міжнародного виробництва, без поглиблення інтернаціоналізації виробництва на основі об'єднання виробничих і наукових потенціалів багатьох країн.

Глобалізація економічного розвитку всіх сторін сучасного господарського життя диктує відповідні вимоги, необхідність забезпечення кількісних і якісних параметрів для української економіки, яка включилася у світогосподарські процеси з метою реалізації на міжнародному економічному просторі власних порівняльних і конкурентних переваг. Стратегічним завданням при цьому має стати реструктуризація національної економіки. Результативними заходами, які одночасно будуть сприяти зниженню ризиків у процесі міжнародної інтеграції, є розмежування пріоритетів щодо поглиблення участі у міжнародних інтеграційних угрупованнях країн; проведення оцінки ефективності чинних угод про вільну торгівлю та вивчення доцільності укладання нових; панорамний характер бачення щодо висновків про реальний стан, потенціал зовнішньої торгівлі та інституцій її адекватної підтримки; розвиток і стимулювання підприємництва, організаційних структур інтеграції науки та виробництва (переконаливе поєднання науки та техніки визначає якісні зміни в продуктивних силах світового господарства).

Аннотація. Международная экономическая интеграция создает возможности для более эффективной экономической специализации за счет объединения ресурсов стран. Возникает особенность их взаимодействия - глобальные проблемы, связанные с социальной и экономической адаптацией экономик стран, находящихся на разных этапах интеграции. Создание региональных интеграционных блоков представляет собой реакцию защитного характера стран на потерю определенной части автономии в результате глобализации. Углубление и расширение интеграционных процессов требуют адекватного институционального обеспечения, устранения препятствий на пути международной торговли и инфраструктурного развития.

Ключевые слова: глобализация, международная интеграция, экономическое развитие, финансовый кризис, торговля.

Abstract: International economic integration creates opportunities for more effective economic specialization through the pooling of countries' resources. A peculiarity of their interaction arises - global problems connected with social and economic adaptation of the economies of countries that are at different stages of integration. The creation of regional integration blocs is a reaction of the protective nature of countries to the loss of a certain part of the autonomy as a result of globalization. Deepening and expanding integration processes require adequate institutional provision, removal of obstacles to international trade and infrastructure development.

Keywords: globalization, international integration, economic development, financial crisis, trade.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киреев А. П. Международная экономика: В 2 ч. – Ч. 1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства: Учеб пособие для вузов/ А. П. Киреев. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 416 с.
2. Макогон Ю. В. Совместное предпринимательство, инвестиционный и инновационный процессы, свободные экономические зоны/ Ю. В. Макогон, Ю. А. Гохберг. – Донецк: ДГУ, 1996. – 125 с.
3. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник / В. Є. Новицький- К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
4. Рут Р. Френклін. Міжнародна торгівля та інвестиції/ Рут Р. Френклін, А. Філіпенко. – К.: Основи, 1998. – 743 с.
5. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2016. – 540 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОСУВАННЯ БІЗНЕСУ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

І. І. Ковальчук, Л. Г. Саркісян

Анотація. Стаття присвячена аналізу інноваційної діяльності в час стрімкого розвитку інформаційного суспільства та впровадження інновацій для захоплення більшого сегменту ринку. У статті приділяється увага мало поширеним, але важливим для просування бізнесу і створення лояльного відношення споживачів, способам і методам рекламування бізнесу в мережі Інтернет.

Ключові слова: інновації, таргетингова реклама, інформаційне суспільство, інноваційний бізнес, контекстна реклама.

Вступ. Інноваційна діяльність є одним з найважливіших аспектів у розвитку великих і малих підприємств, а тому і економіки в цілому. Зростанню конкурентоспроможності сприяють інновації, що орієнтовані на нові ринки, на створення та захоплення абсолютно іншого сегменту ринку, і супроводжуються оригінальними розробками.

Інноваційна діяльність промислових підприємств вже давно стала головною умовою їх продуктивного функціонування та вимагає системного управління. У ХХІ столітті у конкурентній боротьбі виграють ті підприємства, які є інноваційно активними. Якщо ж підприємство не є лідером галузі, саме інноваційна активність стає запорукою збереження його на ринку чи навіть виживання[1].

Питанням інноваційного розвитку та інноваційних процесів присвячена велика кількість досліджень. Зокрема, в роботах Кантера Р., Харіва П. та ін. Суттєвий внесок у дослідження інноваційної діяльності на рівні підприємства та держави внесли такі науковці, як Хайрова Е., Романенко Т., Шкода М., Пальчук О. та ін., які у своїх працях висвітлюють, що саме держава створює сприятливий інноваційний клімат в економіці країни, що забезпечує стимулювання інновацій.

Сьогодні важко знайти успішну компанію, у якої не було б веб-сайту в Інтернеті, електронної пошти, спеціально розробленого мобільного додатку та співробітники якої не користувалися б тими чи іншими технологічними засобами комунікації. Адже ці прості та зрозумілі інструменти істотно підвищують ефективність бізнесу.

Але це всього лише невеликий відсоток від реальних можливостей, що надають підприємству інформаційні технології. Просування бізнесу здійснюється за допомогою пошукової та контекстної реклами, яку надають такі провайдери як: Google AdWords, Яндекс.Директ, Yahoo!, Publisher Network, Microsoft adCenter та інші.

Окремо необхідно зробити акцент на таргетинговій рекламі. За допомогою таргетингу можливо показувати рекламу саме тій аудиторії, яку напевно зацікавлять певні продукти чи послуги. Розглянемо основні можливості цієї функції, що дозволяють підвищувати ефективність реклами:

1) Ключові слова. Це слова або фрази, що мають відношення до товарів і послуг, а коли користувач буде вводити в пошуку ці терміни або відвідувати сайти з аналогічним контентом, система покаже йому необхідну рекламу.

2) Розміщення оголошення. Є можливість показувати оголошення на необхідних сторінках результатів пошуку та на веб-сайтах в пошуковій і Медійній мережах Google.

3) Вік, місце проживання і мова. За цими критеріями виробники і продавці можуть знаходити своїх потенційних замовників.

4) Дні, час доби і частота. Можливість вказати, за якими днями тижня, в який час доби і як часто будуть демонструватися оголошення, надає певну перевагу, якщо знати свою потенційну аудиторію.

5) Пристрої. Можете вибрати, на яких пристроях користувачі будуть бачити ту чи іншу рекламу.

Основний розділ. Вже найближчим часом буде розповсюджена модель IT Pay-As-You-Go. Раніше компанії малого, середнього і великого бізнесу для того, щоб побудувати свою IT-інфраструктуру, закупували сервери та програмне забезпечення, шукали інженерів, які б все це обслуговували, і мали всі активи у себе, то на даний час модель «хмарних технологій» пропонує їм нове рішення. Якщо в компанії є найпростіший комп'ютер і є вихід в Інтернет, то все IT-послуги сьогодні можна отримувати з Інтернету, причому отримувати по моделі Pay-As-You-Go, тобто платити тільки за те, чим користуєшся [2].

Провідна світова дослідницька і консалтингова компанія у сфері інформаційних технологій Gartner називає такі ключові технології для бізнесу: машинне навчання і штучний інтелект для використання в бізнес процесах, «розумні» додатки, доповнена і віртуальна реальність, індивідуальне цифрове маркетингове управління, системи чат-спілкування, додатки і мережева сервісна архітектура, платформи цифрових технологій.

Це доводить, що інновації можуть впроваджуватися у різних площинах компанії. Сьогодні створюючи бізнес, компанії створюють свою власну аудиторію і виділяють свій сегмент ринку.

Впровадження інформаційних технологій може призводити до організаційних змін різного ступеня: від мінімальних до далекосяжних. Все залежить від стратегії розвитку компанії, предметної області її діяльності, від розвиненості мережі бізнес-процесів, від ступеня інтегрованості інформаційних ресурсів і, звичайно, від ступеня рішучості та наполегливості вищого керівництва підприємства довести розпочаті перетворення до логічного завершення [3] (табл. 1).

Таблиця 1

Впровадження інновацій у різних площинах компанії

Можливість	Організаційний вплив (результат)
Ділова	IT перетворюють неструктуровані процеси в частково структуровані і структуровані, придатні до автоматизації підготовки прийняття рішення
Автоматизація	IT замінюють або зменшують роль виконавця у виконанні стандартних (рутинних) функцій і операцій
Аналіз	IT забезпечують аналітика необхідною інформацією і потужними аналітичними засобами
Інформаційна	IT доставляють всю необхідну інформацію в управлінські та виробничі процеси кінцевого споживача
Паралельність і доступ	IT дозволяють вибудовувати процеси в потрібній послідовності з можливістю паралельного виконання однотипних операцій і одночасного доступу багатьох пристроїв і виконавців
Управління даними та знаннями	IT організують збір, обробку, систематизацію даних, формування і поширення знань, експертних та аудиторських дій для поліпшення процесів
Відстеження і контроль	IT забезпечують детальне відстеження виконання процесів і контроль виконання управлінських дій
Інтеграція	IT безпосередньо об'єднують частини діяльності у взаємозалежні процеси, які раніше були пов'язані через посередників і проміжні управлінські ланки
Географічна і телекомунікаційна	IT швидко передають інформацію для виконання процесів, незалежно від місця їх

Можна виділити такі основні принципи концепції розвитку інноваційного бізнесу в умовах інформаційного суспільства:

- 1) поглиблення рівня обґрунтованості інвестиційних рішень, що приймаються для розвитку інновацій, через посередництво багатоваріантних (не менше 3-х) і багатофакторних оцінок (технологічних, економічних, соціальних та інших);
- 2) висока міра координації і контролю у процесі виконання інвестиційних проектів;
- 3) системний аналіз і постійне відстежування зовнішніх змін (кон'юнктури ринку з усіх видів ресурсів, різних невизначених обставин і негативних факторів, що виникають на шляху інвестиційного циклу).

Моделі інноваційного розвитку США є прикладом найбільш успішної країни, що є інноваційним лідером в глобальному вимірі, яка зосередила значний інноваційно-

економічний потенціал і активно використовує ресурси інших країн. Трансформація економіки США спрямована на інтенсифікацію НТП і збільшення його значення в економічному розвитку. В цьому процесі визначальну роль відіграє законодавчо-правове та організаційно-управлінське забезпечення[4].

США залишаються незмінним лідером у світі з витрат на НДДКР. Частка фінансування з федерального бюджету в загальних витратах на наукові дослідження й розробки складає в 2017 р. у Сполучених Штатах близько 27,7 %, рис. 1.

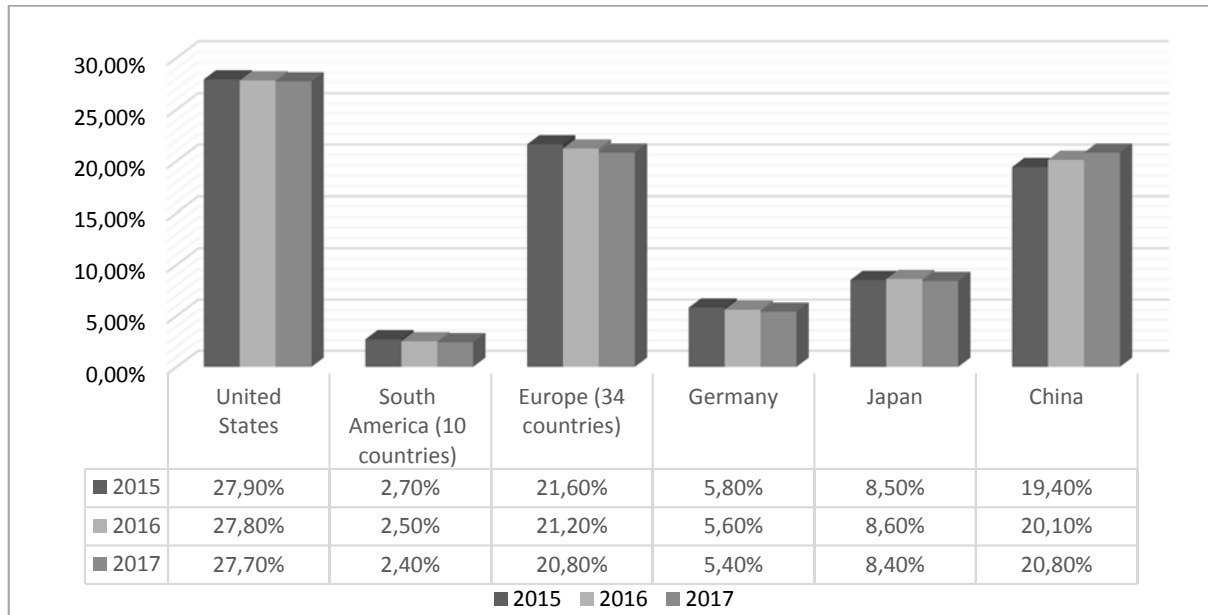

Рис. 1. Частка країн у фінансуванні НДР з 2015 по 2016 рр. у % [5]

Інноваційний процес США по праву визнається найбільш ефективним у світі, визначальними рисами якого є найбільше у світі фінансування НДДКР; значна частина державних асигнувань; активний захист інтелектуальної власності; тісна партнерська взаємодія між приватним сектором, урядовими агентствами, університетами й некомерційними дослідницькими організаціями; динамічний розвиток венчурного бізнесу.

На міжнародному рівні широко використовується інтегральна оцінка стану розвитку інноваційної системи на основі інформації. Україна представлена у кількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал, технологічну та інноваційну конкурентоспроможність. Найбільш авторитетними є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Інноваційне табло ЄС (Innovation Union Scoreboard), Індекс інноваційного розвитку від агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index).

Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index, GII) – дослідження інноваційного клімату країн, яке проводить з 2007 року школа бізнесу INSEAD, а також Світова організація інтелектуальної власності та Корнельський університет.

Глобальний індекс інновацій (ГІ) у 2015 році охоплював 141 економіку світу, серед яких Україна посіла 64 місце в рейтингу, поступившись на 1 позицію порівняно з показником 2014 року. За період 2010–2015 рр. позиція України в ГІ коливалась в межах 60–71 місця, тобто значного покращення показників, які впливають на розрахунок даного індексу, не відбувалося.

Уже у 2016 році Україна розташувалася між Монголією і Бахрейном, які займають 55 і 57 місця відповідно. У групі країн з доходом нижче середнього, куди входить наша країна, вона зайняла друге місце після Молдови. В регіоні «Європа» Україна на 34 місці з 39, випереджаючи Македонію (58), Сербію (65), Білорусь (79). При цьому наша країна

єдина серед європейських країн в загальному рейтингу від 50 до 100, хто покращив свої позиції.

Найбільш слабкими критеріями в Індексі інновацій для України є «Політична стабільність і безпека» (125 місце з 128), «Легкість вирішення питань банкрутства» (113 – позаду Гондурасу і Ірану), «Політичне середовище» (123), «ВВП на одиницю використаної енергії» (115 місце слідом за РФ). Також слабким місцем є категорія «Інвестиції», де наша країна зайняла 77 місце в індикаторі «Простота захисту міноритарних акціонерів», 76 – в «Ринкової капіталізації» національних компаній. За індикатором «Кількість венчурних інвестицій» на мільярд доларів ВВП Україна посідає 42 місце.

У 2017 році Україна посіла найвищу позицію за останні 7 років – 50 місце, випередивши Таїланд та опинившись позаду Чорногорії та Катару. А у групі за рівнем доходів нижче середнього Україна посіла 2 місце після В'єтнаму, обійшовши Монголію, Молдову, Вірменію та Індію (рис. 2) [6].

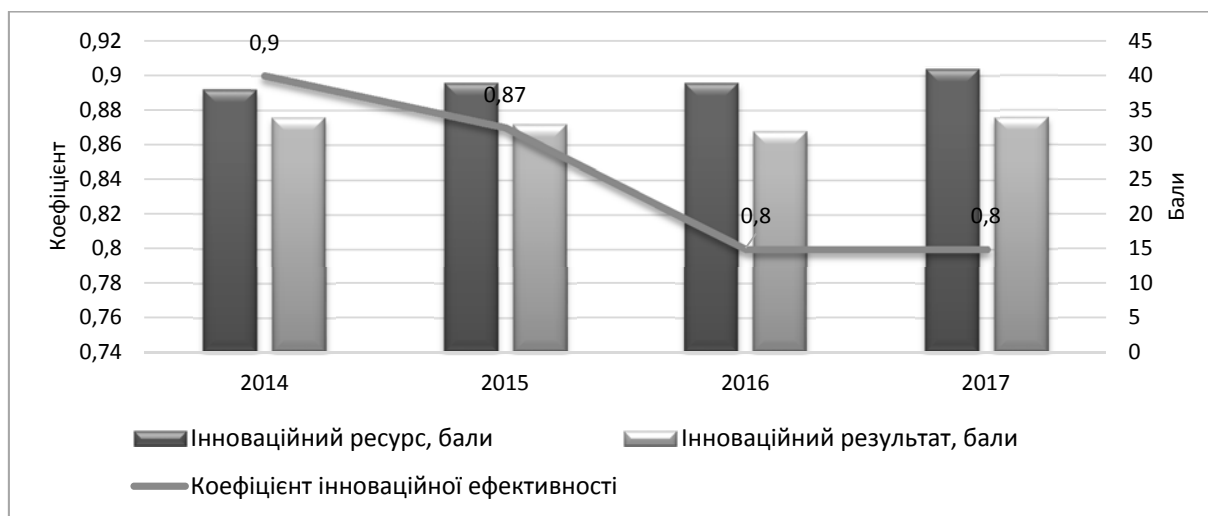

Рис. 2. Ключові показники у Глобальному інноваційному індексі, 2014–2017 рр.

Ураховуючи, що ці складові є чинниками, які формують основу для розвитку інноваційної діяльності, необхідно здійснювати якісні перетворення та нові впровадження, які стосуються політичного, регуляторного та бізнес середовища, зокрема: ефективності роботи уряду, політичної стабільності, якості регуляторної політики, легкості отримання довідки про неплатоспроможність. Також низькими залишаються показники розвитку інфраструктури: валове нагромадження капіталу у % ВВП, екологічна стійкість.

Фактором, який стримує інноваційний розвиток є низький рівень R&D витрат, що обумовлює пошук інших джерел фінансування та міграцію науковців за межі України. За даними Державної служби статистики України, за останні 2 роки чисельність науковців зменшилась майже на 18 %, а в порівнянні з 1991 роком – на 78 %. Найбільша частка науковців покинули незалежну Україну в період з 1991 по 1995 рр., а друга хвиля інтелектуальної міграції припала на 2008–2010 рр. та третя хвиля – на 2014–2015 рр.[7] Безумовно відтік інтелектуального капіталу пов'язаний з відсутністю мотивації науковців. Уряд України намагається запровадити цифрову економіку, при умові, що немає ефективної національної інноваційної системи з ринковим механізмом.

Висновки. Підприємства, які конкурують на ринку сьогодні, для підтримки й підвищення своєї конкурентоспроможності потребують залучення стратегії не бізнесу інновацій, а бізнесових інновацій.

Проблема впровадження інновацій з одного боку спричинена різноманітними зовнішніми чинниками, які впливають на підприємство, а також людськими ресурсами, які звикли виконувати свої стандартні функції. Інновації - неповторювані та непередбачувані. Тому серед

людей, які звикли працювати за правилами, виникає супротив інноваціям. Вони працюють так, як вони звикли, підтримуючи ключовий бізнес. Але компанії повинні ефективно реалізовувати та використовувати інновації в своїй діяльності для реалізації будь-яких покращень.

Головними складовими процесу впровадження інновацій є:

- налаштування на значний напрямок розвитку технологій,
- вивчення тенденції,
- розуміння, як еволюціонувати, тобто організаційно могли впровадити інновацію,
- правильне масштабування зміненого аспекту бізнесу,
- залучення співробітників компанії до інновацій.

Більша частина компаній, які впроваджують інновації, намагаються подолати проблеми і скористатися майже необмеженими можливостями, що надає сучасний стан української економіки. Експерти вважають вирішальним фактором успіху - залучення людей з боку бізнес-стратегії організації на етапі розробки будь-яких потенційних інновацій. Адже принципи відкритих інновацій та дизайн-мислення дозволяють об'єднувати людей з різних сфер компетенції, охоплюючи стратегію бізнесу і технології.

На макрорівні доцільно запровадити вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку інноваційної системи України та удосконалити механізми державного стимулювання інноваційної активності підприємств.

Великі ринки ІТ і телекомунікацій, забезпечують глобальне і регіональне охоплення ключових тенденцій, проблем в сфері інноваційного розвитку. Українські компанії можуть використовувати ці перспективні напрямки. Адже прискорення темпів цифрової обробки і технологічних інновацій змінює роль основного бізнес напрямку. І щоб успішно вести цифрове перетворення, організаціям потрібно вийти за рамки цифрових експериментів і почати застосовувати цифрові передові методи для масштабування.

Різноманітність інноваційних інструментів та досвід закордонних партнерів та успішних міжнародних фірм, дозволяє компаніям вибрати механізм, який відповідає обсягу ресурсів, внутрішнім корпоративним особливостям та управлінським уподобанням і здійснювати успішну діяльність.

Аннотація. Стаття посвячена аналізу інноваційної діяльності во время стремительного развития информационного общества и внедрение инноваций для захвата большего сегмента рынка. В статье уделяется внимание малораспространенным, но важным для продвижения бизнеса и создания лояльного отношения потребителей, способам и методам рекламы бизнеса в сети Интернет.

Ключевые слова: инновации, таргетинговой реклама, информационное общество, инновационный бизнес, контекстная реклама.

Abstract. The article is devoted to the analysis of innovation activity during the rapid development of the information society and the introduction of innovations to capture a larger segment of the market. The article pays attention to the few, but important for business promotion and the creation of a loyal attitude of consumers, methods for advertising business on the Internet.

Keywords: innovations, targeting advertising, information society, innovative business, contextual advertising.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція розвитку проектно-орієнтованого бізнесу в умовах цифрової трансформації до smartсуспільства / В. Воронкова, Т. Романенко, Р. Андрукайтене.
2. Модель ІТ Pay-As-You-Go [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://books.google.com.ua/books>
3. AdWords Довідка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://support.google.com/adwords>.
4. Модель інноваційного розвитку США в контексті сучасного розвитку / Хаїрова Е.А..
5. R&D Magazine Global Funding Forecast. – 2017. – С. 36
6. Global Innovation Index 2017 Report Now Available. // TENTH EDITION. – 2017.
7. Український Інститут Майбутнього - Глобальний інноваційний індекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uifuture.org/uk/post/ukraina-pidnalasa-na-6-pozicij-u-globalnomu-innovacijnomu-indeksi_305.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

О. Ю. Мельник, Л. Г. Саркісян

Анотація. В статті досліджено підходи до визначення управління персоналом. Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних методів управління персоналом. Визначено переваги впровадження автоматизованої програми SAP Human Resources Management System (SAP HR) на підприємстві.

Ключові слова: автоматизовані системи управління, інновації, персонал, управління, SAP HR.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає формування нових підходів в управлінні персоналом, оскільки більшість українських підприємств через брак висококваліфікованого персоналу і недостатньо гнучку та застарілу концепцію кадрової політики не встигає реагувати на швидкі зміни ситуації на ринку, нові вимоги до мобільної переорієнтації власного кадрового потенціалу, впровадження сучасних технологій кадрової роботи. Ефективне управління персоналом є основним резервом зростання обсягів виробництва промислових підприємств.

Виходячи з цього, особливої актуальності набуває розробка механізму ефективного управління персоналом підприємств для забезпечення результативності роботи в довгостроковій перспективі, що створить нові умови розвитку і підвищить їх конкурентоспроможність.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених в галузі управління персоналом можна назвати праці М. Армстронга, М. Беяцького, В. Весніна, М. Гілки, В. Врума, А. Єгоршин, А. Китова, М. Лапіна, Д. Мак-Грегора, М. Мескон, П. Сенге, Ф.-У. Тейлора, А. Файоля, Е. Шейна і інших.

Значний внесок у розробку сучасної теорії оцінки персоналу, проблем ефективного використання трудового потенціалу, мотивації трудової діяльності, підвищення продуктивності, результативності та ефективності управління персоналом зробили такі відомі українські вчені, як А. Акмаєв, Л. Балабанова, Д. Богиня, Н. Борецька, В. Василенко, М. Ведерников, Н. Войнаренко, Н. Гавкалова, А. Грішнова, А. Денисюк, Б. Ігумнов, А. Колот, А. Кредісов, М. Мурашко, В. Нижник, В. Савельєва, Г. Савіна, А. Сардак, М. Семікіна, П. Ситник, А. Тельнов, А. Турецький, Б. Холод, Н. Хрущ, Л. Чорна та інші.

Незважаючи на величезний накопичений досвід і значну кількість наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених, на сьогодні необхідним є вдосконалення механізму ефективного управління персоналом на основі інформаційних технологій.

Метою статті є формування теоретичних основ і практичних положень щодо розробки механізму забезпечення ефективного управління персоналом і його впровадження в загальну систему управління підприємством на основі інформаційних технологій.

Виклад результатів дослідження. Управління персоналом багатогранний і виключно складний процес має свої специфічні властивості і закономірності та має набути системного характеру і завершеність на основі комплексного вирішення кадрових проблем, впровадження нових і вдосконалення існуючих форм і методів роботи [1, с. 5].

На сьогоднішній день існує досить багато підходів щодо визначення поняття «управління персоналом», де одні автори оперують метою і методами, за допомогою яких можна досягти цієї мети, тобто акцентують увагу на організаційній стороні управління, в той час як інші відзначають змістовну частину, яка відображає функціональну сторону управління [2].

Підходи щодо визначення поняття «управління персоналом» приведена в таблиці 1.

Підходи щодо визначення поняття «управління персоналом»

Підхід	Суть поняття
Управління персоналом як цілісна система	Управління персоналом – діяльність (процес) щодо забезпечення організації необхідною кількістю співробітників потрібної компетенції, їх мотивації і ефективного використання як в економічному, так і соціальному плані
Управління персоналом як область (сфера, функція) діяльності, характерна для всієї організації	Управління персоналом – визначення потреби в персоналі, залучення персоналу, а також структурування робіт, політика винагород та соціальних послуг, політика участі в успіху, управління витратами на персонал, керівництво співробітниками
Управління персоналом з точки зору прийняття рішень	Управління персоналом – система розробки і реалізації взаємопов'язаних, ретельно продуманих на рівні організації рішень з приводу регулювання відносин праці і зайнятості
Управління персоналом з методологічної точки зору (управління персоналом виступає одночасно як система організації, як процес і як структура)	Управління персоналом – сукупність механізмів, принципів, форм і методів впливу на формування, розвиток і використання персоналу організації, що реалізуються як ряд взаємопов'язаних напрямків і видів діяльності .
Мотиваційний підхід	Управління персоналом – формування та направлення мотиваційних установок працівника відповідно до завдань, які стоять перед організацією
Системний підхід	Управління персоналом – облік взаємозв'язків між окремими аспектами управління персоналом, який виражається в розробці кінцевих цілей, визначенні шляхів їх досягнення, створенні відповідного механізму управління, забезпечує комплексне планування, організацію і стимулювання роботи з персоналом
Інтеграційний підхід	Управління персоналом – поглиблення взаємодії та взаємозв'язків між компонентами системи управління по вертикалі - між рівнями управління і підрозділами, і по горизонталі – по стадіях життєвого циклу організації, культури; ступінь узгодженості економічних інтересів

**розроблено автором*

Проаналізувавши підходи щодо визначення поняття управління персоналом, можна зробити висновок, що воно являє собою цілеспрямовану діяльність керівного складу підприємства, підрозділів системи управління персоналом, включно з розробкою концепцій і стратегій кадрової політики, принципів і методів управління персоналом з метою підвищення результативності функціонування підприємства в найближчій перспективі.

Економічний досвід накопичив велику кількість методів управління персоналом. Проте необхідно використовувати інноваційні підходи, базуючись на реальних потребах і можливостях підприємства, зокрема впроваджувати автоматизовані програми управління персоналом.

Серед найбільш відомих зарубіжних автоматизованих програм управління персоналом виділяють: SAP Human Resources Management System, Oracle Human Resources Analyzer, Renaissance Human Resources/ Payroll, Rodertson & Blums Payroll 3.1, Scala HR. Аналіз західних автоматизованих систем управління персоналом показав, що, не зважаючи на наявність значних переваг дані системи мають ряд недоліків, основним з яких є їх ціна та функціональна надмірність, до якої ще не готова адміністрація підприємства.

У Росії найбільш відомими автоматизованими програмами управління персоналом є: «1С: Зарплата та управління персоналом», Фараон, Контур-Персонал, Кадр ІН, TRIM-Персонал. У програмі «БОС-кадровик» необхідно писати програми на їх власній мові для реалізації непередбачених у системі кодів, а в «1С: Зарплата та управління персоналом» необхідне знання вбудованої мови. Основними недоліками інших систем є відсутність модулю щодо розрахунку заробітної плати та відбору кандидатів на вакантну посаду.

Найбільш відомими програмними продуктами по управлінню персоналом в Україні є: «Inteam: Діловодство»; програма «PersonPro 2.0» та «PersonPro 2.0 SQL»; «1С: Підприємство 7.7: конфігурація «Зарплата+кадри для України» та «Відділ кадрів» пакету X – DOOR. У програмі «Inteam: Діловодство» відсутній модуль щодо розрахунку заробітної плати та відбору

кандидатів на вакантну посаду, в програмах «PersonPro 2.0» та «PersonPro 2.0 SQL» відсутній модуль щодо розрахунку заробітної плати, в 1С: Підприємство 7.7: конфігурація «Зарплата+кадри для України» основним недоліком є те, що підприємство не отримує систему автоматизації, яка готова до впровадження відразу, в «Відділ кадрів» пакету X-DOOR відсутній модуль щодо планування, навчання та кар'єрного переміщення персоналу.

Проведений аналіз сучасних автоматизованих систем управління персоналом дає змогу констатувати, що головними їх функціями є визначення і планування вакансій, ведення бази даних претендентів, збирання резюме в Інтернет, забезпечення відповідного діловодства. Такі системи ефективно розв'язують задачі обліку вакансій, резюме претендентів, планування подій, і тільки деякі програмні продукти проводять комплексну оцінку кваліфікації робітників і кандидатів та визначення кадрового плану.

З метою удосконалення системи управління персоналом доцільно впровадити модуль інформаційної системи SAP – «SAP HR», яка забезпечить економічність, зручність та швидкість вирішення питань підбору та найму персоналу.

Програмне забезпечення, що пропонується для роботи кадрових служб, в більшості випадків має обмежений функціонал, спрямований в першу чергу на вирішення таких завдань як кадровий облік і розрахунок заробітної плати. SAP HR пропонує зовсім інший підхід до автоматизації служб по роботі з персоналом [3].

Якісно побудована система SAP HR діє не фрагментарно, а підкоряється загальній логіці управління компанією у відповідності зі стратегією її розвитку. Вона успішно інтегрується для вирішення спільних завдань з виробничими, фінансовими і іншими інформаційними системами, що використовують дані про персонал для вирішення конкретних бізнес-завдань.

Основні функції системи:

- адміністрування персоналу, або кадровий облік;
- ведення організаційної структури компанії;
- розрахунок заробітної плати (у т. ч. відрядної) і формування звітності по формі, встановленій законодавством;
- управління робочим часом працівників (фактичний облік, аналіз і обробка даних);
- планування витрат на персонал;
- управління відрядженнями;
- розвиток та управління талантами;
- управління політикою мотивації співробітників;
- формування і робота з кадровим резервом;
- аналіз ефективності діяльності персоналу;
- корпоративне навчання та ін. [3]

Використання SAP HR дозволяє:

- швидко отримати повний доступ до даних;
- забезпечити інформаційну підтримку рішень, які приймаються на різних рівнях, в основу яких покладено всебічний аналіз ситуації;
- втягнути в роботу над досягненням стратегічних цілей компанії кожного її співробітника;
- забезпечити процес безперервного навчання персоналу;
- підвищити якість оперативного і стратегічного планування організаційних змін бізнесу і бюджету на утримання персоналу [3].

З 2014 року є можливість використовувати нове рішення SAP – SuccessFactors HCM, що перетинаються з рішенням SAP ERP HCM «Управління людським капіталом». Це сервіс, реалізований за принципом модульного конструктора. Його функціональні можливості дозволяють сконструювати потрібне рішення без тривалої і витратною розробки з нуля.

Управління людським капіталом. Високопрофесійний, мотивований персонал – найцінніший ресурс будь-якої компанії, від якого залежать успіхи у всіх інших сферах її

діяльності. Сучасне управління персоналом базується на використанні новітніх кейсів і практик, які дозволяють ефективно здійснювати підбір, навчання, мотивацію та утримання працівників.

Управління персоналом – це комплексний процес, який базується на грамотному зіставленні інтересів працівників і роботодавця. Автоматизація управління персоналом, як і автоматизація виробництва – обов'язкова вимога сучасного менеджменту в складних умовах високої конкуренції, фінансової нестабільності та невизначеності на зовнішніх ринках. Для автоматизації цього процесу є спеціальний модуль SAP «Управління персоналом» (ERP Human Capital Management SAP ERP HCM).

Впровадження даного модуля дозволяє вирішити глобальні проблеми HR-напрямку, включаючи:

- оптимізацію роботи кадрових (HR) служб;
- підвищення ефективності діяльності персоналу у всіх структурних підрозділах;
- успішну реалізацію корпоративної стратегії та впровадження корпоративної культури і стандартів обслуговування клієнтів [3].

Приклади успішної роботи найбільших міжнародних корпорацій свідчать про те, що в такому понятті як ефективність управління персоналом займає одне з провідних місць, а для підтримки конкурентоспроможності компанії в довгостроковій перспективі необхідно використовувати постійно удосконалені технології управління людським капіталом, які сприяють:

- залучення, утримання і мотивації кращих співробітників;
- пошуку та розвитку талантів;
- досягнення стратегічних завдань шляхом доведення їх розуміння до кожного співробітника;
- навчання і розвитку кожного працівника зокрема і кадрового потенціалу компанії в цілому з урахуванням поточних цілей і завдань;
- здійснення стратегічного планування чисельності та формування бюджету на утримання та розвиток персоналу;
- ведення обліку в області управління персоналом;
- прийняття правильних кадрових рішень на основі точного і всебічного аналізу одержуваної інформації [3].

Рішення SAP «Управління людським капіталом» (SAP ERP HCM) – це цілий комплекс рішень, які дозволяють синхронізувати і оптимізувати всі бізнес-процеси управління персоналом:

- штатний розклад і кадровий облік;
- розрахунок заробітної плати;
- набір персоналу, ведення бази даних кандидатів;
- навчання і розвиток, ведення профілів компетенцій;
- планування кар'єрного росту;
- ведення кадрового резерву;
- планування витрат на персонал;
- інтернет сервіси самообслуговування співробітників та інше [3].

Таким чином, рішення SAP HR дозволять скоротити трудовитрати по обліку кадрів (за рахунок інтеграції даних і процесів обліку), забезпечити підтримку складних організаційно-правових структур (холдингів, груп тощо) і підвищити ефективність роботи персоналу на всіх рівнях.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було визначено, що на сьогоднішній день управління персоналом потребує інноваційних підходів. Для удосконалення управління персоналом доцільно запроваджувати автоматизовані системи, зокрема можна використовувати програму SAP HR, яка являє собою комплексне технологічне рішення задач по роботі з персоналом, починаючи від повсякденного оперативного обліку даних до прийняття стратегічних рішень щодо розвитку бізнесу.

Функції програми не обмежуються обліком персоналу, а включають в себе рішення по мотивації, розвитку, навчання та оцінки ефективності діяльності персоналу.

Перспективою подальших досліджень є апробація даної програми на конкретному підприємстві, та розкриття її функціональних можливостей в практичній діяльності служби персоналу підприємства.

Аннотація. В статті досліджені підходи к определению управления персоналом. Обоснована необходимость внедрения инновационных методов управления персоналом. Определены преимущества внедрения автоматизированной программы SAP Human Resources Management System (SAP HR) на предприятии.

Ключевые слова: автоматизированные системы управления, инновации, персонал, управление, SAP HR.

Annotation. The article deals with approaches to the definition of personnel management. The necessity of introducing innovative methods of personnel management is substantiated. The advantages of implementing the SAP Human Resources Management System (SAP HR) automation program at the enterprise are determined.

Keywords: automated control systems, innovations, personnel, management, SAP HR.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанова Л. В. Управління персоналом: Підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 468 с.

2. Лук'янихіна О. А. Методи оцінювання ефективності системи управління персоналом організації / О. А. Лук'янихіна, В. О. Лук'янихін, І. О. Кіясова [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2017/1\(111\)/4_Lukian.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2017/1(111)/4_Lukian.pdf)

3. SAP Human Resources Management System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sap.com>.

УДК 338.439

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ

А. І. Тичинська, М. А. Наумова

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про ринок кондитерських виробів в Україні, його динаміка за останні роки, описана позиція українських виробників солодоців на світовому ринку, проаналізовано експортні та імпорتنі операції за 2014–2017 рр. Визначено проблеми та перспективи розвитку кондитерської галузі в Україні.

Ключові слова: кондитерські вироби, експорт, імпорт, виробники-лідери.

Актуальність. Кондитерський ринок в Україні за останні роки значно змінився, цьому посприяла економічна криза, девальвація гривні, зменшення купівельної спроможності населення, підвищення цін на товари та ситуація, що склалася на сході України, внаслідок чого великі власники втратили свої підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці завжди схильні до дослідження та вивчення кризових явищ в межах національної економіки. Проблемами розвитку вітчизняної кондитерської галузі займалися: Шашина М. В., яка досліджувала можливі шляхи удосконалення ресурсного потенціалу кондитерської галузі; Тюха І. В., Кравчук Н. В., які досліджували сучасні тенденції розвитку світового кондитерського ринку; Кроніковський Д. О., проводив аналіз економічних факторів впливу, та інші.

Мета статті. Проаналізувати кондитерський ринок України, його недоліки та масштаби розвитку; дослідити позицію українських солодоців на світовому ринку; описати діяльність фірм-лідерів; оцінити експортні та імпорتنі операції в Україні за 2014–2017 рр.; визначити основні країни, як стали експортерами та імпортерами.

Основна частина. Кондитерська галузь – одна з найрозвиненіших в українській харчовій промисловості, загальний обсяг виробництва підприємств складає більше 1 млн т

продукції на рік. Галузь є одним із провідних споживачів української сільськогосподарської сировини – цукру, борошна, крохмалю, молока тощо – на яку забезпечує значний попит. Це одна з небагатьох ланок харчової промисловості України, яка є самодостатньою, розвиненою, цілком сформованою та займає успішну позицію на європейському ринку.

З 2014 року ринок кондитерських виробів показує тенденцію до зниження, на що вплинула внутрішня політика в державі та загострення бойових дій на сході України, що зумовило проблеми російського ринку збуту та втраті крупних фабрик. За 2016 рік ситуація у виробництві солодощів покращується, порівняно з 2015 роком.

Дослідження кондитерського ринку в Україні свідчить, що найбільшу частку займає продукція вітчизняного виробництва, що становить близько 95 % в загальному обсязі. Ринок кондитерських виробів України є висококонцентрованим, на ньому працює близько 800 компаній. Фабрики, що знаходяться на теперішній окупованій території закрили, через що стрімко змінилась динаміка частки кондитерських виробів деяких підприємств на ринку за 2014–2016 рр. [1].

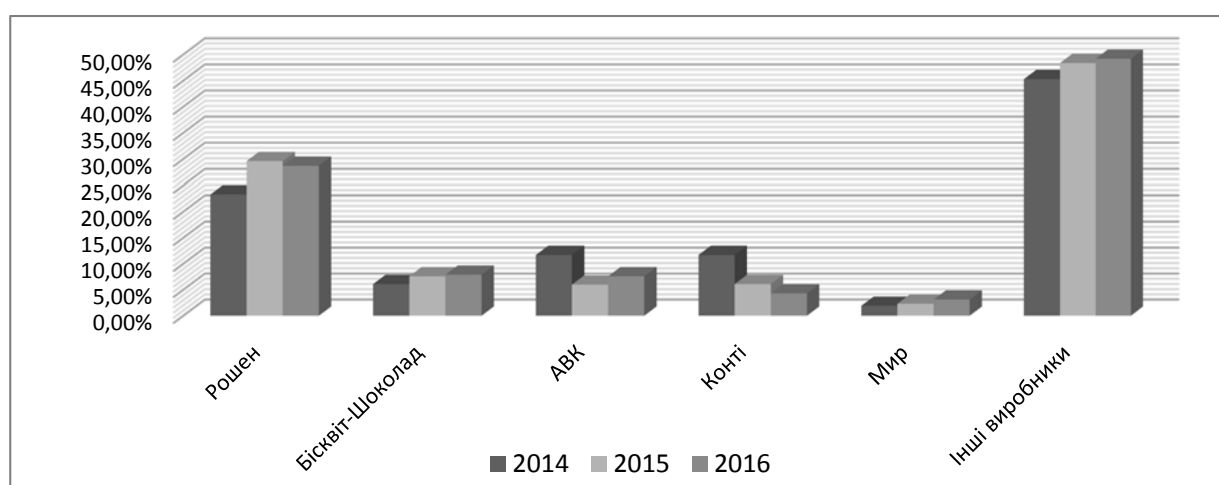

Рис. 1. Динаміка частки ринку кондитерських виробів за 2014-2016 рр. [2]

Аналізуючи рис. 1 можемо стверджувати, що частка виробництва деяких підприємств за 2014–2016 роки різко зменшилась, проте вигравшу позицію зайняла харківська корпорація «Бісквіт-Шоколад», піднявшись за три роки з четвертого місця в рейтингу на друге за рахунок втрати компаній її конкурентами. Незважаючи на те, що ТМ «ROSHEN» закрила Маріупольську кондитерську фабрику, це не стало їй на заводі залишитись лідером на українському ринку. Стрімке падіння у виробництві відбулось на підприємстві «Конті», через закриття заводів у Донецькій області, що зумовило перехід компанії з третьої на четверту позицію. Також від скрутної ситуації на сході України зменшила своє виробництво компанія АВК, адже її фабрики були зосереджені у Донецькій та Луганській областях. Отже, великою проблемою та загрозою на українському ринку кондитерських виробів стала війна на сході України, внаслідок чого великі власники втратили свої фабрики.

Світовий кондитерський ринок поділяється на три сегменти: шоколадні, борошняні та цукристі кондитерські вироби. Найбільший відсоток припадає на шоколадні вироби (63 % міжнародного ринку). Це обумовлено тим, що збільшився попит на споживання чорного шоколаду, виготовленого з натуральних інгредієнтів. Адже якість є головним критерієм у харчовій та у інших галузях. Лідером з виробництва шоколаду в Європі вважається Бельгія, яка випускає 172 тис. тон за рік.

В Україні також переважає виробництво шоколадних виробів, досить розвинене борошняне, а велика частка цукристих виробів практично зосереджена у руках одного підприємства — корпорації «ROSHEN».

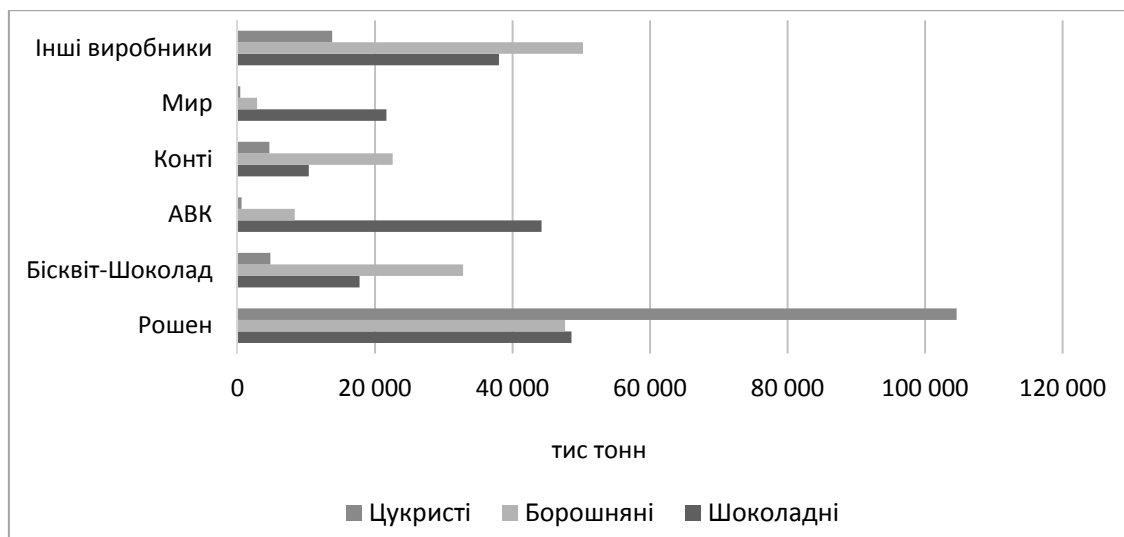

Рис. 2 Топ-5 виробників кондитерських виробів в Україні за 2016 рік [2]

Можемо спостерігати, що абсолютним лідером в усіх трьох сегментах на українському ринку кондитерських виробів є ТМ «ROSHEN», що випускає в рік 48 580 тонн шоколадних, 47 648 тонн борошняних та 104 576 тонн цукристих виробів. Хоча декілька років назад пріоритетне виробництво шоколадних виробів належало АВК, а борошняних – Конті. В порівнянні з іншими підприємствами, які виготовляють цукристі солодощі, корпорація «ROSHEN» займає 80 % українського ринку.

Лідерами міжнародної торгівлі в кондитерській галузі за 2016–2017 рр. є MarsInc (США), MondelezInternational (США), Nestle SA (Швейцарія), FerreroGroup (Італія), MeijiCoLtd (Японія), HersheyCo (США). Українські виробники успішно вийшли на світовий ринок та посідають пріоритетні місця серед інших перспективних країн.

Таблиця 1

Світовий рейтинг виробників кондитерських виробів за 2016 р. [3]

Назва фірми	Чистий обсяг продажів (млн дол)	Кількість працівників	Кількість фабрик
1. Mars Inc (США)	18 000	3400	52
2. Mondelez International (США)	12 900	100 000	156
3. Ferrero Group (Італія)	10 637	33 245	22
...
24. Roshen Confectionery Corp.	800	10 000	8
43. Konti Group	469	3792	5
67. AVK Confectionery	275	3 500	3

На жаль, українські кондитерські підприємства не увійшли у десятку лідерів світової торгівлі. Проте, за даними Держстату України, кондитерська корпорація «Roshen» займає 24 місце, ПрАТ «Конті» – 43, ПрАТ «АВК» – 67. Чистий обсяг продажів українських виробників значно менший, ніж мають світові лідери. Найпотужнішою серед українських компаній є корпорація «ROSHEN», що налічує 8 фабрик, де працюють 10 000 працівників і чистий обсяг становить 800 млн доларів. На підприємстві Конті зосереджено 5 фабрик з 3792 працівниками, обсяг продажів становить 469 млн доларів, що на 1% менше показника минулого року, а компанія АВК має 3 фабрики, де роблять 3500 працівників, а чистий обсяг продажів становить 275 млн. дол.

Протягом останніх років відбувся спад тенденції експорту, що був пов'язаний із закриттям російського ринку і проблемами з логістикою в країнах СНД, проте українські кондитери знову підвищують кількість постачань своєї продукції за кордон.

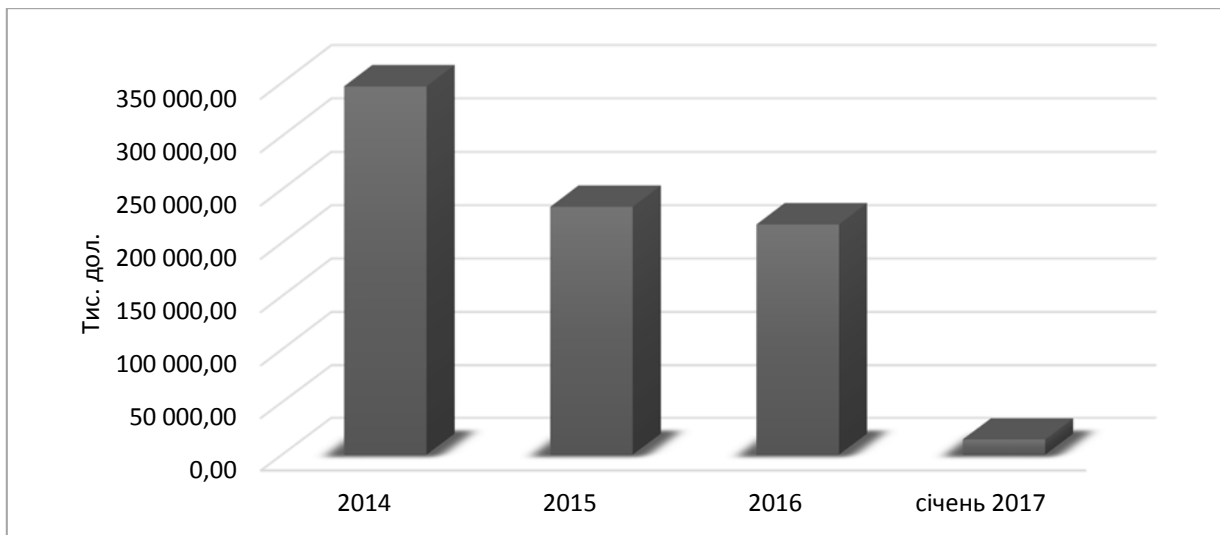

Рис. 3 Експорт кондитерських виробів за 2014 – січень 2017 рр. [4]

Розглядаючи рис. 3 можемо спостерігати, що за 2014–2015 роки відбувся значний спад експорту на 112 тис. дол. Україна в 2016 році експортувала 219,45 тис. т. кондитерських виробів, що на 6 % менше, ніж у 2015 році. За січень 2016 року експорт становив 8 606,9 тис. т., а за січень 2017 року – 14 390,9 тис. т., що свідчить про зріст постачання українських виробів на світовому ринку. Експорт кондитерських виробів за підсумками 7 місяців 2017 року склав 202,5 млн. дол., тобто зріс на 16 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. У 2016 році показник експорту в європейські країни зріс у 8 разів.

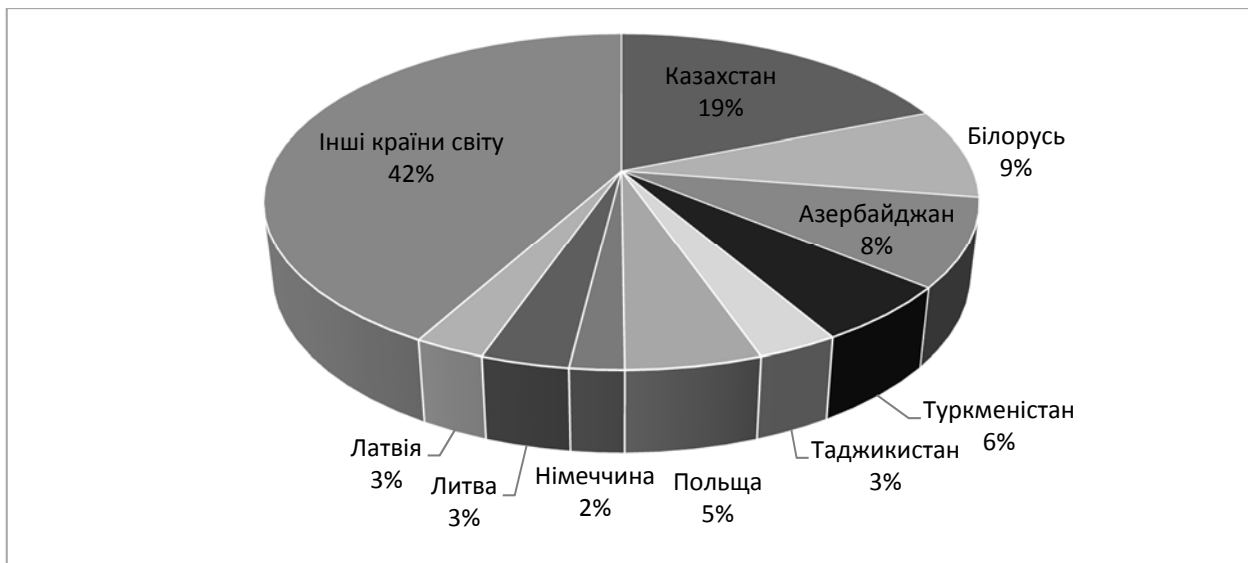

Рис. 4. Експорт кондитерських виробів у 2016 році [6]

До початку військового конфлікту на сході України (2014 р.), країною, в яку експортувалося найбільше кондитерських виробів, була Росія, але на сьогоднішня найбільшими покупцями української продукції є країни-сусіди та країни СНД: Казахстан – 19 %, Білорусь – 9 %, Азербайджан – 8 %, а також інші країни світу [5].

У найближчий час планується розглянути питання щодо виходу українських товарів не лише на європейські країни, але й на такі екзотичні ринки як Індія, Гана, Нігерія, Китай. Продукція кондитерської промисловості – це товари з доданою вартістю, тому потрібно збільшувати їх експорт на зовнішні ринки. Причиною зростання став активний процес переорієнтації експортерів кондитерських виробів на нові, часто не традиційні для України міжнародні ринки після втрати ринку збуту в Росії.

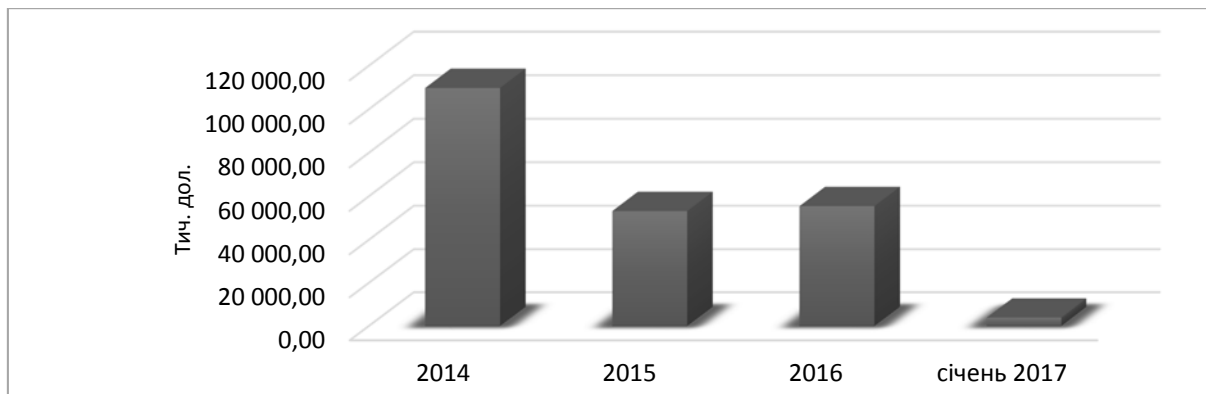

Рис. 5 Динаміка імпорту кондитерських виробів за 2014 – січень 2017 рр. [6]

Україні вдалось збільшити імпорт кондитерських виробів в порівнянні з 2015 роком. Різкий спад частки імпорту відбувся через закриття російського ринку для України. Аналізуючи перший місяць 2016 р. (2 644,6 тис. дол.) і 2017 р. (3 838,8 тис. дол.) можемо спрогнозувати, що показники експорту та імпорту будуть зростати у порівнянні з минулим роком. Основними постачальниками в Україну стали Німеччина, Польща, Туреччина, Нідерланди, Болгарія та ін.

Основними проблемами розвитку кондитерського ринку в Україні є війна на сході України, внаслідок чого великі власники втратили свої підприємства; невідповідність продукції європейським нормам і стандартам якості; втрата ринку Росії, що призвело до пошуків можливостей експорту своєї продукції в інші країни.

Щоб зайняти гідне місце серед провідних країн світу у галузі кондитерської торгівлі, Україні необхідно підвищити якість товарів, розширювати асортимент та впроваджувати нові види упакування.

Висновки. Кондитерство в Україні є досить потужним і розвиненим серед інших харчових галузей. Виробництво кондитерських виробів стрімко розвивається та має достатню конкурентоздатність продукції на міжнародному ринку. Проаналізувавши кондитерський ринок, можна зробити висновок, що не дивлячись на складну економічну ситуацію в Україні, підприємці роблять все можливе, щоб утримати статус виробників високоякісного продукту.

Анотація. В данном исследовании представлена информация о рынке кондитерских изделий в Украине, его динамика за последние годы, описана позиция украинских производителей сладостей на мировом рынке, проанализированы экспортные и импортные операции 2014–2017 гг. Определены проблемы и перспективы развития кондитерской отрасли в Украине.

Ключевые слова: кондитерские изделия, экспорт, импорт, производители-лидеры.

Abstract. In this study presents the information about the confectionery market in Ukraine, its dynamics in recent years, describes the position of Ukrainian producers of sweets in the world market, analyzes export-import operations for 2014–2017. Problems and prospects of development of confectionery industry in Ukraine are analyzed.

Keywords: confectionery products, export, import, producer leaders.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корніковський Д. О. Аналіз економічних факторів впливу на кондитерську промисловість України / Д.О. Корніковський // Економіка харчової промисловості. – 2014. – С. 47.
2. Інфографіка: хто контролює кондитерський ринок в Україні? [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.liga.net/infografica/323868_sladkie-brendy-kto-kontroliruet-konditerskiy-rynok-ukrainy.htm
3. Все в шоколаді. Скільки заробляють РОШЕН і інші кондитерські фабрики з світового топ-100 [Електронний ресурс]// ТСН. – Режим доступу: <https://ru.tsn.ua/infografika/vse-v-shokolade-skolko-zarabatyvayut-roshen-i-drugie-konfabriki-iz-mirovogo-top-100-infografika-796964.html>
4. Експорт кондитерських виробів [Електронний ресурс] // Н.В. Микольська // Стаття – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=84dc93af-d94c-472c-8880-82ab171b4440&title=EksportKonditerskikhVirobivZa7-Misiatsiv2017-ZrisNa16-NataliiaMikolska&isSpecial=true>
5. Закревська Л. М. Сучасний стан та перспективи розвитку експортної політики підприємств кондитерської промисловості України // Л. М. Закревська // Економіка: проблеми теорії і практики: – М:ЛНУ, 2015. – С. 165.
6. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Н. В. Фаринюк, М. А. Наумова

Анотація. У статті наведено аналіз ринку туристичних послуг України за допомогою статистичних методів, показано динаміку основних показників діяльності туристичної галузі у період 2014–2017 рр. та їх вплив на ефективність розвитку цієї сфери. Запропоновано альтернативні методи щодо розвитку та покращення якості туристичних послуг.

Ключові слова: туризм, сфера послуг, туристичний продукт, споживач.

Актуальність теми. Сучасні люди дедалі більше працюють, а шалений темп життя додає стресу, що в свою чергу шкодить здоров'ю. Людині просто необхідно відпочивати як фізично так і морально. Тому туризм в останні роки став досить популярною та невід'ємною складовою частиною нашого життя.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями у галузі туризму займалися й внесли вагомий внесок такі відомі вітчизняні вчені, як: Цибух В. І., Любіцева О. О., Мальська М. П., Худо В. В., Сокол Т. Г., Кифяк В. Ф. та ін. Але досить велика кількість питань досі залишається поза увагою науковців і вимагає більш детального розгляду щодо перспектив розвитку туризму в сучасних умовах національної економіки [1].

Мета статті – дослідження сучасного стану ринку туристичних послуг України і перспектив його розвитку.

Основна частина. В наш час туризм є важливою складовою в галузі світової економіки. За даними Міжнародної туристичної організації частка туризму в світовому ВВП становить близько 9 % та близько 30 % в світовому експорті послуг та 6 % від обсягів світової торгівлі. В галузі туризму працює більш ніж 235 млн. осіб або кожний 12 працівник. В 2015 році послугами туристичної галузі скористалося близько 983 млн. іноземних туристів, у 2017 році їх кількість досягла 1 млрд. осіб. На період 2017 року товарообіг світового туризму досягнув понад 1,2 трильйонів дол. США [2].

Сьогодні туризм є найбільш перспективною та однією з провідних галузей світової економіки. Просування бізнесу в сфері туризму здатне гарантувати істотний вклад в економіку країни у наданні нових робочих місць, поповнення державного бюджету за допомогою сплати податків та відвідуванням України іноземними туристами. Загалом економіка в сфері туристичного бізнесу являє собою комплекс соціальних взаємин, що з'являються в процесі здійснення туристичної діяльності, тобто при виробництві, розподілі, обміні і споживанні туристичного продукту, що базується на економічній теорії.

Просування туристичного продукту до споживача відіграє досить значну роль у туристичному бізнесі, адже воно охоплює комплекс заходів, які в свою чергу спрямовані на підготовку та формування до реалізації туристичного продукту або окремих туристичних послуг. До таких заходів відносяться: реклама в засобах масової інформації, реклама на телебаченні, фантазійна реклама, товарна реклама, директ-мейл, зовнішня реклама, ярмарки тощо.

На ринку туристичних послуг споживачеві пропонується товар у вигляді конкретного туру, який включає в себе попередньо розроблений комплекс туристичних товарів і послуг, які безпосередньо необхідні при подорожі за певним маршрутом. Формування цільової спрямованості туристичного продукту в складі туру є базовою функцією туроператорів, які готують цей продукт для реалізації в скомплектованому вигляді.

Туристичний бізнес як складова економічного комплексу країни характеризується певними властивостями і функціями (рис.1).

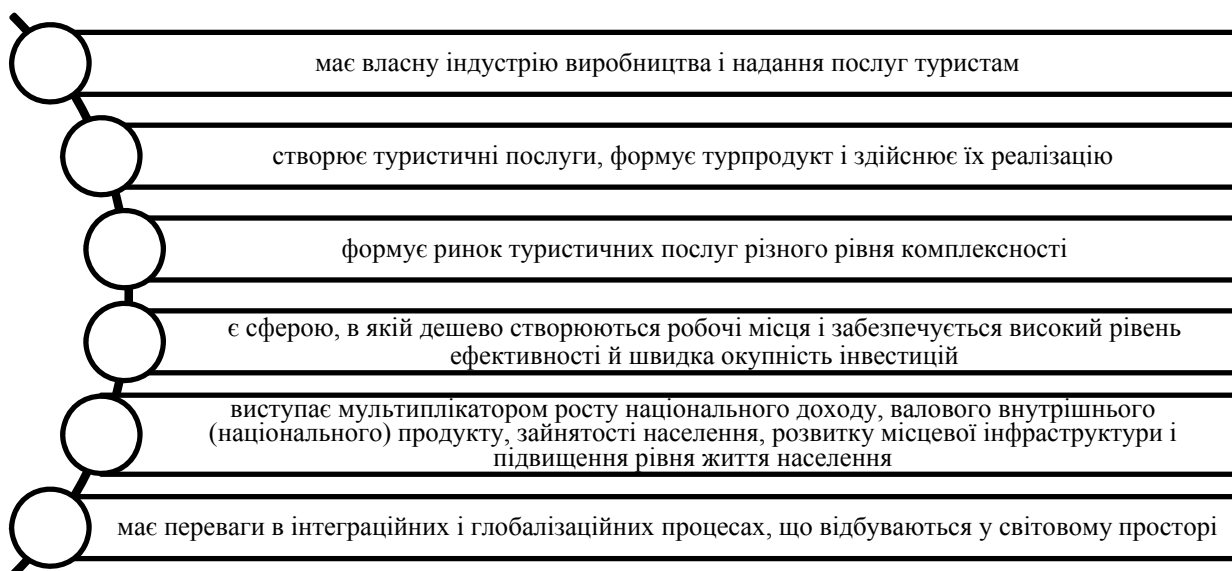

Рис. 1. Властивості і функції туристичного бізнесу [3]

Головною ознакою туризму вважається є його здатність впливати на розвиток економіку регіону, країни і світу. Україна має всі передумови для інтенсивного розвитку в'їзного та виїзного туризму. Маючи вигідне геополітичне положення, Україна має безліч переваг у сфері туризму, а саме: володіння туристично-рекреаційним потенціалом, сприятливим кліматом, культурно-історичними пам'ятками та туристичною індустрією, яка розвивається досить швидкими темпами.

Розвиток туризму в Україні безпосередньо залежить від таких секторів економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку і туристичного призначення. Туризм розглядають як одну з провідних галузей в сфері структурної перебудови економіки.

Результатом виконання програми розвитку туризму на території України стало перевищення темпів зростання кількості в'їзних туристів над виїзними. Протягом періоду 2014–2017 рр. виїзний туристичний потік збільшився з 23,76 млн. осіб у 2014 р. до 24,66 млн. осіб у 2017 р., тоді як за цей же період в'їзний потік туристів зменшився із 24,67 млн. осіб у 2014 р. до 13,33 млн. осіб у 2017 р. На рис. 2 представлено графічно динаміку туристичних потоків України за період 2014–2017 рр.

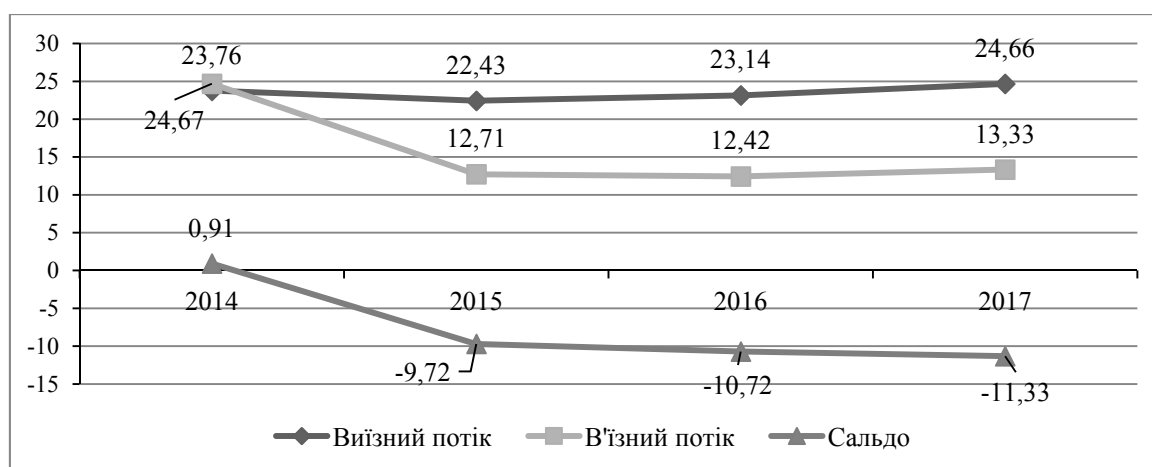

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків в Україні за 2014–2017 рр., млн. осіб [4]

Проаналізувавши дану таблицю, ми бачимо, що оцінка динаміки туристичних потоків свідчить про те, що протягом 2014–2017 рр. мали місце негативні тенденції щодо розвитку туризму, а саме, спостерігався спад в'їзного туристичного потоку, який призвів до створення негативного сальдо туристичних потоків протягом 2015–2017 рр.

В Україні велика кількість туристичних фірм акцентують увагу саме на в'їзному туризмі, тобто відправляють українців відпочивати на закордонні курорти. Через це кількість людей, що від'їжджають з країни значно перевищує кількість тих, що відвідують нашу країну, це один із факторів, що має негативний вплив на формування бюджету нашої країни.

Протягом 2014–2017 рр. в Україні спостерігається зростання та спади в динаміці розвитку туристичної галузі, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники розвитку туристичної галузі України за 2014–2017 рр. [4]

Показники	2014	2015	2016	2017
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України	3454316	2425089	2019576	2549606
Іноземні туристи, які відвідали Україну	232311	17070	15159	35071
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2519390	2085273	1647390	2060974
Внутрішні туристи	702615	322746	357027	453561

Сьогодні в Україні налічується понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів та відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують кардинальних змін, які будуть відповідати міжнародним стандартам. Крім того, забезпечення належного стану також потребують рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України.

За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує більше 800 млн. чоловік. Примітним є той факт, що більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень національного бюджету. Наприклад, в Іспанії частка прибутків від іноземного туризму в загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг складає 35%, на Кіпрі та в Панамі – понад 50%, на Гаїті – більш як 70% [5].

Туризм через туристське споживання, здійснює стимулюючий вплив на розвиток транспорту, готелів та ресторанів, роздрібної торгівлі, харчової промисловості, будівництва, зв'язку, страхування, діяльності у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо. А також розвиток туризму стимулює пожвавлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць.

Відсутність безпеки в Україні найбільш проявляється в поганому стані доріг. Стан автомобільних доріг України має найгірші оцінки серед більшості європейських країн, це спричиняє велику кількість нещасних та летальних випадків. До Євро 2012 були відремонтовані деякі дороги, поставлені знаки, нові світлофори в місцях проведення чемпіонату, але загальний стан все одно поганий, це особливо помітно за межами міст. Україна ставить акцент на розвиток «в'їзного туризму». Також в країні розробляються заходи для розвитку сільського та зеленого туризму з метою залучення іноземних туристів та інвесторів.

Для того, щоб туризм розвивався швидкими темпами, необхідно провести удосконалення інфраструктури, яка обслуговує дороги: будівництво нових кемпінгів, кав'ярень, АЗС, придорожніх ресторанів та зон відпочинку. Вже зараз туристична галузь виробляє 8 % ВВП і 20 % зовнішньо-торгівельного обігу України. Сьогодні кожен турист, який відвідує нашу державу, в середньому залишає тут майже 500 доларів США за 3 дні перебування [5].

На розвиток ринку туристичних послуг також впливає низка факторів, а саме: демографічні зміни, матеріальний і соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість тощо. Існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком та особистими доходами громадян. Туристичний ринок дуже відчутний до змін в економіці. За стабільних цін зростання особистого споживання на 2,5 % збільшує витрати на туризм на 4 %, а зростання особистого споживання на 5 % збільшує ці витрати на 10 % [6].

Проаналізувавши демографічну структуру населення України за віковою групою, можна спостерігати, що в країні найбільш активна частина населення, яка подорожує, це особи віком від 30 до 40 років [6].

На розвиток туризму впливають як позитивні, так і негативні фактори, які пов'язані з політичною та соціально-економічною ситуацією в країні і в світі в цілому. Експертами в сфері туризму було запропоновано низку рекомендацій щодо поліпшення відпочинку як для громадян України, так і для іноземних туристів. Зокрема, пропонується такий ряд заходів [7]:

- створення програми лояльності «Турист України», подорожуючи, відвідуючи різні туристичні місця, українці та іноземці матимуть змогу накопичувати бали і отримувати різноманітні знижки;
- розробити програму «Все включено» в готелях на півдні України;
- страхувати туристів, які користуються послугами туроператорів;
- просити владу, щоб та допомогла скасувати ПДВ для чартерних рейсів, наприклад, за маршрутами Львів-Одеса, Харків-Одеса, тощо.

Висновки. Туристичний бізнес є найбільш прибутковим сектором економіки багатьох країн. Україна розпочала активну діяльність спрямування своїх зусиль на розвиток туризму: як внутрішнього, так і зовнішнього. На сучасному етапі більш прибутковим та перспективним є саме зовнішній туризм. Також значно сприяє розвитку економіки в'їзний туризм. У багатьох країнах саме такий вид туризму займає основну частку національного ВВП, і Україна також цілком може досягти таких показників, якщо держава докладе певних зусиль у сферу розвитку туристичної діяльності.

Отже, одними з найголовніших зовнішніх факторів, які гальмують розвиток туризму в Україні, є несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі та туристичного зокрема, недосконалість та застарілість інфраструктури. Основною проблемою розвитку туризму являється слабе фінансування з боку держави та відсутність необхідних інвестицій для розвитку туризму – як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і іноземних (через несприятливий інвестиційний клімат). Несприятливість розвитку туристичного бізнесу спричинив той факт, що майже з 3000 українських туристичних підприємств, які мають дійсні ліцензії на надання туристичних послуг, фактично на ринку працюють лише близько третини [8].

Тому необхідно розробити комплекс заходів, який буде спрямований на розвиток туристичного бізнесу і виходу України на міжнародний ринок туристичних послуг, він безпосередньо буде включати такі елементи, як створення цільових фондів, надання субсидій, виконання програм щодо розвитку туризму тощо.

Туристична галузь, хоч і повільними кроками, збільшує свої показники, але все ж таки не зупиняється на досягнутому. Саме від того, яким шляхом сьогодні піде розвиток галузі туристичних послуг, залежить все її майбутнє зокрема та майбутнє економіки, а, отже, і життя України в цілому.

Анотація. В статтю приведен анализ рынка туристических услуг Украины с помощью статистических методов, показана динамика основных показателей деятельности туристической отрасли в период 2014-2017 гг. и их влияние на эффективность развития этой сферы. Предложены альтернативные методы по развитию и улучшению качества туристических услуг.

Ключевые слова: туризм, сфера услуг, туристический продукт, потребитель.

Abstract. The article analyzes the market of tourist services in Ukraine using statistical methods, shows the dynamics of the main indicators of the tourism industry in the period 2014-2017. and their influence on the effectiveness of development of this sphere. Alternative methods for developing and improving the quality of tourism services are proposed.

Keywords: tourism, services, tourist product, consumer.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пестушко В. М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи/ В.М.Пестушко // Географія та основи економіки. – 2015. – С. 257.
2. Туризм в Україні: куди їдуть найбільше і які напрями потрібно розвивати. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/10/05/265404-turyzm-ukrayini-kudy-yidut-naybilshe-naryamu-potribno-rozvyvatu>.
3. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/dyadechko13.htm.
4. Туристичні потоки. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.
5. Особливості розробки прогнозів розвитку туристичної галузі. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm.
6. Ляшкевич П. Туризм в Україні / П. Ляшкевич // Сучасний стан та пріоритети розвитку. – 2014. – С. 178.
7. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф.Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2012. – С. 325.
8. В. Цибух. Туризм в Україні // «Економіст». – 2014. – № 6 (June). – С. 35–37.

УДК 331.556.4

ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В. М. Шульц, Л. Г. Саркісян

Анотація. В статті розглянуто явище інтелектуальної міграції в межах вивчення глобальних міграційних потоків. Досліджено чинники, що зумовлюють це явище, його позитивні і негативні ефекти, визначено особливості інтелектуальної міграції з України. Розглянуто основні напрями виїзду українських студентів на навчання та відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон в пошуках роботи. У роботі обґрунтовано необхідність розробки ефективної політики регулювання міжнародної міграції інтелектуальної робочої сили.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна міграція, інтелектуальна міграція, «відплив умів».

В умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються між країнами і регіонами світу, найважливішою особливістю взаємовигідної економічної та культурної інтеграції країн і одночасно реакцією на глобальні культурно-економічні процеси стає інтелектуальна міграція. У ситуації глобалізації відносин між країнами інтелектуальна міграція набуває масового характеру.

Актуальність теми. В сучасних умовах глобалізації розвинені країни намагаються побудувати такий тип економіки, який ґрунтувався б на інформації та знаннях. Тому вдосконалення та залучення інтелектуального людського капіталу, а також його збереження є першочерговим завданням таких країн. Шляхами формування інтелектуального капіталу є: підвищення якості освіти та науки, внутрішня міграція працівників з комерційних структур у наукові, імміграція наукових кадрів. Найбільш негативний вплив на економіку країни має еміграція наукових кадрів. Тому створення, розробка та реалізація ефективної міграційної політики надає змогу країнам убезпечити себе від такого небажаного явища, як «відтік умів».

Метою дослідження є аналіз головних причин та наслідків інтелектуальної еміграції з України, відображення ключових проблем міграційної політики України. Виявлення основних причин виїзду молоді та висококваліфікованих кадрів за кордон спонукає на

пошуки шляхів вирішення проблем еміграції українців за кордон. Тому розгляд цієї проблеми на сьогодні є актуальним.

Міграція інтелектуального капіталу перебуває під впливом цілого спектру чинників. Серед них: різний рівень життя і матеріальної винагороди праці; регіональні особливості рівня безробіття у різних країнах; неможливість реалізувати потенціал в національній економіці; втеча від різного роду переслідувань (релігійних, расових, національних тощо); незахищеність результатів інтелектуальної роботи; кращі можливості для творчості і самореалізації; невизнання результатів праці інтелектуального працівника та ін.

Слід зазначити, що у сучасному світі інтелектуальна міграція зумовлена процесами, які відбуваються не всередині науки, а в суспільстві загалом: кризою економічних, соціальних, політичних і культурних відносин. При цьому багато країн зацікавлені в отриманні готових кваліфікованих спеціалістів у зв'язку з браком власних фахівців високого рівня [1].

Серед факторів «переміщення» українських вчених на роботу за кордон можна назвати наступні:

- бажання і можливість покращити своє економічне становище за рахунок підвищення рівня зарплатні та інших надходжень, грантів;
- пошук кращих умов праці і життя за кордоном (більших можливостей в медичному обслуговуванні, соціальному страхуванні, пенсійному забезпеченні, у цілому – в соціальній сфері);
- страх залишитися на батьківщині без роботи з урахуванням тієї мінімальної уваги, яка приділяється зараз в Україні розвитку науки.
- відсутність перспектив професійного розвитку;
- проблеми з підвищенням кваліфікації, можливостями участі в зарубіжних наукових конференціях і т.п.;
- відсутність можливості проводити серйозні наукові експерименти через те, що останнім часом фінансується в наукових організаціях лише зарплата, а от кошти на матеріали та обладнання не виділяються;
- недостатнє науково-інформаційне забезпечення діяльності вчених;
- невисокий попит в Україні на наукоємну і високотехнологічну вітчизняну продукцію;
- непотрібність результатів наукових досліджень суспільству, керівництву країни;
- падіння престижу науки в цілому в країні, що, до речі, виражається в прагненні молоді вступати в першу чергу у вузи, пов'язані з бізнесом, комерцією, і оминати вузи, що здійснюють підготовку спеціалістів за фундаментальними і природничими, а також гуманітарними напрямками [2].

Наслідки міграції наукових та висококваліфікованих кадрів є значною проблемою для країн, що розвиваються. Адже на підготовку молодих, активних, кваліфікованих спеціалістів було вкладено значні кошти, тим самим створивши конкурентну перевагу для інших країн. Тобто країна не отримує віддачі від своїх вкладень у людський капітал. Систематизація позитивних та негативних наслідків еміграції наведена на рисунку 1.

Глобалізація світової економіки ставить на порядок денний інтернаціоналізацію освіти. Перед університетами стоїть завдання підготувати випускника, здатного працювати в умовах професійної мобільності та міграції трудових ресурсів. Наприклад, Європейський Союз розглядає питання про стандартні мінімальні вимоги до освіти у зв'язку з мобільністю робочої сили. Відповідно до цього багато вузів переглядають свої навчальні плани.

У глобальній популяції студентів, які навчаються не в країнах свого громадянства, українці складають трохи більше, ніж соту частину. Аналіз кожної країни призначення дозволяє визначити, наскільки важливими для неї є саме українці. Вже традиційно частка українців серед іноземних студентів Польщі є доволі відчутною – 2014/2015 році вона склала 53 %, значно випереджаючи другу за розміром діаспору, білоруських студентів, яка налічує майже 10 %. У решті країн українці значно поступались іншим студентським

діаспорам та складають частку до 7%. Наприклад, у Росії та Німеччині українські студенти становили 6,8% та 2,9% відповідно. Чехія та Угорщина, хоча й приваблюють чимало українців, є більш бажаними для молоді з балканських країн, тож українські студенти склали там 5,5% та 4,3% відповідно [4].

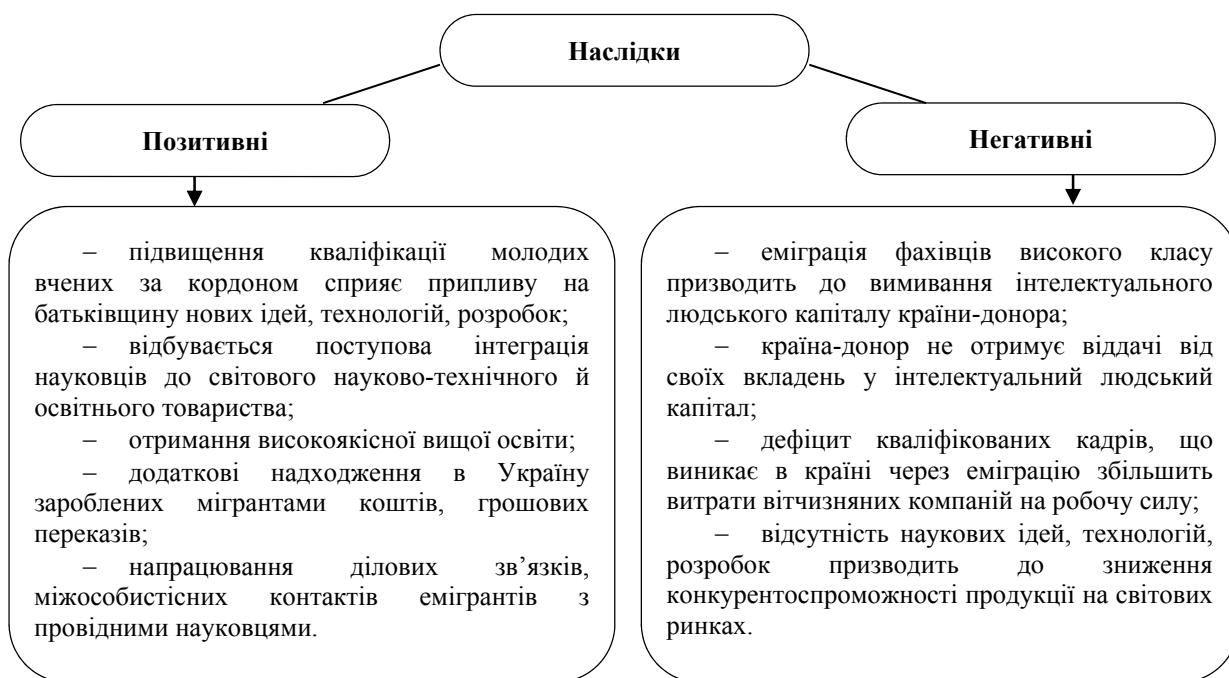

Рис. 1. Позитивні та негативні наслідки від інтелектуальної міграції [3]

Українські вчені, що працюють в європейських дослідних центрах, зазначають, що Україна повинна стати учасником загальноєвропейського ринку кваліфікованих кадрів і наукових розробок й орієнтуватися на ті його реальні потреби, які вона здатна задовольнити. Україна може використовувати дефіцит висококваліфікованих науково-технічних кадрів і небезпечний «відплив мізків» конвертувати у вигідний для країни, на цьому етапі розвитку, механізм експорту кваліфікованих кадрів. Такий експорт може бути рентабельним, він підвищить привабливість України для ЄС і забезпечить збереження і розвиток її науково-освітнього потенціалу, поки кваліфіковані кадри не будуть затребувані в країні у зв'язку з розвитком власної наукоємної промисловості. Пропонується створити на базі Академії наук Центр фундаментальної освіти, що доповнить систему вищої освіти й дозволить використовувати потенціал академії для підготовки кадрів міжнародного рівня, орієнтованих, в основному, на відшкодування дефіциту таких кадрів у ЄС і, таким чином, на отримання доступу до європейських ресурсів для збереження і розвитку науково-освітнього потенціалу України

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти та науки потребує вирішення таких проблем:

- 1) визначення пріоритетних напрямів науково-технічних розробок у міжнародній системі поділу праці в науковій сфері;
- 2) підвищення якості освіти і підготовки науково-освітніх кадрів; забезпечення належного фінансування наукових проектів;
- 3) подолання розриву між академічною та університетською наукою;
- 4) удосконалення правових механізмів співпраці освіти, науки та виробництва;
- 5) узгодження навчальних планів і програм українських та зарубіжних ВНЗ та розвиток академічної мобільності студентів і викладачів;
- 6) поліпшення організаційних механізмів експорту та імпорту освітніх послуг.

Для України серйозною проблемою є недостатня увага з боку держави до розвитку науково-технічної сфери та її фінансування. Так, незважаючи на усвідомлення проблем, які стоять перед науково-технічною сферою, в країні лише констатується необхідність підвищення ефективності бюджетного фінансування цього напрямку. Глобальна міграційна рухливість населення і чималі міграційні переміщення трудових ресурсів як усередині країни, так і за її межі яскраво віддзеркалюють ту ситуацію, що склалась нині у країні на національному і регіональних ринках праці.

Отже, в епоху глобалізації міграційна політика стає фактором інноваційного розвитку. Міграція все більше впливає на зайнятість, якість людського капіталу, продуктивність праці, рівень доходів населення. Перед країнами постає завдання залучення найбільш ефективної частини людського капіталу з-за кордону, збереження та розвитку національних інтелектуальних ресурсів і трансферу технологій через фахівців. Зазначені цілі вимагають розробки стратегії соціального забезпечення інноваційного розвитку.

Міграція наукових працівників, їхня праця в науково-дослідних та технологічних центрах різних країн з метою набуття, вдосконалення і застосування своїх знань – реальність нашого часу й умова розвитку держави в майбутньому. Багато розвинених країн та країн, що розвиваються, вже прийшли до висновку, що залучення іноземних учених, інженерів, менеджерів, викладачів і інших фахівців означає «імпорт знань» і може бути винятково вигідним для національної економіки. З цією метою коригуються міграційні законодавства, створюються спеціальні програми для висококваліфікованих мігрантів, цілеспрямовано розширюється прийом іноземних студентів і аспірантів та їх працевлаштування після завершення навчання, створюються міжнародні дослідницькі колективи, заохочується міграція, пов'язана з інвестиціями в пріоритетні галузі. В умовах перманентної економічної кризи, в якій перебуває Україна, доцільно заповнити досвід розвинених країн щодо використання інтелектуального потенціалу та удосконалити міграційне законодавство.

Аннотація. Стаття посвячена основним напрямкам миграционных потоков как в мире, так и в Украине. рассмотрено явление интеллектуальной миграции в рамках изучения глобальных миграционных потоков. Исследовано факторы, обуславливающие это явление, его положительные и отрицательные эффекты, определены положительные и отрицательные особенности интеллектуальной миграции в Украине. Рассмотрены основные направления выезда украинских студентов на обучение и оттока высококвалифицированных кадров за границу в поисках работы. В работе обоснована необходимость разработки эффективной политики регулирования международной миграции интеллектуальной рабочей силы.

Ключевые слова. глобализация, миграция, международная миграция, интеллектуальная миграция, «отток умов».

Abstract. The article is devoted to the the main trends of migration flows both in the world and in Ukraine. The phenomenon of intellectual migration in the study of global migration flows is considered. The factors responsible for this phenomenon and its positive and negative effects are studied. Positive and negative features of intellectual migration in Ukraine are determined. The main directions of the Ukrainian students' departure for training and the outflow of highly skilled personnel abroad in search of jobs are considered. The paper substantiates the need to develop an effective policy for regulating the international migration of intellectual labor force.

Keywords: globalization, migration, international migration, intellectual migration, «brain drain»

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Медіна Т., Пендюр Н. Інтелектуальна міграція з України: причини та наслідки Релігія та соціум. – 2014. – № 1–2 (13–14)
2. Ховрак І. В., Приз М. Ю. Міжнародна міграція висококваліфікованих та наукових кадрів: участь України
3. Акімов Д. Інтелектуальна трудова міграція: Наскільки страждає Україна...
4. Аналітичний центр CEDOS – Українські студенти за кордоном: скільки та чому? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/>